

KUR'ÂN'DA CİNSİYET ADALETİ

Reyhan OCAK

Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY
2021

(Her hakkı saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA CİNSİYET ADALETİ
(Gender Justice in The Qur'an)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reyhan OCAK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY

Bayburt
Kasım, 2021

KABUL VE ONAY TUTANAĐI

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY danışmanlığında, 172108029 numaralı Reyhan OCAK tarafından hazırlanan “Kur’ân’da Cinsiyet Adaleti” adlı bu çalışma 26/11/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Anabilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKIN

İmza:

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim YönetmeliĐi’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kur’ân’da Cinsiyet Adaleti” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

26 /11 / 2021

Reyhan OCAK

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca benden anlayışını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TOPYAY'a, Jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKIN'a, Tefsir alanını sevmeme daha ilk gençlik yıllarımda vesile olan annem Zeynep ÇELEBİ'ye, katıldığım tefsir derslerinde bende iz bırakan Züleyha BAYRAKTAR'a ve tüm hocalarıma, aileme teşekkür ederim.

ÖZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR'ÂN'DA CİNSİYET ADALETİ

Reyhan Ocak
Kasım 2021, 90 sayfa

İnsanlık tarihi boyunca dikkat çekici özelliğini kaybetmeyen konulardan birisi ‘cinsiyet’ meselesi olmuştur. Pek çok şeye muktedir olabilen insanoğlu, yön veremediği ve tercihini yapamadığı bu noktada, zaman zaman arayış veya gelgitlere duçar olmuştur. Özellikle cinsiyetler arası adaletsizliklerin hüküm sürdüğü toplumlarda bu arayışlar artarak isyana dönüşmüştür. İnsanı yaratan ve ona şekil veren Yüce Yaratıcı ise, gönderdiği dinler ile bu tür adaletsizlikleri düzeltmek adına pek çok elçi göndermiştir. Fakat zaman içerisinde kutsal metinleri tahrif olan insanoğlu, bunun da etkisiyle her defasında yeniden bu adaletsiz düzende hem kendi cinsine hem karşı cinse acı çektirmeye devam etmiştir. Kur’an-ı Kerîm’in inişi ile hayat bulan yeni düzen ile gerçek bir cinsiyet adaleti sağlanmıştır. Fakat bu da yıllar içerisinde; bazı gelenek, alışkanlık, yanlış örnekler, anlayışlar ve değişen hayat şartları neticesinde bozulmaya başlamış hem cinsiyet meselesi bulanmış hem kadın-erkek arasında kurulan o ‘birbirine sükûnet verme’ güzelliği zamanla azalmıştır. Bu sebeple gerek kadın dernekleri gerek farklı cinsiyet yönelimlerini temsil eden derneklerin sayısı artmış, fakat zaman zaman art niyetli kişilerin yönlendirmeleriyle konu amacının dışına çıkarılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği adı altında, kadın-erkek eşitliği ana temasında, özellikle gençler ‘cinsiyetsizleştirme veya farklı cinse yönelme’ durumuyla karşı karşıya bırakılmıştır. Oysa Kur’ân’ın bizi getirmek istediği noktada, ne problem olarak görülen toplumsal cinsiyet meselesine ne de kadın-erkek eşitliği gibi kadına ekstra yük yükleyen açılımlara gerek kalmadığı anlaşılabacaktır. Çünkü Kur’ân bize güçlü bir cinsiyet adaleti sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Tefsir, cinsiyet, adalet, toplumsal cinsiyet, cinsiyet adaleti.

ABSTRACT
MASTER’S DISSERTATION
GENDER JUSTICE IN THE QUR’AN

Reyhan OCAK

November 2021, 90 pages

One of the issues that has not lost its remarkable feature throughout the history of humanity has been the issue of 'gender'. Being able to do many things, human beings, at this point where they cannot direct and choose, sometimes fall into quests or tides. Especially in societies where gender injustices prevail, these pursuits have increasingly turned into rebellion. The Supreme Creator, who created and shaped man, sent many envoys to correct such injustices with the religions he sent. However, over time, human beings, whose sacred texts were distorted, continued to inflict pain on both their own sex and the opposite sex in this unjust order, every time with the effect of this. With the new order that came to life with the descent of the Qur’ān, a real gender justice has been achieved. But this over the years; As a result of some traditions, habits, wrong examples, understandings and changing life conditions, it started to deteriorate. For this reason, the number of women's associations and associations representing different gender orientations has increased, but the subject has been taken out of scope with the guidance of malicious people from time to time. Under the name of gender equality, under the main theme of equality between men and women, especially young people are faced with the situation of 'desexualization or orientation to different sexes'. However, at the point where the Qur’ān wants to bring us, it will be understood that neither the issue of gender, which is seen as a problem, nor the openings that impose an extra burden on women, such as gender equality, are unnecessary. Because the Qur’ān offers us a strong gender justice.

Keywords: The Qur’ān, Tafsir, gender, justice, gender mainstreaming, gender justice.

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
b	: Bin
Bkz	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölümü
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme eden
Yay.	: Yayınları
Ed.	: Editör

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	v
İÇİNDEKİLER TABLOSU	vii
GİRİŞ.....	1

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi:	1
II. Araştırmanın Kaynakları:	1
III. Araştırmanın Sınırlılıkları:	2
IV. Araştırmanın Yöntemi:	2

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSİYET

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE CİNSİYET	5
1.1.1. Zevc (زوج)	6
1.1.2. Nefs (نفس).....	8
1.2. KUR'AN-I KERİM'DE KADIN	12
1.2.1. Mer'e (مرأة/امراة)	13
1.2.2. Nisâ (نساء)	14
1.3. KUR'AN-I KERİM'DE ERKEK	19
1.3.1. Mer' (مرأ).....	20
1.3.2. Racül (رجل)	21
1.4. HÜNSÂ.....	22
1.5. TOPLUMSAL CİNSİYET	27
1.5.1. Eşcinsellik.....	28
1.5.2. Biseksüellik.....	29
1.5.3. Transseksüellik.....	29
1.5.4. Queer.....	29
1.6. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TOPLUMA YANSIMALARI.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE ADALET VE EŞİTLİK

2.1. ADALET VE EŞİTLİK İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	39
2.1.1. 'a-d-l (عدل/معادل).....	39
2.1.2. k-s-ı (قسط).....	40
2.1.3. v-s- t (وسط)	41

2.1.4. n- ş-f (نصف).....	42
2.2. ADALET KAVRAMININ BAŞLICA ZİT ANLAMLARI.....	42
2.2.1. Şirk (شرك)	42
2.2.2. Nifâk (نفاق)	43
2.2.3. Küfr (كفر)	43
2.2.4. Zulm (ظلم)	43
2.2.5. İstikbâr (استكبر).....	44
2.2.6. Cevr (جور).....	44
2.3. KUR'AN-I KERÎM'DE ADALET	45
2.3.1. Allah'ın Dünyadaki Adaleti.....	45
2.3.2. Allah'ın Ahiretteki Adaleti.....	47
2.3.3. İnsanın Bireysel Adaleti.....	48
2.3.4. İnsanın Toplumsal Adaleti	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KUR'AN-I KERÎM'DE CİNSİYET ADALETİ	
3.1. DİĞER İNANIŞLARDA/DİNLERDE CİNSİYET ADALET(SİZLİKLER)İ...53	
3.1.1. Totemizm.....	54
3.1.2. Hinduizm.....	54
3.1.3. Budizm.....	55
3.1.4. Eski Çin	55
3.1.5. Konfüçyanizm.....	55
3.1.6. Yunan Kültürü	56
3.1.7. Yahudilik.....	56
3.1.8. Hristiyanlık	57
3.1.9. Putperestlik.....	58
3.2. İSLAMİYET'TE CİNSİYET ADALETİ	59
3.3. EŞİTSİZLİK KAYGISI UYANDIRAN BAZI HÜKÜMLER.....	64
3.3.1. Şahitlik Edebilme	65
3.3.2. Boşama Yetkisi	66
3.3.3. Peygamberlik Görevi	68
3.3.4. “Kavvâm” Meselesi	68
3.3.5. Çok Eşlilik.....	70
3.3.6. Miras Hukuku	72
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	80
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi:

Çağımızda insanoğlunun ilgisini çeken ve evvelce hiç olmadığı kadar tartışıl原因en en önemli konulardan biri cinsiyet konusudur. Batıda yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren konuşlmaya başlanan bu konu, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi bilim dallarını çokça meşgul etmiştir.

Bu konuya yönelik yaptığımız araştırmalarda gerek batıda gerek ülkemizde “cinsiyet” kavramına ait yapılan çalışmaların -özellikle son on yılda- çoğunlukla ‘toplumsal cinsiyet’ kavramıyla birlikte kullanıldığını gördük. Temel İslam Bilimleri alanına baktığımızda ise, çalışmaların genelde, ya sadece “kadın-erkek”, ya da sadece “adalet” konularında yoğunlaştığını, “toplumsal cinsiyet ve din” veya “İslam’ın/ Kur’ân’ın cinsiyet meselesine bakışı” anlamında çok az çalışma yapıldığına şahit olduk. Kadem Vakfı’nın 2021 yılında sekizincisini düzenlediği “toplumsal cinsiyet adaleti” kongrelerinden çıkan bildirilerde ve Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi’nde önemli bilgilere yer verilmiştir. Yine 2011 ve 2012 yıllarında olmak üzere iki kez düzenlenen “Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet” konulu ilmi ihtisas toplantıları da konu hakkında önemli çalışmalardandır. Bu toplantılarda İslam’da bir “cinsiyet adaleti” olduğu gözler önüne serilmiştir. Fakat Tefsir alanında bu konuyu hem cinsiyet hem toplumsal cinsiyet hem de cinsiyet adaleti çerçevesinde, Kur’ân ekseninde derli toplu sunabilecek bir çalışma yapılması gerektiği kanaatine vardık. Kur’ân’da ve sünnette cinsiyet ve toplumsal cinsiyet nasıl karşılık bulmaktadır? İslam cinsiyet eşitliğini mi cinsiyet adaletini mi desteklemektedir?” sorularına yanıt aradığımız çalışmamızın hem bu konu hakkında bizimle aynı cevapları arayan herkese hem de Temel İslam Bilimleri alanına katkı sunabilmesini temenni ediyoruz.

Tezimizde bu konu 3 ana başlık altında incelenmiştir. İlk bölümde cinsiyet kavramı, ikinci bölümde adalet kavramını işlendi. Son bölümde ise, bu iki bölümün ışığında; Kur’ân’da bir ‘cinsiyet adaleti’ olduğu temellendirilmeye çalışıldı. Amacımız özellikle son on yılda ülke gündemini işgal eden ‘toplumsal cinsiyet’ meselesine İslami bir cevap bulma kaygısıdır.

II. Araştırmanın Kaynakları:

Kaynak kullanımında ilk kaynaklardan güncel kaynaklara doğru kronolojik olarak bir sistem izlemeye dikkat ettiğimiz çalışmamızda, ana kaynağımız Kur’an-ı Kerim olmuştur. Mealini verdiğimiz âyetlerde Türkiye Diyanet Vakfı mealinden faydalanılmıştır.

İçeriğini detaylandırdığımız âyetlerde genel olarak, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsîrû'l-kebir*, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) *Hak Dini Kur'ân Dili*, Muhammed Esed'in (1900-1992) *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, Mevdûdî'nin (1903-1979) *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Seyyid Kutub'un (1906-1966) *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* 'nden faydalanılmıştır.

Çalışmanın tamamında Ahmed b. Hanbel(ö. 241/855)'in *el-Müsned*'i, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'in *el-Câmi'u's-şâhih*'i, Ebû Dâvûd(ö. 275/889)'un *es-Sünen*'i, gibi muteber hadis kaynaklarından faydalanılmış, konu hakkında yazılan makale, tez ve bildiriler taranmış, kaynak gösterilmiştir. Ayrıca çeşitli internet siteleri, youtube kanalları ve e-dergilerden de istifade edilmiştir.

III. Araştırmanın Sınırlılıkları:

Güncel bir mesele olması sebebiyle her yaştan ve her seviyeden insanın istifadesine sunmak istediğimiz çalışmamızda, öz bir biçimde, cinsiyet, adalet, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet adaleti konuları hakkında geçmişten günümüze bir bakış açısı sunulmuş ve konu Kur'ân penceresinden yeniden okunmaya çalışılmıştır. Cinsiyetin, daha çok sosyolojinin alanında olması ve adaletin daha çok hukuk ilminin alanında olması açısından aşırı detaylarda boğulmadan açıklanmaya gayret edilmiştir.

IV. Araştırmanın Yöntemi:

Çalışmamız hakkında araştırma yaparken, âyet ve hadisler tarandıktan sonra, konu hakkında yayımlanan başlıca kitap, tez, makale, bildiriler incelenmiş ve konunun alt yapısı bu eser incelemesi ışığında oluşturulmuştur. Meselenin rahat anlaşılabilmesi adına, öncelikle tezimizin ana kavramları olan cinsiyet ve adalet, Arapça sözlükler ve tefsirlerden araştırılmış, okuyucunun cinsiyet veya adalet nedir sorusuna bir cevap bulması hedeflenmiştir. Tefsir alanında yapılan bir çalışma olması hasebiyle, ana kaynak Kur'an-ı Kerîm olmak kaydıyla, hadis, fıkıh, felsefe gibi ilimlerinden de faydalanılmış; konu, güncel kaynaklar ile günümüze uygun bir bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSİYET

Bazı kavramlar hem tarihi seyirde hem sözlüklerde hem de ilgili olduğu ilmi tüm çalışmalarda net bir karşılık bulurken, bazı kavramlarda maalesef bu netlik söz konusu değildir. Cinsiyet kavramı da böyle bir kavramdır. Özellikle son yıllarda –belki de cinsiyetsizlik çok fazla gündeme taşındığı için- cinsiyet kavramı farklı manalara büründürülmektedir. Örneğin, Wikipedia gibi popüler sitelerde cinsiyet kavramı aratıldığında ilk olarak, “Cinsiyet kimliği, kişinin kendini hangi cinsiyette hissettiğidir.” cümlesi ile karşılaşılır.¹ Cinsiyet sadece bir his meselesi midir? Oysa bilinen odur ki, canlı varlıkların bilinen bir cinsiyeti vardır ve bu cinsiyet her alanda kendini belli etmektedir.

Cinsiyet kelimesi bu şekliyle Arapça sözlüklerde kullanılmaz ve asıl neveleri kendinde toplayan kavram manasındaki cins kelimesinden mastar isimdir.² Her şeyin bir kategoriye dâhil olduğu kabul edildiğinde; -insanlar, kuşlar, eşyalar gibi- bundan bahsederken o şeyin cinsi yani “جنس” denir.³ Cins, sözlüklerde benzer yapmak, benzetmek, sınıflara, bölümlere, kategorilere ayırmak, çeşit, tür, kategori, nitelik, soy gibi mânâlara gelmektedir.⁴ Cinsiyet ise, bazen uyruk, bazen erkek-dişi ayrımı anlamında kullanılır. Aynı cinsten olanlara “متجانس” denir.⁵ Arapçada bir ismin cinsiyeti ile o ismi karşılayan anlamın cinsiyeti arasında bir münâsebet vardır. Bu münâsebet, biyolojik cinsiyetle ilgili değildir. Biyolojik cinsiyetle ilgili olmayan bu münâsebet bilinen “erillik/müzekkerlik” ve “dişillik/müenneslik” niteliğine sahip kelime grupları tarafından belirtilmektedir.⁶

Tarihi seyre baktığımızda dilsel anlamda ilk cinsiyet ayrımını yapan kişinin 5.yy’da yaşamış semantik cinsiyet kuramlarının (semantischsexualistische genustheorien) öncüsü

¹ Wikipedia, “Cinsiyet” (Erişim 15 Ekim 2020).

² Hayati Hökelekli, “Cinsiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/21-24.

³ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, - tah. Abdu’l-Hamid Henedâviy, *Kitâbu’l-’Ayn* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988), “c-n-s”.

⁴ Halime İnceler, “Cinsiyet Sapmaları ve Sosyal Yapımızdaki Etkileri”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (2011), 43. Emrullah İşler - İbrahim Özay (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), “Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük”, 232. Kadir Güneş (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), “Arapça-Türkçe Sözlük”, 182.

⁵ Serdar Mutcalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 144.

⁶ Ahmad Khalil Azız, “Kur’ân’da Cinsiyet Kalıpları: Sosyolengüistik Bir Yaklaşım”, çev. Burhan Sümertaş, *İstanbul Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 295-306.

olarak kabul edilen sofist Protagoras olduğunu görürüz. Protagoras’a göre üç farklı cinsiyetten bahsedilir; “eril, dişi ve üçüncü bir cinsiyet”. Aristo’ya göre ise cins, varlığı varlık yapan özür.⁷ Aristo’da da aynı cinsiyet ayrımı görülmekle birlikte, o üçüncü cinsiyete “aradaki cinsiyet” adını vermiştir.⁸ Bu cinsiyet türleri ve yönelimleri ilerleyen başlıklarda ele alınacaktır.

Türkçedeki kullanıma baktığımızda, aralarında ortak hususiyetler bulunan varlık veya nesnelerin bölümlere ayrıldığı gruplara cins denir.⁹ Cinsiyet ise, kişiye üreme hadisesinde ayrı bir rol yükleyen ve erkekle dişi ayırt ettiren yaratılış özelliğidir.¹⁰

İngilizce ’de biyolojik cinsiyet için “sexual”, kültürel cinsiyet için “gender” kullanılırken, Türkçe ’de her ikisini de kapsar hatta bütünler şekilde “cinsiyet” kavramı kullanılmaktadır.¹¹ Son zamanların popüler tartışmalarından olan kimliklerimizdeki “gender” ifadesi, kimilerine göre, cinsiyetsizlik projesinin bir ayağı olarak kabul edilmektedir.¹² Yine sıkça kullanılan “gender mainstreaming” ifadesi Türkçede “toplumsal cinsiyet eşitliği” olarak karşılık bulurken; birleşmiş milletler tarafından, her türlü harekette, kadın ve erkeğin aynı sonuçları yaşaması esası olarak tanımlanmaktadır.¹³

Esasen genellikle bütün dillerde karşılık bulan cinsiyet, biyolojik cinsiyettir. Pek çok dilde olduğu gibi Türkçe ’de de dilbilgisel cinsiyet bulunmaz, kastedilen biyolojik cinsiyettir.¹⁴

Ne var ki günümüzde “biyolojik cinsiyet” ifadesini kullanmak dahi hoş görülmemektedir. Geçtiğimiz günlerde (Ekim 2021) İngiltere’de cinsel yönelim üzerine akademik çalışmalar yürüten bir kadın profesör bu ifadeyi kullanıp, “biyolojik cinsiyet sabittir, değiştirilemez.” dediği için LGBTQ+ destekçileri tarafından büyük baskılara maruz kalmış ve çalıştığı Sussex Üniversitesi’nden istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Dolayısıyla meselenin hassasiyeti gereği öncelikli başvuracağımız kaynak Kur’an-ı Kerim olacaktır.

⁷ M. Naci Bolay, “Beş Külli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/545-546.

⁸ Fatma Öztürk Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet, Almanca ’da ve Türkçe ’de Cinsiyet Kavramları”, *Atatürk Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 46 (2011), 286.

⁹ *Türk Dili Kurumu Sözlükleri*, “cins” (Erişim 18 Ekim 2020).

¹⁰ *Türk Dili Kurumu Sözlükleri*, “Cinsiyet” (Erişim 16 Ekim 2020).

¹¹ Azız, “Kur’an’da Cinsiyet Kalıpları”.

¹² Abdurrahman Dilipak, “Kendini Tavuk Sanan Horoz”, *Yeni Akit Gazetesi* (Erişim 16 Temmuz 2021).

¹³ Necla Akgökçe, “Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması: Gender Mainstreaming Nedir?”, *Tez-Koop-İş Kadın* 2 (30 Kasım 2000).

¹⁴ Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet”, 287.

¹⁵ Haber7, “Biyolojik cinsiyet sabittir değiştirilemez diyen profesör istifa ettirildi” (Erişim 10 Kasım 2021).

1.1. KUR'AN-I KERİM'DE CİNSİYET

Kur'ân'da cinsiyet konusunu tam anlamıyla ortaya koyabilmek için; Arapçaya dair bilinmesi gereken birtakım hususlar söz konusudur. Arapçada bazı kavramların biyolojik cinsiyetle bir bağı yoktur. “الله /Allah” ve “الملئكة /melâike” kelimeleri bunlardandır. Bir diğer bilmemiz gereken önemli husus, âyetlerde emirlerin genellikle eril formatta kullanılması fakat çoğu kez ilgili eylemi hem erkeklerin hem de kadınların yapmasını ifade etmesidir.¹⁶ Bu da Arap dilinin bir özelliğidir.¹⁷

Sami dillerinde ve Arapça'da cinsiyet ile ilgili kullanılan kelimelerde, erkekle dişi arasında ayırım yapıldığı görülmektedir.¹⁸ Bu dillerde bu ayırım erkek için bir kelime, dişi için başka bir kelime kullanılarak yapılmaktadır. İbranicede erkek koyuna “ayıl” dişi koyuna “rahıl” derlerdi. Süryanice'de erkek keçiye “gadya” dişi keçiye “ezza” denilmekteydi. Arapçada erkek çocuğa “ğulam” kız çocuğuna “cariye” adı verilirdi. Eşeğin erkeğine “hımar” dişisine ise “etan” denirdi¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de insandan bahsederken cinsiyetle ilgili, Hucurât Sûresi 13. âyette şöyle buyurulmaktadır:

*“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi **bir erkekle bir dişiden** yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”*²⁰

Râzî'ye (ö.606-1210) göre bu âyet, tüm insanların tek bir cinsten olduğuna dair bir işarettir. Çünkü her insan diğer tüm insanlar gibi, bir anne (dişi) ve bir baba (erkek)dan yaratılmıştır. Fakat aralarındaki farklılık inanç ve yaşama şekline göre değişebilir.²¹

Hucurât Sûresinde bu âyete gelinceye kadar hep “*ey iman edenler*” diye hitap eden Yüce Yaratıcı, burada “*ey insanlar*” diye seslenmektedir. Sûrede buraya kadar olan âyetler sadece mü'minlerle alakalıyken; bu âyet, ‘tüm insan nev’inin yaratılışı ve kavimlere ayrılışı’ yönüyle sadece mü'minlerle değil, tüm insanlıkla alakalıdır.²²

¹⁶ İlgili bazı ayetler için bkz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014). el-Bakara 2/38, Âl-i İmrân 3/186, el-En'âm 6/72.

¹⁷ Azız, “Kur'ân'da Cinsiyet Kalıpları”, 97.

¹⁸ Kadir Kınar, “Arap Dilinde Cinsiyet Olgusu ve Diğer Dillerle Bir Mukayesesi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/19 (2014), 7-28.

¹⁹ Ramazan Abdü'ttevvab, *el-Medhal ilâ ilmi'l-luga ve menâhici'l-bahsi'l-luğavî* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1997), 251.

²⁰ Mustafa Çağırıcı vd., *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019). el-Hucurât 49/13.

²¹ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 233.

²² Ali Küçük, *Besâiru'l Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beka Yayınları, 2019), 13/78.

Arapçada cinsiyet kavramı birebir kullanılmadığı gibi Kur'ân'da da kullanılmaz. Bunun yerine ezvâc, nefis gibi insan cinsine dair kavramlar kullanılır. Bu kelimeler canlıların nevilerini bildirmek ve çoğu kez de eril-dişil ayrımı için kullanılmıştır. İnsan kelimesi ise hem erkek için hem kadın için kullanılırken, kadın için insanetün denmez.²³

Kur'ân'da geçen bu kelimeleri açıklamak istiyoruz.

1.1.1. Zevc (زوج)

Kur'ân'da zikredilen zevc lafzı, erkek ve kadın için ortak kullanılan ifadelerden birisidir. زوج kelimesi, Kur'ân'da fiil hali dışında; tekil olarak zevc (زوج), ikil olarak zevceyn (زوجين) ve çoğul olarak ezvâc (ازواج) kalıbıyla isim formlarında çok kullanılan kelimelerden birisidir. Zevc kelimesi tek yani ferd kelimesinin zıddıdır. Eşlerden her birine de 'zevc' denir. İster aynı olsunlar ister zıt olsunlar, birbiri ile ilişkili olan her iki şeye 'zevcân' denir. Onlardan her birine ayrı ayrı 'zevc' denir. Çoğulu da ezvâcdır.²⁴

Zevc (زوج) Kur'ân'da 81 yerde tekil formda, 52 yerde ise ezvac (ازواج) şeklinde çoğul formda kullanılmaktadır.²⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de zevc lafzı (her iki cinsi de kapsar şekilde), daima müzekker gelmiş, زوجة şeklindeki müennes hâli zikredilmemiştir.²⁶

Mukâtil b. Süleyman'a (ö. 150/767) göre ezvâc üç manada kullanılır. Birincisi Bakara Sûresi 25. âyette, "*Orada onlar için tertemiz ezvâc vardır.*" ifadesinde olduğu gibi birbirine helal olan kadın ve erkek için kullanılır. İkinci manası, Şuarâ Sûresi 7. âyette "*Arzı görmüyorlar mı? Biz orada her ezvâcdan nice bitkiler bitirdik.*" ifadesindeki sınıflar, cinsler, türler anlamıdır. Üçüncü olarak ise, denk/eş olanlar, birlikte ve arkadaş olanlar manasında kullanılır. Bu anlama örnek olarak da Sâffât Sûresi 22. âyeti verebiliriz: "*Toplayın o zulmedenleri ve ezvâcını...*"²⁷

Fâtır Sûresi 11. âyette, ezvâc kelimesi 'eşler' manasında kullanılmıştır:

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعْمَرٍ وَلَا يُنْقِصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِيْ كِتَابٍ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

²³ İnsan kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Resul Ertuğrul, *Kur'ân'a Göre İnsanın Psiko-sosyal Açından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2004).

²⁴ Mevlüt Erten, "Kur'ân'da 'Zevc' Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu", *Ekev Akademi Dergisi* 17 (2003), 49-58.

²⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire-Beyrut: yy, 1945), "z-v-c". Ayrıca ilgili ayetler için bkz. el-Bakara 2/234-240, er-Ra'd 13/38, el-Hicr 15/88, en-Nahl 16/72, Tâhâ 31/53, er-Rûm 3/21, eş-Şûrâ 42/11, Vâkıa 56/7, et-Tahrîm 66/5, en-Nebe 78/8.

²⁶ Mehmet Nurullah Aktaş, "Kur'ân'da Kadının Kavramsal İfadesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016), 9.

²⁷ Mukâtil B. Süleyman el-Belhî el-Horâsânî, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2004), "ezvac", 94.

“Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi **çiftler (erkek-dişi)** kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır.”²⁸

Bahsedilen ‘eş’ ifadesinin insanı yani kadın-erkek cinsini kastettiğine, âyetin başındaki ‘önce topraktan, sonra bir damla sudan’ ifadeleri destek vermektedir. Âyetteki ‘topraktan’ kelimesi, Hz. Âdem (a.s)’in yaratılışına, ‘bir meniden’ kelimesi de âdemoğullarının yaratılışına işaret etmektedir. “Sonra sizi eşler(çiftler) kıldı”, ifadesinin erkekle dışiden oluşan sınıflar manasında kullanıldığı görülmektedir. Âyetin dışinin hamile kalışıyla devam etmesi de yine bunu destekler niteliktedir. ‘Eşler yaptı’ ifadesi İbn Ebû Hâtim’in Katâde’den rivâyet ettiğine göre, “Sizin aranızda eş olmayı takdir etti, birinizi diğeriyle evlendirdi.” manasındadır. Yani Allah’ın eşlerden kastettiği, kadın-erkek birlikteliği ile oluşan eşliktir. Yüce Allah’ın bu ifadesi aslında herhangi bir te’vile muhtaç değildir. Üreme ve türeme kadın-erkek birlikteliği vasıtasıyla olmaktadır.²⁹

Müslim’in Şâhîh ‘inde bir hadiste “zevc” ifadesi kullanılmaktadır:

Bize Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb anlattı, dedi ki: Peygamber (s.a) hanımlarından birisi ile birlikte iken yanından bir adam geçti. Hz. Peygamber, o adamı çağırdı. Yanına gelince şöyle buyurdu: “*Ey filan, bu yanımdaki benim filan zevcemdir*” Adam şöyle dedi: “*Ey Allah’ın Rasulü, ben belki başkası hakkında bir şeyler zannedebilirdim ama senin hakkında asla.*” Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: “*Şüphesiz şeytan insanın içinden kanın aktığı gibi akar.*”³⁰

‘Ezvac’ kelimesi Tâhâ Sûresi 53. âyette, bitki nev’i için ‘çift’ manasında kullanılmıştır.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى

" O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden **çiftler** çıkardık.”³¹

Ezvac kelimesinin ‘sınıflar’ manasına geldiği farklı bir diğer örnek Vâkıa Sûresi’nde karşımıza çıkmaktadır:

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً

²⁸ Fâtır 35/11.

²⁹ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Büyük Kur'an Tefsiri*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 2017), 360-361.

³⁰ İmam Müslim, *Şâhîh-i Müslim Muhtasarı*, çev. Hanefî Akın, (İstanbul: Polen Yayınları, 2021), 3/74, “selam”, 9.

³¹ Tâhâ 20/53.

“Ve sizler de üç **sınıf** olduğunuz zaman...”³²

Sûrede kıyametle ilgili etkileyici anlatımlardan sonra, ‘ezvâc’ kelimesi ile âhirette insanların üç gruba ayrılacakları belirtilmiştir. Bu gruplardan birincisi, 8. âyetteki “ashâbü’l-meymene”dir. Bu grup, sûredeki diğer bahsi geçen âyetlerde³³ “ashâbü’l-yemîn” olarak adlandırılmıştır. Kur’ân’daki farklı âyetlerden de anlaşıldığına göre bu ifade; “amel defteri sağ tarafından verilenler” manasına gelmektedir. İkinci grup, 9. âyette “ashâbü’l-meş’eme” ve 41. âyette “ashâbü’ş-şimâl” olarak adlandırılmıştır. Yine 51 ve 92. Âyetlerde amel defteri solundan veya arkasından verilenler, “yoldan sapmış inkârcılar” diye anılmıştır. Üçüncü grup ise 10. âyette “es-sâbikûne’s-sâbikûn” (önde olanlar, o önde olanlar)dır. 11 ve 88. âyetlerde “muḥarrebûn” (Allah’a en yakın olanlar) şeklinde nitelenmiştir. Bu grubun, amel defteri sağından verilenlerin önde gelenleri, mertebesi yüksek kişiler oldukları anlaşılmaktadır.³⁴

Diğer bir âyette ezvâc kelimesi hem insanlar hem hayvanlar için kullanılmıştır:

فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًا

“O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden **eşler**, hayvanlardan da (kendilerine) **eşler** yaratmıştır...”³⁵

“Size kendinizden eşler yarattı.” ifadesi için Seyyid Kutub “Sizin hayatınızı temelden düzenledi.” ifadesini kullanır ve devamında ekler; “Çünkü sizin yaşamınızın devamı için en uygun ortamı O bilir.” Âyette bahsedilen hayvanlardan da çiftler(eşler) yaratılmasını bütün canlılardaki yaratılış birliğine bağlar. Bunun da tüm canlıların yaratılmasında kullanılan metodun, bu metodu belirleyen iradenin ve bununla güdülen amacın birliğine tanıklık etmek olduğunu ifade eder.³⁶ Yani insanlar ve hayvanların belirli bir sistem ve düzen içerisinde yaşayıp çoğalmalarını sağlayan Yüce Yaratıcı’dır.

1.1.2. Nefs (نفس)

Nefs Arapçada müennes bir kelimedir ve nefese (نفس) kökünden türemiştir. Çoğulu enfâs (أنفاس) ve nüfus (نفوس) biçiminde gelir.³⁷ Klasik Arapçada yoğun kullanılan bir kelime olan nefis, cahiliye şiirlerinde de sıkça rastlanılan, ruh, can, kişi, kalp/gönül, kan, ceset, değerli/kıymetli, kendi/kendi kendine gibi anlamlarda kullanılan bir kelimedir. Nefs

³² Vâkıa 56/ 7.

³³ Vâkıa 56/ 27-38-90-91.

³⁴ Hayrettin Karaman vd., *Diyanet Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 4/449.

³⁵ eş-Şûrâ 42/11.

³⁶ Seyyid Kutub, *Fî zılâli ’l-Kur’ân* (Beyrut: Daru’s-Şuruk, 2003), 5/3146.

³⁷ Ahmet Ögke - İsmail Taşpınar, *Kur’an’da Nefs Kavramı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 35.

kelimesiyle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında konumuzla ilgisi olmayan pek çok farklı manada kullanıldığını görülmektedir fakat burada o manalarına değinilmeyecektir.³⁸

Bazı Arapça sözlüklerde nefse; bedene hayat veren şey, ruh manası verilmiştir. Hz. Âdem'e kadar kadın olsun erkek olsun, nefsin her bir insanı temsil ettiği söylenmiştir.³⁹ Râgıb el-İsfahânî (ö. 8./9. yüzyılın ilk çeyreği), nefis kavramı Allah'a izafe edildiğinde “sahip olma” anlamına gelir demektedir. İnsana izafe edildiğinde de “kötüyü emreden” anlamına gelir.⁴⁰ İnsan (nefis), aldığı eğitimle ve iradesi sayesinde mücadele ederek tekâmülünü gerçekleştirmeye çalışır. Nefs-i emmare yani kötüye çeken, kötüyü emreden nefis olmaktan kurtularak, nefis-i levvame; kendini tenkit eden, kınayan, nefsi mülhime; ilâhî ilhamlara mazhar olmaya başlayan, nefis-i mutmeinne; artık şüphelilerden ve geçici zevklerden kurtularak huzura eren, nefis-i razıyye; Allah'ın her türlü takdirine razı olan, nefis-i merdıyye; Allah'ın rızâsına mazhar olan nefis basamaklarında ilerlemek için çabalar.⁴¹

Kur'an-ı Kerîm'de toplamda 298 defa geçen⁴² nefis kavramının cinsiyete delalet eden manalarına kısaca bakılabilir:

Konumuzla ilgili en önemli âyet kanaatimizce Nisâ Sûresi 1. âyettir. Öyle ki, bu âyet çalışmamıza yön veren önemli âyetlerden olmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi **bir tek nefisten** yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”⁴³

Nefs ile Âdem (a.s) ve Havvâ (a.s) kastedilmiştir. Bunu Mücâhid ve Katâde söylemiştir.⁴⁴ O insanı bir cinsten ve bir hakîkatten yaratmıştır.⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır bunu şöyle ifade eder: “Rabbimiz ki bizi tek bir candan yaratmıştır. Bundan dolayı, aslında hepimiz

³⁸ Nefs kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Topyay, *Kutsal kitap'ta ve Kur'an-ı Kerim'de "Nefs" ve "Ruh" sözcüklerinin artsüremlili (diachronic) semantik incelemesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Doktora, 2016), 205.

³⁹ el-Ferâhidî, , *Kitâbu'l-'Ayn* , “n-f-s”, 76.

⁴⁰ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (Mısır: Mektebetü'l-Küllîyyâtî'l-Ezheriyye, 1973), 105.

⁴¹ Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayınları, 1994), 1/38-40, 58-61.

⁴² Said M. Badawi el-Muhammad Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage* (Leiden-Boston: Brill, 2008), “nefs”, 954.

⁴³ en-Nisâ 4/1.

⁴⁴ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Qur'ân* (İstanbul: Buruç Yayınları, 2019), 420.

⁴⁵ Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri* (İstanbul: İlim Yayınları, 2019), 390-391.

bir babadan gelme kardeşleriz. Hepimiz insanız ve bir yaratıcının yarattıklarıyız. Bu prensipler çerçevesinde, hukukla ilgili esaslar da insanlığın gerçeğine ve terbiye esasına dayandırılmalı, kardeşlik haklarına riâyet edilmelidir.”⁴⁶

Bir babadan küllî irade gereği bazen dişi bazen erkek çocuk olabilir. Hâlbuki dişi ile erkek birbirinin uyumu, fakat aynı değildir. Hiç kimse dişiye erkek, erkeğe dişi diyemez. Bunlar, bir kökten yarılmıştır; özellikleri farklı, görevleri birbirini tamamlayıcı değişik tabiatlı bir çifttirler. Başka bir deyişle bir kökün değişik çeşitleridirler.⁴⁷

Rûm Sûresi 21.âyet bu âyeti desteklemektedir: “*Kaynaşmanız için size **kendi (cinsi)nizden eşler** yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O’nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”*

Nefs kelimesine Bayraktar Bayraklı ‘cevher’ manası vermekte ve kelimeyi Kur’ân’ın çözülmesi zor kavramlarından görmektedir. Âdem ile Havvâ (a.s) ayrı ayrı fakat aynı cevherden yaratılmışlardır. Aksi takdirde Tevrat’ın Tekvin kitabında (2/21-22) geçtiği gibi “*Ve Rab Allah, adamın üzerine derin bir uyku verdi... Ve adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı*” ifadesinden yola çıkılarak Hz.Havvâ’nın Hz.Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanmış oluruz.⁴⁸ Fakat burada aynı ifadeleri Buhârî, Müslim gibi hadis kaynaklarında da görmekteyiz.⁴⁹ Bu konuya “Kur’an-ı Kerîm’de Kadın” başlığında yer verilecektir.

Sonuç olarak insanlar aynı cinsten aynı kökten gelmektedirler ve ilk yaratılan iki cins; kadın ve erkekten ibarettir. Farklı bir cinsin yaratıldığından bahsedilmez.

Âl-i İmrân 164. âyette ‘sizin içinizden, sizin gibi, sizin cinsinizden’ manalarına gelen ‘enfüsühim’ ifadesi kullanılmıştır:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“*Andolsun ki **içlerinden**, kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber*

⁴⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, çev. İsmail Sarıçam vd. (İstanbul: Azim Yayınları, 2020), 2/497.

⁴⁷ Yazır, *Hak Dini*, 2/498.

⁴⁸ Bayraktar Bayraklı, *Asrın Işığında Kur’ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001), 85.

⁴⁹ İmam Buhârî, *Şahîhi’l-Buhârî Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sağlam Yayınları, 2010), “Enbiya”, 1 (3331). Müslim, “Rada”, 65 (1468).

göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁵⁰

Fahreddin Razî enfüsihim ifadesine ‘o sizin akrabalarınızdan’dır.’ manasını vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) onların şehirlerinde doğmuş ve onların arasında büyümüştü. Kendi içlerinden ve kendi cinslerinden bir peygamber gönderilmesi, Araplar için bir şeref ve övünç vesilesi olmuştur.⁵¹

Yine ‘İçlerinden bir peygamber’ demek, onların arasından onlar gibi Arap olan biri demektir. Ayrıca peygamberimizin soyunun Hz. İsmail (a.s)’ın soyundan olması sebebiyledir. Çünkü kendilerinden de bazıları o soydan gelmektedir.⁵²

Bir diğer âyette ‘nefs’ kelimesi ‘can’ manasında kullanılmıştır:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ

“Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: **Cana can**, göze göz, buruna burun...”⁵³

Âyette nefis kelimesi ‘can’ yani insan cinsine karşılık insan cinsi manasında kullanılmıştır. Bu âyet Medine’deki Yahudi kabileleri arasında bir adaletsizlik örneği olarak uygulanan, kısas ve diyet ile ilgili olarak inmiştir. Allah İsrâiloğulları’na insanlar arasında yaşanan cinayetlerde, herhangi bir statü, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kısası farz kılmıştır.⁵⁴ Fakat bu âyetler tabi ki sadece İsrâiloğulları’nı değil tüm müminleri bağlayıcıdır.⁵⁵

Allah’ın şeriatında kısastaki en önemli şey, eşitlik prensibidir. İnsanların makamları, sınıfları, soyları, ırkları fark etmeksizin, can konusunda tüm insanları eşit kabul etmek vardır. Allah’ın şeriatı dışında hiçbir şeriatla bu durum söz konusu değildir.⁵⁶

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فِيمِمْسِكَ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken **canlarını** alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır. Şüphe yok ki, bunda iyi düşünecek bir kavim için ibretler vardır.”⁵⁷

⁵⁰ Âl-i İmrân 2/164.

⁵¹ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 7/179.

⁵² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl* (İstanbul: Babil Yayınları, ts.), 567.

⁵³ el-Mâide 5/45.

⁵⁴ Yazır, *Hak Dini*, 3/249.

⁵⁵ Ebü’l-A‘lâ El- Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 447.

⁵⁶ Kutub, *Fî zılâli’l-Kur’ân*, 1/487.

⁵⁷ ez-Zümer 39/42.

Ruh, can ve şuur kaynağıdır. Ölüm olayında Allah insanın ruhunu bedeninden ayırmaktadır. Böylece beden candan da şuurdan da yoksun hale gelmektedir. Uykuda ise can bedende kalmakta fakat geçici bir duyu kaybı olmaktadır. Bu, bir açıdan da ruhun bedeni kısmen terk etmesi demek olabilir. Bu yüzden uyku yarı ölüme benzetilmiştir.⁵⁸

Fahredden er-Râzî Mefâtihu'l-Gayb'ta ruh cevherinin bedenle alakasını 3 şekilde temellendirir:

a) Ruhun ışık ve tesirinin, bedenın bütün parçalarında, içinde ve dışında gözükmesi... İşte bu uyanıklık halidir.

b) Ruh cevherinin ışık ve tesirinin, bazı bakımlardan, bedenın zahirinden alakasını kesip, bedenın batınındaki alakasını sürdürmesi ki, bu uykudur.

c) Ruh cevherinin ışık ve tesirinin bedenın tamamından kesilmesi... İşte ölüm de budur.⁵⁹

İlk maddedeki ruhun tüm tesirinin bedenın bütün parçalarında gözükmesi; kanaatimizce, biyolojik ve psikolojik hüviyetini yani cinsiyetini gerçekleştirmesini de sağlamaktadır.

Kur'an'da cinsiyet denilince iki cinsiyetten bahsedilebilir: Kadın ve erkek. Bunların dışındaki herhangi bir cinsiyet; örneğin günümüzde karşılık bulan/bulmaya çalışan eşcinsellik, Kur'an-ı Kerim'de özellikle Lût kavmi nezdinde şiddetle eleştirilmiş, bu duruma asla müsâmahe gösterilmemiştir.⁶⁰ Eşcinsellik ve diğer cinsiyet temayülleri konusu 'hüsnâ' başlığında daha detaylı ele alınacaktır.

1.2. KUR'AN-I KERİM'DE KADIN

Tarih boyunca kadın, çoğu kez köle, mal, kötülüklerin kaynağı, büyücü gibi kötü vasıflandırmalara maruz kalmış, o kadar ki, kadının ruhu olup olmadığı dahi tartışılmıştır.⁶¹

İslamiyet ile birlikte kadının konumu ve durumu son derece değişmiş ve kadın günümüzde kullanılan 'pozitif ayrımcılık' ifadesinin de çok ötesinde bir değere kavuşmuştur. Öte yandan kadınlar hakkında pek çok âyetin yer aldığı Nisâ Sûresi nazil olmuştur. Benzer şekilde Kur'an'daki sûrelerden birisine isim olan ve örnek bir kadının şahsiyetinde tüm

⁵⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (İstanbul: Ekin Yayınları, ts.), 4/378.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 19/195

⁶⁰ el-A'râf 7/80-84, Hûd 15/77-89.

⁶¹ Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslami Araştırmalar Dergisi* 5/4 (1991), 262.

kadınları övücü ifadeler içeren Meryem Sûresi ve bir sahâbî kadının sorununu gündemine alan ve “mücadele eden kadın” anlamındaki Mücâdele sûresi de bu çerçevede zikredilebilir.⁶²

Kadına değer atfeden pek çok ayetin yanında; “*Müminlerin iman bakımından en kâmilî, ahlakî en güzel olanlarıdır. Sizin en hayırlınız kadınlarına karşı en iyi davrananlarınızdır*” buyuran bir rehber eşliğinde de, kadın konusundaki yaklaşım hakkında Müslümanlara yol gösterilmiştir.⁶³

Kur’ân’da kadın kavramına karşılık gelen pek çok kelime vardır: Dişi veya kadın anlamına gelen nisâ/ ünsâ, imrae, gibi kelimeler, türevleri ile seksen beş kez kullanılmıştır.⁶⁴ Bu kelimeler Kur’ân’ın kadına bakışını ortaya koymak açısından kısaca ele alınacaktır.

1.2.1. Mer’e (مرأة/إمرأة)

Mer’e (مرأة) kelimesi hanım, kadın, eş manalarına gelir.⁶⁵ Nisâ Sûresi 128. âyet buna örnek verilebilir:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ
الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Eğer bir **kadın** kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah’tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁶⁶

Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs’tan bu âyetin İbn Ebi’s-Saib hakkında nazil olduğunu rivâyet etmiştir. İbn Ebi’s-Saib’in bir hanımı ve çocukları vardı. Hanımı ihtiyar olunca, Saib onu boşamak istedi. Bunun üzerine hanımı, “Beni boşama da ben çocuklarımla meşgul olayım” dedi. İbn Ebi’s-Saib bunu kabul etti ve anlaştılar.⁶⁷ Burada nüşûz kelimesiyle, eşine karşı kötü davranan, adaletli olmayan ve eşinden yüz çeviren bir kocadan bahsedilmektedir. Bir kadının, böyle bir sebeple hâkime giderek evliliğin sona erdirilmesi hakkında başvuru yapması mümkündür.⁶⁸ İslam elbette kadına böyle bir hak sunmuştur. Ancak, âyetten de anlaşıldığı üzere, mümkünse çözüm üretilmesi tavsiye edilmiştir.

⁶² Aktaş, “Kur’ân’da Kadının Kavramsal İfadesi”, 9.

⁶³ İslam’da kadın konusu hakkında detaylı bilgi için bkz. Huriye Martı, *Hakları ve Saygınlığıyla İslam’da Kadın* (Ankara: TDV Yayınları, 2018). Huriye Martı, *Hadislerle Kadın* (Ankara: DİB Yayınları, 2019).

⁶⁴ Abdülkadir Etöz, *İslam’da Kadının Değeri ve Psikolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996).

⁶⁵ Mesud Cubran er-Raid, *Mu’cemun Luğaviyyun*, (Beyrut, 1967), 2/1353.

⁶⁶ en-Nisâ 4/128.

⁶⁷ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 8/347

⁶⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/154

Mer'e kelimesinin midede hazmı kolay olan şey⁶⁹, erkeğin olgunluğa ulaşması, huyunun kadın gibi olması⁷⁰ gibi manaları da vardır. Ayrıca kelimeden türeyen “muruet” kavramının delalet ettiği mana da dikkat çekicidir. Muruet (mürüvvet) insani özellikler ve erdemli hareketler için kullanılan bir terimdir.⁷¹ Ragıb el İsfahânî'nin bu kavramı ele alırken döneminin ataerkilliğini yansıtır bir şekilde, mürüvvetin erkeklere has bir deyim olduğunu dile getirmektedir.⁷²

Şahîh hadis kaynaklarında⁷³ ‘mürüvvet’ kavramı sadece bir yerde geçer.⁷⁴ Dolayısıyla bu kelime sadece erkeğe hasredilemez bir ahlaki terimdir. مرأة kelimesinin de bu kökten olduğunu düşünürsek, ulaştığımız sonuç doğaldır.

Bu kavramla ilgili başka ilginç konu ise, Kur'an-ı Kerîm'de kadınlardan bahsederken kimi yerde imrae, kimi yerde zevce kelimesinin tercih edilmesi meselesidir. Kur'ân Hz. Âdem'in eşinden bahsederken her defasında zevce ifadesini kullanırken, Hz. İbrahim'in, Hz.Zekeriyyâ'nın veya Firavun'un eşlerinden bahsederken ‘imrae’ ifadesini kullanır. Aradaki fark Arapçanın inceliğinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; eğer ortada bir ihanet (Aziz'in eşi), inanç farklılığı (Firavun, Hz. Lut, Hz. Nuh'un eşleri), dul olma hali (İmran'ın eşi), kısırlık (Hz. İbrahim, Hz.Zekeriyyâ'nın eşleri) varsa Kur'ân burada ‘zevc’ kelimesini kullanmaz, ‘imrae’ der. Hatta ilginçtir, Hz.Zekeriyyâ'nın eşi hamile kalınca hemen ‘zevc’ der. Çünkü zevciyyet, yani bir kadınla erkeğin birbirlerine eş olmaları, sadakat, muhabbet, viladet ve nikâh unsurlarının hepsinin bir arada bulunmasıyla gerçekleşebilir. Burada bir tahkir olduğu düşünülmemeli, yalnızca bir dilin mantığı anlaşılmaya çalışılmalıdır. Aksine Yüce Allah Havvâ'ya her defasında ‘zevc’ diyerek Hristiyan geleneğindeki “Havvâ'nın ihaneti” ne aslında net bir cevap vermektedir. Pek çok çeviride bu ayrım yansıtılamasa da (Âdem'in karısı, Firavun'un eşi gibi çevrilen pek çok meal vardır.) bu, Kur'ân dilinin bir inceliğidir.⁷⁵

1.2.2. Nisâ (نساء)

Nisâ lafzı, buluş çağına ermiş kadınlar için kullanılan⁷⁶ ve Kur'ân'da bir sûreye isim olmuş bir kavramdır. Kur'an-ı Kerîm'de husûsen ‘kadınlar’ isminde bir sûre oluşu daima dikkat çekmiştir. Arap toplumunda ve esâsen İslam'dan önceki hemen hemen tüm

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/566.

⁷⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, “mer'e”, 1007.

⁷¹ Mustafa Çağrı, “mürüvvet” (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/61-63

⁷² Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerî'a* (Kahire: Ebü'l-Yezîd el-Acemî, 1985).

⁷³ Şahîh hadis kaynaklarının geçerliliği ve önemi hakkında bkz. Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 231-232.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Şuayb el-Arnaûd, 1895), 2/365. İmam Mâlik, *el-Muvaṭṭa* (Dimaşk-Beyrut: Takıyyüddin en-Nedvî, 1412/1991), “cihad”, 35.

⁷⁵ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 95.

⁷⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, “nisa”, 1053.

medeniyetlerde kadınların ellerinden alınan haklar⁷⁷, bu sûrede tafsilatlı bir biçimde ele alınmış, kadına adeta tüm hakları yeniden verilmiştir.

Sûre adını içeriğinden almaktadır ve ana rahmine atıfta bulunarak başlamıştır. Birbirlerinin mirasçısı olan akrabaların miras hükümlerini düzenleyen bir âyetle son bulmuştur. Bu akrabalık bağı da yine kadından (anne) kaynaklanmaktadır. Sûrede birçok âyet kadınlarla ilgili hükümler getirmiştir. Kur'an-ı Kerîm'e baktığınızda; "er-ricâl" (erkekler) ismini taşıyan bir sûre bulunmazken, bu sûreye "en-Nisâ" (kadınlar) adı verilmiştir. Bu durum, kadınlar için bir onurlandırma olarak nitelendirilebilir. Yüce Allah'ın böyle bir isimde sûre indirmesi, dönemin şartlarında, sürekli ezilen ve değer görmeyen kadına, yeni bir sürecin başladığının habercisi olabilir.⁷⁸

Kur'ân'da kadının kavramsal ifadelerine örnek verebileceğimiz النثي/unṣâ, اهل/ehl, صاحبة/şâhibe, اباكار/ebkâr gibi başka kelimeler de vardır.⁷⁹ Fakat konuyu uzatmamak adına burada bu kavramları ele almayacak; tezimizin konusu ile bağlantısı olan bazı sorulara cevap aramak amacıyla âyet ve hadislerle yer vererek devam edeceğiz.

Kur'ân'da kadın nasıl konumlandırılmıştır? Kadın erkeğin kaburga kemiğinden mi yaratılmıştır?

Nisâ Sûresi 1. âyette geçen, 'sizi tek bir nefisten yaratan' kavramı aslında bu soru ve sorunlara net bir cevap olmaktadır. Âyetin devamındaki, 'ondan da eşini yaratan' ifadesi, Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ispat etmez. Keza 'kaburga kemiği' ifadesinin geçtiği hadise, âlimler çok farklı bakış açıları getirmişlerdir.⁸⁰ Her insanın bir annesi ve bir babası bulunur ve her insan üreme kanunları çerçevesinde meydana gelir. Burada "nefisten (ondan) yaratan" sözünü onun -meselâ- kaburgasından diye anlamak yerine, "onun özünden, ona emsal olan asıldan veya aynı kökten yaratan" şeklinde anlamak daha uygun olacaktır.⁸¹

Rûm Sûresi 21. âyette görüldüğü üzere, kendi nefsinizden ifadesi aynı anlamda kullanılmıştır. Bu manada kullanılmış başka âyetler de vardır.⁸²

Hz. Peygamberin hadisinde belirttiği⁸³ kaburga kemiği ifadesi, Kur'ân'da geçmemekte, âyetlerde Hz. Havvâ'nın yaratılışından bahsedilmemekte, sadece Hz. Âdem ile

⁷⁷ Akdemir, "Kur'an-ı Kerîm'de Kadın", 7.

⁷⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/155.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Aktaş, "Kur'ân'da Kadının Kavramsal İfadesi".

⁸⁰ "Hulikati'l-mer'etu min dilin" hadisi insanın aceleciliğini ifade eden اِنْشَأَ مِنْ عَجَلٍ âyetiyle aynı kalıptadır ve kadının kaburga kemiği gibi kırılğan, narin olduğunu ifade eder.

⁸¹ Komisyon, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/145.

⁸² en-Nahl 16 /72, eş-Şûrâ 42/11.

birlikte cennete yerleştirilip, cennetten indirilişleri konu edilmektedir.⁸⁴ Bu hadis, genellikle lafzî manada yorumlanmıştır. Çoğunlukla Tevrat'a da uyan⁸⁵ Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşü benimsenmiştir. Bu meyanda kendi zamanlarının bakış açısıyla, Taberi, Râzî, Kurtubî, İbn Kesîr gibi meşhur isimler, kadını son derece ötekileştiren, ikincil bir varlık statüsüne sokan ifadeler kullanırlar. Söz konusu yaratma olayının nasıl gerçekleştiğine dair Taberi'de *"Âdem'e bir uyku çökmüştü ki, melek sol yanındaki eğri kaburga kemiklerinden aldı ve yerini etle düzeltti. Henüz daha uykusundan kalkmadan, Yüce Allah, kendisiyle huzur bulması için, kaburga kemiğinden kadın suretinde eşi Havva'yı yarattı. Uyanıp kalktığında onu yanında buldu. Doğrusunu Allah bilir, ama anlatıldığına göre, Âdem şöyle dedi: "Etimdir, kanımdır, eşimdir ve onda huzur buldum."* tarzında rivâyetlere yer verilmiştir.⁸⁶ Kurtubî, Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına dair rivâyete binaen; kadınları fitraten eğri, düzeltilemez olarak yorumlar. Hatta kadının eğriliğinin düzeltilmesinin ancak boşamakla olabileceğini söyler.⁸⁷

Günümüzde, Nisâ Sûresi 1. âyet, geçmiş dönemlere göre, nispeten farklı bir yoruma tâbi tutulmaktadır. Bu yorum tarzında, âyette geçen "nefs" kelimesinin lûgat itibarıyla, mahiyet, cevher ve canlı manalarına geldiği, dolayısıyla bundan maksadın Hz. Âdem olmadığına dikkat çekilmektedir.⁸⁸ Aynı şekilde "nefs" den yaratılan "zevc" de, Hz. Havvâ'yı ifade etmemektedir. Çünkü bu kelime de eş manasına gelmekte olup karı kocadan herhangi birini ifade etmesi söz konusudur. Şu hâlde âyette kastedilen mana, erkek ve kadınıyla her iki cinsin de aynı "mahiyet" ve "öz"den yaratıldığı hususudur.⁸⁹

Kurtubî'nin (ö. 671/1273) bir başka tartışılan konu olan, yasak ağaca yaklaşma ve cennetten indirilme hadisesine bakışı da bu yöndedir. Kur'ân'da Âdem ile Havvâ'nın ikisinin de İblis tarafından aldatıldığı ifade edilmişken Kurtubî, yasak ağaçtan ilk yiyenin İblis'in aldatmasıyla Havvâ olduğunu iddia eder.⁹⁰ Bu durum İsrâiliyyât kültüründen etkilenmesinin sonucudur. Bu ve benzeri düşünceleri bazı âlimler kabul etmemektedirler.⁹¹ Hadisi, kadınların

⁸³ "Kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri baş tarafıdır. Onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın, eğriliği olduğu halde öylece onu kendi haline bırakıp olduğu gibi kabullenirsen kendisinden istifade edersin." (Buhârî, "Nikâh", 80).

⁸⁴ Ömer Faruk Harman, "Havva", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1998), 16/542.

⁸⁵ *Tevrat*, 10 Ocak 2021, Yar. 2:21-23.

⁸⁶ Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'l-Kur'ân* (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.).

⁸⁷ Kurtubî vd., *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/584-586.

⁸⁸ İbrahim H. Karşı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 74-76.

⁸⁹ Bkz. Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu Kur'ân-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsiri* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1980), 115. Hüseyin Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar I-III* (Ankara: Atay Yayınları, 1997), 86. Hüseyin Hatemi, *İlahi Hikmet'te Kadın* (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2013), 78.

⁹⁰ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/584-586.

⁹¹ Bkz. Zeynu'd-dîn 'Abdurra'ûf b. Tâcu'l-'Ârifin Münâvî, *Feydu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-Şagîr* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1937).

hassaslığını anlatan mecazi bir ifade olarak yorumlayan bu âlimler Hz. Peygamber'in kadınlara karşı daha dikkatli ve nazik davranılmasına dikkat çektiğini kabul etmektedirler.⁹²

Bu konuda, farklı yerlerde yaşayan dört sahabeden, çok sayıda merfû ve mevkûf rivâyetler gelmiştir. Aynı şekilde Şiî kaynaklarda da aynı nitelikte rivâyetler vardır. Merfû hadislerde, kadının kaburga kemiğinden yaratılması inancının karşılığı olmadığı görülmektedir. Hadislerde anlatılmak istenen, kadının nazikliği ve ona karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğidir. Sünnî ve Şiî kaynaklarında, -Medinelilerin rivâyetlerinde- kadınlar kaburga kemiğine benzetilmektedir. Fakat kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklinde bir tabir kullanılmamaktadır. Bu anlamda, özellikle Iraklı râvilerin rivâyetlerinde, hadislerin lafızlarında yaratılışı çağrıştıran ifadeler görülmektedir. Bu râvilerin diğer kültürlerin ve bunların tesiri altındaki ilk tefsirlerin etkisiyle hadisin metni üzerinde tasarruflarda bulundukları düşünülmektedir. Tefsirlere baktığımızda da bu rivâyetlerin çoğunun mevkûf ve maktu' olduğunu görürüz. Son tahlilde, kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı yönündeki kanaatin büyük ölçüde İsrâiliyyât kültürünün etkisi altındaki tefsirlerden ve illetli hadislerden kaynaklandığı söylenebilir.⁹³

İslamiyet'le birlikte kadının iâde-i itibârına verebileceğimiz pek çok örnek vardır. 'O'nun ahlakı Kur'ân'dı.' diyen Hz. Âişe'den gelen pek çok rivâyette Hz. Peygamberin hanımlarına karşı güzel tutumlarını görmekteyiz. Kızı Fâtıma'yı Mekke sokaklarında sırtına alıp gezdirmesi o dönem için son derece önemli yeniliklerdi. İddiaların aksine, İslam'ın ilk yıllarında ve sonrasında kadın hayatın içinde her türlü rolünü en özgür ve en özgün biçimde üstlenmiş; şahsiyetinde bağımsız bir şekilde, eğitim-öğrenim hakkı, cemaatle yapılan ibadetlere ve umumi törenlere katılma, sosyal hizmetlerde görev alma, savaşlar ve toplum hizmetleri gibi pek çok konuda gerektiğinde sahada gerektiğinde evinde bulunmuştur.⁹⁴ Ayrıca isteyen ilim tahsil etmiş, isteyen diğer hanımlarla vakit geçirmiş, isteyen istediği erkeğe evlenme teklif etmek kaydıyla evlenmiş, kendi ticaretini yapmış, sadakasını vermiş, genel meclislerde bulunmuş, velhasıl cinsiyetinden ziyade insan oluşuyla varlığını ortaya koymuştur.⁹⁵

Nübüvvetin ilk senelerinden, ümmetine veda ettiği son konuşmasına kadar "kadınlar hakkında Allah'tan sakınmaları gerektiğini" hatırlatan bir peygamber vardı. Allah Rasülü

⁹² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/146.

⁹³ Bkz. Hüseyin Akgün, "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi (Rivâyetlerin Aslu'l-Hadîs ve Hadis Rivâyet Coğrafyası Açısından Ele Alınması)", *Dini Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 323-338.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülhalim Ebu Şakka, *Tahrirü'l Mer'e (İslam Kadın Ansiklopedisi)* (İstanbul: Denge Yayınları, 1996).

⁹⁵ Şakka, *Tahrirü'l Mer'e (İslam Kadın Ansiklopedisi)*.

zaman zaman eski yaşantılarından kalma tutumlarda bulunan ashâbını, eşlerine gösterdikleri şiddet veya aşırıya kaçan davranışlardan ötürü daima uyarmış, men etmiş ve hatta gerektiğinde bu kötü davranışın sürmesi yerine boşanmalarını tavsiye ederek her iki tarafın da dünya-ahiret hayatı dengesinde huzurla yaşayabilmesi adına adil bir yol tutmuştur.⁹⁶

Nitekim Âyet-i Kerîme’de şöyle buyrulmuştur:

لِّلنِّسَاءِ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ
وَسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ يُكَلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

*“Allah’ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, **kadınların da kazandıklarından nasipleri var.** Allah’tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”*⁹⁷

Hiz. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme, “Ey Allah’ın elçisi! Erkekler savaşıyor, biz savaşıyoruz, biz mirasta onların aldığının yarısını alıyoruz” diyerek açıklama istemişti. İslam dinine göre bir şeyi temenni etmek, dilemek, bunun için kavli veya fiili dua etmek serbestken, haset etmek, kıskançlık beslemek ve maddi manevi zarar verecek haller sergilemek yasaklanmıştır. Âyetlerden yola çıkarak Allah Teâlâ’nın arzu edilmesini veya başkasında olup da göz dikilmesini yasakladığı şeyler arasında zenginlerin serveti, vârislerin farklı hisseleri, yetimlerin malları, kadınların farklı miras payları, mehirleri, her bir cinse Allah Teâlâ tarafından verilen fitrî / tabii özellikler sayılabilir. Burada “erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var” cümlesi kadın hakları bakımından oldukça erken bir devirde ortaya konmuş bir devrim niteliğindedir. Roma hukukundan XX. asrın ortalarına kadar Batı dünyasında hukuka bakıldığında kadınların aleyhine olan birçok hükme yer verildiği görülmektedir. İlerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere; günümüzde bile bazı aile hukuklarında kadın evlilik birliği içinde kendi kazandıklarına ve mal varlığına tek başına sahip olamamakta, bunlar üzerinde dilediği gibi tasarruf edememektedir. Bu nasıl bir haksızlıksa, kadınların ve erkeklerin aynı işleri yapmalarının beklenmesi, aynı şeyleri kazanmayı temenni etmeleri de kimi zaman haksızlığa, aşırılığa yol açmakta ve insan tabiatına aykırı durumlar ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Doğru olan yaklaşım, aynen Allah ve Rasulünün ortaya koymaya çalıştığı şekilde; her iki cinsin eşit ve farklı yönlerini, fitrî özelliklerini tanıyarak, bunları ortadan kaldırmaya çalışmamaktır. Her birey kendi kabiliyet, özellik ve eğilimleri yönünde üretken ve verimli olmaya teşvik edilmeli, her birinin ürettiğine sahip olması sağlanmalıdır. Varlıklı olanların yoksun olanlara el

⁹⁶ Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 4/221.

⁹⁷ en-Nisâ 4/32.

uzatmaları ve sahip oldukları nimetleri bir ölçüde paylaşma mutluluğunu tatmaları İslâm tarafından özendirilmektedir.⁹⁸

Muhammed Abduh'un izahına göre sebep-i nüzûlle ilgili rivâyetler en-Nisâ, 4/32. âyetin anlaşılmasında ikileme yol açmaktadır. Oysa âyetteki mana oldukça açıktır. Allah burada erkek ve kadın cinsine mahsus olan ve sevaba nailiyet hususunda müştereklik vasfı taşımayan birtakım engeller bulunduğunu bildirmiştir. Bu konuda ne erkekler kadınlar gibi ne de kadınlar erkekler gibi olmayı temenni etmemelidirler. Buna göre erkekler, kadınlara mahsus olan, hamilelik, doğum, çocuk büyütme gibi işler yapmayı istememeli, özenmemelidir. Kadınlar da erkeklere özgü olan güç kullanarak hakkı savunma, savaş ve savunma gibi işlere yönelmemelidir.⁹⁹

‘Kaburga kemiği’ meselesi anlatılırken izah edildiği gibi, kadının naif bir varlık olması ve bu yaratılışından ötürü, kendini erkekten aşağıda hissetmemesi için, mesele Kur’ân âyetleri ve hadislerle bu şekilde örneklendirilmiştir.

Kadınlarla ilgili tartışılan ve İslâm’ın kadını ikinci plana attığını savunanların ortaya attığı boşanma, miras, sorumluluklar gibi konuların hepsinin gerek dönemsel gerek evrensel bir mantığı vardır. Bu konuları cinsiyet adaleti başlığında ele alacağız.

1.3. KUR’AN-I KERİM’DE ERKEK

Erkek, erkeklik, ataerkillik, özellikle kadın-erkek eşitliği konusu çerçevesinde çok tartışılan bir konu olmuştur. İslâmiyet’in getirdiği pek çok hükümler bu noktadaki pek çok konu “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.*”¹⁰⁰ âyetiyle aydınlığa kavuşsa da miras, boşanma, şahitlik gibi konularda doyuma ulaşamayan bir kesim hep var olmuştur.

Kur’ân’da adam, erkek, kişi, insan manasında kullanım -Arapçanın kaidelerinden kaynaklanan, yani müzekker kullanımın tüm toplumu ilgilendirmesinden dolayı- çoktur. Yani her müzekker kullanım sadece erkeğe hitabı yansıtmaz. Örneğin;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ

⁹⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/54-57.

⁹⁹ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Menar* (Beyrut, 1999), 5/48.

¹⁰⁰ el-Hucurât 49/13

*“Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin.”*¹⁰¹

Bu âyetteki hitap tüm mü'minleredir. Bilakis Allah, kendisine ve peygamberine itaati sadece erkeklerden istememekte, 'âmenü' ifadesi burada ve Kur'an'da pek çok yerde -Arapça kaidesine göre- kadın-erkek tüm mü'minler için kullanılmaktadır.

Arapça dilinin getirisi olan bu durumu kısaca böyle ifade ettikten sonra, Kur'an'da erkek kelimesine karşılık gelen birkaç kelimeyi de inceleyerek, Kur'an'da erkek konusunu tamamlayacağız.

1.3.1. Mer' (مرأ)

Bu kelime farklı kalıplarıyla Kur'an-ı Kerim'de 39 yerde geçmektedir.¹⁰² Sözlükte 'tam erkeklik' manasında kullanılır.¹⁰³

إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ

*“...Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile **koca** arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. ...”*¹⁰⁴

يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْيًّا

*“Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir **adam** değildi; annen de iffetsiz değildi.”*¹⁰⁵

Bu kelimenin kişi, kimse manalarına da geldiğini âyetlerde görüyoruz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهِهُ تُخْشَرُونَ

*“Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun. Ve bilin ki, Allah **kişi** ile onun kalbi arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.”*¹⁰⁶

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينَ

¹⁰¹ el-Enfâl 8/20.

¹⁰² Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-müfehres*, “mer”, 838._

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “mr'e” md.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/102.

¹⁰⁵ Meryem 19/28.

¹⁰⁶ el-Enfâl 8/24.

“İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tabi olan **kimseler** (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.”¹⁰⁷

Sonuç olarak mer’e kelimesi yer yer erkeği temsil ederken, yer yer hem erkek hem kadını temsil eden kişi/kimse manası taşımaktadır.

1.3.2. Racül (رجل)

Racülün kelimesi farklı varyantları ile Kur’ân’da 54 kez geçer. ¹⁰⁸ Adam, kimse, kişi manalarında kullanılır:

أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“(Allah’ın azabından) sakınip da rahmete nail olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir **adam** vasıtasıyla size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı?”¹⁰⁹

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ

“Bu **adam**, sadece Allah hakkında yalan uyduran bir kimsedir; biz ona inanmıyoruz.”.¹¹⁰

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُتَّبَعُ إِذَا مَرَقْتُمْ كُلَّ مَرْقٍ أَنْتُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

“Kâfir olanlar (kendi aralarında) şöyle dediler: Çürüyüp paramparça olduğunuz vakit yeniden dirileceğinizi söyleyerek haber veren **kişiyi** gösterelim mi?”¹¹¹

Bunların dışında erkek için “ğulam (غلام / غلمان)” kavramı da kullanılmaktadır. Bu kelime de çocuk, genç manalarına gelmekte, Kur’an’da çoğunlukla “oğul” manasında yer bulmaktadır.¹¹²

İslâm kadına hak ettiği değeri verirken, erkeğe de büyük ölçüde sorumluluklar yüklemiştir. Erkeğe verilen bu sorumluluk onu yüceltme değil, dareyn saadetini yaşama çabasında, ona önemli rol verme, kadının yanında sağlam durmasını sağlama, yine kadını destekleme ve kadını koruma amacı taşımaktadır. Bu konuyu cinsiyet adaleti başlığında ele alacağız.

¹⁰⁷ et-Tûr 52/21.

¹⁰⁸ Abdülbâkî, *Mu‘cemü’l-müfrehes*, “rc1” md.

¹⁰⁹ el-A‘râf 7/63.

¹¹⁰ el-Mü‘minûn 23/38.

¹¹¹ Sebe’ 34/7.

¹¹² John Penrice, *Kur’ân Sözlüğü Dictionary and Glossary of the Holy Qur’an* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2010), “ğ-l-m”, 220.

1.4. HÜNSÂ

Cinsiyetten bahsederken yüzyıllardır tartışıl原因en üçüncü bir cinsiyetin varlığı meselesine değinmiştik. Peki, bu üçüncü cinsiyetin İslâm'daki varlığı ne şekildedir ve nasıl değerlendirilir?

Hünsâ, sözlükte hanes (خ-ن-ث) kökünden gelir. “Kırılmak, kırılıp bükülmek” mânasına gelir.¹¹³ Kadınsı hareketlerde bulunan erkekler için kullanılan bir sıfat olmuştur. İslâm hukukunda, doğuştan hem erkeklik hem dişilik organına aynı anda sahip olarak doğan veya erkek mi kadın mı olduğu tam olarak belirlenemeyen kişiler için kullanılır.¹¹⁴

Aristo'nun ‘aradaki cinsiyet’¹¹⁵, Balzac'ın ‘öteki’¹¹⁶ diye tabir ettiği cinsten kastı hünsâ mıydı bilinmez fakat belli bir yere oturtulamayışı ve İslâm fıkında da ceza ve hükümler bağlamında pek çok tartışmaya sebep oluşu¹¹⁷ anlamında gerçekten arada kalmış bir cinsiyettir diyebiliriz.

Hünsâ hakkında hukukî anlamda yapılan bazı tanımlar vardır:

1. Hünsâ, kadın mı, erkek mi olduğu tam olarak belli olmayan, cinsiyet durumu belirsiz, karışık olan kişidir.
2. Hünsâ, cinsel kimliğin en büyük alametlerinden cinsel organ anlamında hem kadın hem de erkek cinsel organına sahip olan kişidir.
3. Hünsâ, ya erkek-dişi her iki cinsel organa sahip ya da hiçbir cinsel organa sahip olmayan kişidir.
4. Hünsâ, kendisinde hem erkeklik hem kadınlık organı bulunan veya bunlardan hiçbirisi bulunmayıp göbeğinden idrar ve gaita çıkaran kişidir. (Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a, göre; hiçbir cinsel organı bulunmayan ve göbeğinden idrar ve gaita çıkaran kişi hünsâ değildir, fakat onlar; “Biz ona ne denileceğini bilmiyoruz” demişlerdir. İmam Muhammed ise; “Böyle bir durumda olana hünsâ hükmü verilir” demiştir.)
5. Hünsâ, erkeklik kadınlık belirti ve işaretlerini birlikte taşıyan kişidir.

¹¹³ İbn Manzûr *Lisânü'l- Arab*, “h-n-s”, 1299-1308.

¹¹⁴ Orhan Çeker, “hünsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/491-492.

¹¹⁵ Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet”, 283.

¹¹⁶ Laure Murat, *Cinsiyet Yasası Üçüncü Cinsin Kültürü Tarihi*, çev. İsmet Birkan (İstanbul: Dost Kitabevi, 2013), 29.

¹¹⁷ Klasik fık eserlerinde, özellikle de Hanefi kaynaklarında hünsâ, “Kitabu'l- Hünsâ” başlığı altında müstakil bölümlerde ele alınmıştır. Fakat belirtmeliyiz ki, bu kaynaklarda hünsâ ile ilgili tüm hükümlere tam olarak değinilmemiştir.

Tüm bu tanımların ışığında hünsâ, cinsiyet kimliği doğuştan sorunlu olan, bu sebeple cinsiyeti konusunda net bir karar verilemeyecek durumda olan kişidir.¹¹⁸

İslam hukukçuları hünsâyı gayr-i müşkil ve müşkil hünsâ olmak üzere iki kısma ayırırlar. Gayr-i müşkil hünsâ, her iki cinse ait cinsiyet emarelerini taşıyan, fakat erkek veya kadınlık alametleri açık olan kişilere denir. Bu kişilerin erkek mi kadın mı olduğuna kolayca hükmedilir. Yani kadın olduğu yönünde karar verilirse, bu kişi hakkında kadınlarla ilgili hükümler geçerli olur. Erkek olduğuna hükmedilirse erkeklerle ilgili hükümler geçerli olur.¹¹⁹ Müşkil Hünsâ ise, her iki cinsiyet organına da sahip olup, organların birinin diğerine baskınlık göstermediği kişilerdir. Ya da bu kişiler hiçbir cinsel organa sahip değildir, sadece idrar yapabilirler. Bu kişilerin kadın veya erkek olduğuna kolayca hükmedilemez. Sonuçta ne oldukları, hangi cinsiyete dâhil olacakları tıp ilmi, kendilerindeki karine ya da ikrarları ile belirlenebilecektir.¹²⁰ Nitekim “*Birçok erkekler ve birçok kadınlar yarattı...*” âyetinden hareketle, bazı âlimler hünsânın müstakil bir tür olmaması kanaatindedirler. Allah’ın yalnız iki tür yarattığını söylerler. Fakat hünsânın da gerçek bir hüviyeti olduğunu, bu hüviyeti, iki türden birine dâhil olmakla kazanacağını beyan ederler. Çünkü neticede o da Hz. Âdem’in soyundan gelmiştir. Organlarındaki fazlalık ya da eksikliğe bakılarak bu iki türden birine dâhil olmalıdır derler.¹²¹

Esasında cinsiyetin oluşması için etkileşime giren pek çok etken vardır: Dış genital organa göre, kromozomlara göre, X kromatinine göre, kanal sisteminin gelişmesine göre, gonadal, hormonal, genetik, sosyal, psikolojik. Bu dokuz maddenin hepsinin aynı yönde, yani ya dişi ya da erkek yönünde gelişmesi gerekir. Ancak bu şekilde kişi cinsiyetini tam olarak bulabilmektedir. Herhangi bir maddedeki bozukluk, farklı türdeki sapmalara sebep olmaktadır.¹²²

Kur’ân’daki âyetlere baktığımızda Yüce Yaraticının her şeyi çift çift yarattığını¹²³, eril-dişil uyumunda bir sistem¹²⁴ olduğunu görürüz. Hünsâ bu sistem içerisinde üçüncü bir cinsiyet olarak yer bulmamıştır. Çünkü bir kimsenin biyolojik olarak hem kadınlık hem de erkeklik özelliği taşıması veya cinsiyetinin belirsiz olması farklı bir durum olup çok ender rastlanan bir durumdur. Fakat günümüzde, yukarıda saydığımız maddelerde görüldüğü üzere hormonlar veya çevresel faktörler gibi nedenlerden dolayı sıkıntılar yaşandığı için, cinsiyetler

¹¹⁸ Hilâl Duman, “İslâm Hukukunda Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 296.

¹¹⁹ Bkz. Ahmet Yaşar, “hünsâ”, *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 1990).

¹²⁰ Duman, “İslâm Hukukunda Hünsâ”, 298.

¹²¹ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur’ân*, 4/546-547.

¹²² Nurettin Başaran, *Tıbbi Genetik* (Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1996), 98.

¹²³ ez-Zâriyât, 51/49

¹²⁴ en-Nisâ 4/1.

arası geçiş veya cinsiyetini belirleyememe, göz ardı edilemeyecek boyutta yaşanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla hüsnâ konusundan hareketle, artık; eşcinsellik, homoseksüellik, transseksüellik, lezbiyenlik gibi konuların daha sık ve çözüm odaklı ele alınması gerekmektedir.

Şu bir gerçektir ki, fuhuş (çirkin/yasak cinsel davranış) çeşitlerine göre cezalarını belirleyen Nisâ ve Nûr sûrelerinin ilgili âyetlerinde¹²⁵; yukarıda saydığımız cinsel davranışlar İlahi irade tarafından asla kabul edilmemiştir. Âyetlerin açıklamaya muhtaç kısımlarını da hadisler açıklamış, böylece cinsel suçlarla ilgili cezaların kaynağını sünnet ve buna dayalı sahâbe icmâi teşkil etmiştir. İslâmî öğreti ve gelenekte, erkek ve kadın olarak her cinsin kendine has özelliklerinin korunması gerekmektedir. Bireyin kadınlık veya erkeklik özelliklerini tam olarak taşıdığı halde karşı cinse benzeme özentisi içine girmesi kınanmıştır. Cinsiyet farklılığını koruyucu ve sağlıklı bir cinsî gelişmeyi temin edici önlemler alınmıştır.¹²⁶ Bundan dolayı Hz. Peygamber, kadına benzemeye özenen erkeklere (muğannes) veya erkeğe benzemeye özenen kadınlara lânet etmiş ve bu tipler için bazı yaptırımlar uygulamıştır.¹²⁷

Orta Çağ'da 'sodomie' ismi verilen üreme dışındaki her türlü birlikteliği anlatan bu 'arada cins' için, o zamanlarda yapılan yakılarak öldürölme¹²⁸, Kur'an'da Lût kavmi bağlamında bahsedilen helak¹²⁹ ya da şu anda yapılan toplum baskısı ve ötekileştirme, günümüzde artık kendini bu şekilde tanımlayan kişilerce önemsenmemekte, bu tip açıklamalar adeta onları bu duruma daha çok itmektedir. Dolayısıyla, bu durum artık iyice araştırılmalı, Yüce Yaratıcının cinsiyetler arası adaletinin onları da kapsadığı, hududullaha ters bir tutum sergilemedikçe, Allah'ı affedici bulacakları doğrultusunda onlara yön verilmelidir kanaatindeyiz. Zira dışlamak ve görmezden gelmek kolay olandır.

Günümüzde kendisini hem dindar hem eşcinsel addeden bir kesim vardır. Bu kişilerden samimi olanlar, durumlarına çözüm aramaktadırlar. Günümüzde cerrahi müdahaleler ile cinsiyet değiştirmek mümkündür. Hüsnânın, yani hormonal tedaviye cevap vermeyen eşcinsellerin, net bir cinsel kimlik kazanabilmeleri için, cerrahi müdahaleye başvurmalarına cevaz verilmektedir.¹³⁰ Bu Müslüman eşcinseller ile ilgili çok çarpıcı ifadeler ortaya koyan 'antihomofobi' dergisi Kaos Gl'de yayımlanan bir makaleden bir bölümü aynen takdirlerinize sunuyoruz:

¹²⁵ en-Nisâ 4/15-16, en-Nûr 24/2.

¹²⁶ Çeker, "hüsnâ", 18/491-492.

¹²⁷ Müsned, 4/171; Buhârî, "Libâs", 61-62.

¹²⁸ Laure Murat, *Cinsiyet Yasası*, 32.

¹²⁹ Hûd /82-83.

¹³⁰ Hayreddin Karaman, "Cinsiyet Değişikliğinin Yeri Nedir?", *hayrettinkaraman.net* (Erişim 12 Ocak 2021).

“Günümüz LGBT kuruluşları, batıda yaşayan Müslüman eşcinseller tarafından oluşturulan internet portalları, forumlar, sosyal birlikler, eşcinsellik İslam içinde kabul edilmesi konusunda yazışmalar yapmakta toplantılar düzenlemektedirler. LGBT Müslümanlar tarafından kurulmuş olan, ‘Al-Fatiha’, ‘Imaan’, ‘Safrâ Project’, ‘Al-Jannah’, ‘MuslimsforProgressiveValues (MPV)’, ‘The Inner Circle’, ‘SalaamCanada’, ‘GayandLesbianArabicSociety (GLAS)’ gibi grup ve sivil toplum kuruluşları yanında ‘QueerJihad’, ‘BornEunuchs’, ‘IslamandHomosexuality’, ‘HiddenVoices’, ‘QueerMuslims’, ‘QueerNet’, gibi internet siteleri, bloglar ve e-mail grupları ile IrshadManji, ScottKugle ve Kecia Ali gibi bazı yazar ve akademisyenler, İslam’ın eşcinselliği yasaklamadığını ve tüm cinsel yönelimlere izin verdiğini iddia etmektedir. Türkiye’de yakın görüşleri savunan kişi ve gruplar hakkında çok fazla bilgi yoktur fakat Gayislam (gayislam.blogspot.com.tr) isimli bir Türkçe ‘blog’da yukarıdaki gruplara benzer şekilde, eşcinsellik ve Müslümanlık kimliklerinin birbirini dışlayan kimlikler olmadığı savunulmaktadır.

Türkiye’de yayın yapan “gayislam” blog’u dini inancı ve cinsiyeti arasına sıkışmış manevi buhran yaşayan kişilerin genellikle tercih ettikleri bir site. Genellikle muhafazakâr kökenli ailelerde yetişen bu kişiler dinleri ile cinsiyetleri arasında yaşadıkları sorunları ortaya atmaktadır. Bu kişiler yeni yorumlama yöntemleriyle birlikte içinde bulundukları cinsiyet ve maneviyat karmaşasını bazen dinden yana, bazen ikisini bir arada ya da bazen dini dışlayarak yaşamaya çalışmaktadırlar. Dine olan inançlarıyla birlikte yaşama arzusunun yarattığı yeni yollar, ahlakçı bakış açıları etrafında, azınlık içinde azınlıkta olan eşcinsel Müslümanların hem aile geleneklerinden hem de daha geniş toplumsal çevrenin dışına itilmelerine sebep olmaktadır. İnançlarını nefrete dönüştürmeyenler, farklılıkların İslami bir gereklilik olarak görenler, cinsiyetin inançtan sonra geldiğini, güzel bir din bilinciyle homofobinin önüne geçilebileceğini savunmaktadırlar.”¹³¹

Görüldüğü gibi durum gerçekten ciddi ele alınmalı, bu kişiler dışlanmadan, ötekileştirilmeden gerçekler kendilerine anlatılmalıdır.

İslami literatürde eşcinsellikle ilgili meseleler, genellikle şöyle anılmıştır:

1. Din ve ahlak ilkelerine uymayan ve evlilik dışı her türlü aşırılıkları ifade eden ‘fuhuş’
2. Erkek erkeğe cinsel ilişkiyi ifade eden ‘livâta’
3. Kadın kadına eşcinsel ilişkiyi ifade eden ‘sihâk’
4. Cinsiyeti belli olmayan veya çift cinsiyetli bireyler için kullanılan ‘hünsâ’

¹³¹ Mücahit Oğuz, “İslam’da Eşcinsellik”, Kaos Gl Dergi 144 (ts.), 36-40.

Klasik İslâm düşüncesinin eşcinselliğe bakışı aslında tartışma götürmez. Eşcinselliği savunan ve bunun İslâm'da cezai bir yaptırımının olmadığını savunanlar, yazılı kaynakların yasaklayıcı algıyla okunduğunu savunurlar.¹³²

İslâm hukukçuları, livâta ve seviciliği kebâir günahlar arasında görmüşler ve şu cezaları öngörmüşlerdir:

a) Lezbiyenliğin (sevicilik) cezası kadınları evlerde hapsedmektir. Hallerini düzeltirlerse, Allah onlara başka güzel yollar açar yahut bir erkekle evlenebilirler.

b) Eşcinsellik (livâta) suçunun cezası, bunu yapanlara söz ve fiille eziyet çekertmek, hem beden hem ruhen canlarını yakmak, böylece bu işten vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza olarak ne söyleneceği ne yapılacağı âyette açıklanmamış, ictihad ve uygulamaya bırakılmıştır.

c) Kadınla erkek arasında yapılan fuhşun(zina) cezası ise Nûr sûresinde (24/2) açıklandığı üzere yüzer sopadır.¹³³

Oysa Allah Lût kavmine şöyle demişti:

*"Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz! (Bu ilahi ikazdan sonra hala) siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız? Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize!"*¹³⁴

Muhammed Esed âyette bahsedilen hayâsızlığı "cinsler arasında tabii olan yolu kapatmak" olarak nitelendirir.¹³⁵

*"Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: 'Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz.' Kavminin cevabı: 'Onları (Lût'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!' demelerinden başka bir şey olmadı. Biz de onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan (kafirlerden) idi. Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!"*¹³⁶

Erkekler arası eşcinsel ilişki (livâta) hemen her dönemde ve her toplumda cinsî bir sapkınlık olarak görülmüş ve kınanmıştır. Dinler bu çirkin davranışla mücadele etmiştir.

¹³² Oğuz, "İslâm'da Eşcinsellik".

¹³³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/ 29-33

¹³⁴ el-Ankebût 29/ 28-29.

¹³⁵ Konu hakkında bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak (Ankara: İşaret Yayınları, 2002).

¹³⁶ el-A'râf 7/ 80-81-82-83-84.

Tevrat'ta Sodomie halkının Rabbe karşı günahkâr olduğundan bahsedilmekte, Yeni Ahit'te eşcinsel ilişkide bulunanların kınandığı görülmekte, Yahudilikte bu davranışı işleyenlerin cezasının ölüm olduğu belirtilmektedir.¹³⁷ Bu manada Kuranda da cinsî ihtiyaçların tabii ve meşru çerçevede karşılanması esastır. Livâta kelimesi Kuranda geçmemekte, Lut kavminden sonra kullanılmaya başlanılan bu ifade, fuhuş kavramıyla karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda fıtrat ve iffetin korunması, insanlık onurunu zedeleyen her türlü cinsî azgınlık ve sapıklıktan uzak durulması Kur'an'ın temel mesajlarından biridir.¹³⁸

Eşcinselliğin hukuki statüsüne baktığımızda bizi iki karşıt uç karşılar: Eşcinsel ilişkiyi idam ile cezalandıran ülkeler. Aynı heteroseksüellik¹³⁹ gibi eşcinsel evliliği yasal kabul eden ülkeler. Bakıldığında, ilginç olan bir durum görülür; 40-50 yıl öncesinde eşcinselliği suç olarak kabul eden ülkelerde bugün eşcinsellik yasaldır. 19.yüzyılın sonlarında, ünlü İngiliz yazar Oscar Wilde'nin eşcinsel olduğu için hapse mahkûm edilmesi bu noktada çok iyi bir örnektir.¹⁴⁰

Günümüz tıbbında bu konu “cinsel bozukluk, yetersizlik ve düzensizlikler” adı altında ele alınır. Eski eserlerde de “İlmü'l-bâh” veya “İlm-i Bâh” başlığı altında ele alınmıştır. Genel olarak bu konudan bahseden eserlere “Bâhnâme” veya “Kitâbü'l-Bâh” adı verilmekteydi.¹⁴¹ Görülüyor ki, cinsel yönelimler/problemler kişisel olduğu kadar hem dini hem politik, hem ilmi hem de toplumsal bir konu olmuştur.

1.5. TOPLUMSAL CİNSİYET

Dilimizdeki “cinsiyet” kavramı için sosyal bilimler literatüründe; “biyolojik cinsiyet” anlamında “*sexual*”, “toplumsal cinsiyet” anlamında “*gender*” sözcükleri kullanılmaktadır. “*Gender*” sözcüğü, sosyokültürel olarak kazanılan cinsiyet(kimliğin)i ifade için kullanılmakta ve ülkemizde bu ifade “toplumsal cinsiyet” terimi ile karşılanmaya çalışılmaktadır.¹⁴²

Dillerin cinsiyet içeriği, günümüzde, farklı açılardan ele alınıp birçok yöntem oluşturulmuştur. Bu yöntemlerde feminizm akım, sosyoloji, dilbilim, edebiyat gibi birçok alan yaklaşımının etkisi görülmektedir.¹⁴³

¹³⁷ Çeker, “İhûsâ”, 18/492.

¹³⁸ Nebi Bozkurt, “Fuhuş” (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/212.

¹³⁹ “Heteroseksüel (Heterosexual): Duygusal ve/veya cinsel açıdan karşı cinse yönelen/ ilgi duyan kadın veya erkeği ifade eder.” Bkz. Umut Güner, *Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*, 1 Ocak–30 Haziran 2010 (İstanbul, 2011), 21.

¹⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 507-529.

¹⁴¹ Abdülkadir Özcan, “Bahname” (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/489-490.

¹⁴² Azız, “Kur’ân’da Cinsiyet Kalıpları”, 299.

¹⁴³ Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet”, 287.

Toplumsal cinsiyet kavramı günümüzdeki yaygın anlam ve kullanımıyla kadın ve erkeğe birlikte atıfta bulunur. Fakat bu kavram etrafında tartışılan meselelerin merkezinde aslında kadın yer alır. Toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerin özü ise genellikle eşitsizlik kavramı çerçevesinde ifade bulur.¹⁴⁴

Müfessirler, erkekle kadın arasındaki ilginin kaynağını, cinsiyetle ilgili âyetler dolayısıyla, kadının, bütün insanlığın atası olan ‘tek bir nefis’ten yaratılmış olmasına¹⁴⁵ bağlarlar.¹⁴⁶ Yani Kur’ân’da Toplumsal cinsiyet kavramının tam karşılığı bu âyetlerdir, diyebiliriz. İslâmiyet’te kadın veya erkek kimliği şeklinde her kişinin tek cinsiyete sahip olması temel kabul edilmektedir.¹⁴⁷

2000’li yılların başından itibaren, ‘toplumsal cinsiyet’ ve ‘toplumsal cinsiyet eşitliği’ konusunda pek çok makale, tez, araştırma yayınlanmıştır. Mesele, toplumsal cinsiyet adı altında, -ilk zamanlarda- kadın-erkek eşitliği meselesinden başlamış, fakat bugün; kadın-erkek-eşcinsel-transeksüel-biseksüel-cinsiyetsiz eşitliği olarak güncellenmiştir.

Eskiden kişilerin cinsel kimliğini tanımlarken kullandığı terimler ‘erkek’ ve ‘kadın’ sözlerinden ibaretti. Fakat günümüzde, bu terimler ve tanımlamalar artmıştır. Seslerini LGBTİQ ismiyle duyurmaya çalışan, Eşcinsel (lezbiyen/gey), biseksüel, transseksüel travesti, interseks (hünsâ), Queer kişiler, cinsiyet özgürlüğü isterlerken; bu cinsiyet şekillerini kabul etmeyen ya da yadırgayan kişileri homofobik bulup, çoğu kez cahillik ve zorbalıkla suçlayarak -düşünce özgürlüğü bağlamında- özgürlük kavramı içerisinde bir çelişkiye düşmektedirler.

Cinsiyete dair bahsi geçen üç kavramı, yani kadın, erkek ve hünsâyı yukarıda kısaca incelemiştik. Bu bölümde, toplumsal cinsiyet meselesine geçmeden, -cinsiyet adaletinin daha iyi anlaşılması bakımından- diğer güncel cinsiyet kabullerine de yer vermeyi uygun bulduk.

1.5.1. Eşcinsellik

Eşcinsellik, aynı cinsten iki kişinin cinsel ilişkide bulunmasıdır. Eşcinselleri ifade etmek için çok çeşitli kavramlar kullanılır. 1800’lü yıllardan beri sadece kadın eşcinseller için kullanılan sözcük, 1960’larda tekrar kullanılmaya başlanmış, zamanla tüm eşcinseller için kullanılır hale gelmiştir.¹⁴⁸ Bazıları eşcinsellikte doğuştan gelen kalıtsal bir faktörün rol

¹⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, “Toplumsal Cinsiyet Meselelerine Çözüm Önerileri”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2*, (Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı, İstanbul, 2012).

¹⁴⁵ Nisâ 4/1; A’râf 7/189

¹⁴⁶ Örneğin bkz. Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 9/161; Yazır, Hak Dini, 2/497.

¹⁴⁷ Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 510.

¹⁴⁸ Chyngyz Baimurzaev, *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 30.

oynadığını ileri sürerler. Bazıları ise bunun sonradan kazanılmış bir şey olduğunu düşünür.¹⁴⁹ Kalıtsal olduğunu düşünenler bunu genellikle bir ‘hastalık’ olarak tanımlarken, sonradan kazanıldığını düşünenler ‘tercih’ olarak tanımlarlar. 17 Mayıs 1990’da WHO eşcinselliği zihinsel hastalıklar bölümünden çıkartmıştır. Bu kararını 1992’de Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Diseases “ICD-10”) listesine resmen kayıt etmiştir¹⁵⁰

Eşcinsellerin asıl cinsiyetleri doğuştan kadın veya doğuştan erkektir. Fakat hormonal, psikolojik, sosyal bazı sebeplerle, karşı cinse duyması gereken ilgisi, zamanla hemcinsine doğru bir sapma göstermiştir.

1.5.2. Biseksüellik

Biseksüel, karşı cins ile birlikte, hem cinsine de duygusal ve cinsel yönelim hisseden kişilere verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵¹ Cinsel ve duygusal yönelimi, -cinsiyetlerine bakılmaksızın- her iki cinse de yönelik olan kişiler için kullanılır ve panseksüellik adı ile de anılır.¹⁵² Yine biseksüeller gizli eşcinseller olarak da nitelendirilmiştir.¹⁵³

1.5.3. Transseksüellik

Erkeklerin kadın görünme, kadınların da erkek görünme isteklerini karşı cinsiyete ait giyimle açığa vurma biçimidir. Transvestitler, kendi cinsiyetlerine ait elbise ve çamaşır giymekten sıkıntı duyabilirler. Henüz çocukluk çağında oyun, giyim ve ifade biçimleri yönünden karşı cinsten olmayı tercih edebilirler. Gelişme evrelerinde çevresel faktörlerin de etkisi ile cinsel kimliklerini oluşturdıkları kabul edilmektedir.¹⁵⁴

1.5.4. Queer

Türkçede tuhaf, garip, yamuk gibi anlamlara karşılık gelen Kuir veya Queer, heteroseksüel sisteme uymayan cinsel yönelimi içine alan bir şemsiye terimdir.¹⁵⁵ Tarihi süreçte ise toplumsal cinsiyet ifadesi veya cinsiyetin beklentilerle uyuşmayan yanını anlatan bir sıfat olarak kullanılmaktadır.

¹⁴⁹ İnceler, “Cinsiyet Sapmaları, 120.

¹⁵⁰ Hakan Ataman, “LGBT Hakları İnsan Haklarıdır”, *İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları*, (2009), 6.

¹⁵¹ “Biseksüellik Hakkında”, *Kaos Gl* (Erişim 10 Haziran 2021).

¹⁵² Müge Yılmaz, *Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatiği ve Ayrımcılıkla Baş Etme Stratejileri* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 142.

¹⁵³ Merl Storr (ed.), *Bisexuality: a Critical Reader* (London: Taylor & Francis e-Kütüphanesi, 2002), 59.

¹⁵⁴ İnceler, “Cinsiyet Sapmaları”, 111.

¹⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. Jeffrey Longhofer, “Güçlü ve Zayıf Yapısalcılık: Queer Teori ve Psikoanaliz”, çev. Ezgi Turgut, *Kaos Gl Dergi* 136 (2014).

Aslında queer teoriyi açıklamak oldukça zordur. Çünkü teori yapısı itibariyle belirsizliğe, sürekli değişkenliğe ve akışkanlığa işaret etmektedir. Sabit bir cinsiyet ve kimlik anlayışından uzak, bütün cinsel kimlikleri kabul ettiğini söyleyen ama aynı zamanda hiçbir kimliğin merkezde olmaması gerektiğini dile getiren bir teoridir. “Queer Teori” önceleri Türkçeye, “Kaçıklık Kuramı” olarak çevrilmiştir. “queer” da bir bilinmezlik, bir anomali de vardır. Türkiye’de yeni yeni konuşulmaya başlanmıştır fakat “queer” kavramı ve “queer teori” 20 yıla aşkın bir süredir Avrupa’da ve Amerika’da tartışılmaktadır. Yurtdışındaki birçok eşcinsel örgütlenme kendisini “queer örgütlenme” olarak tanımlar.¹⁵⁶

Tüm bu ve benzeri cinsel yönelimler ya da tercihler için konunun uzman doktorları bazı görüşler beyan etmişlerdir. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Kurban Özüğurlu farklı cinsel yönelimleri ‘davranış sapması’ olarak nitelendirir. Bu davranışın normal olduğunu savunanlara karşın Özüğurlu, “normal insan davranışını tanımlayan ve değerlendiren davranış normları, cinsel davranış sapmalarının anormal olduğunu gösteriyor. Psikanalistik yönelimi benimsemiş araştırmacıların çoğu heteroseksüel ilişkilerin dışındaki her cinsel eylemi anormal cinsel davranış olarak nitelendiriyorlar.” der.¹⁵⁷

Öte yandan Arslan Yüzgün ‘Türkiye’de Eşcinsellik’ adlı eserinde eşcinseller üzerinde yaptığı araştırmada eşcinsellerin hiçbir zaman tedaviye gerek duymadıklarını ve yaşamlarından genel çizgileriyle memnun kaldıklarını söyler. Eşcinselliğin bir hastalık değil bir yaşam biçimi olduğunun kabul edilmesi gerektiğini savunur.¹⁵⁸

Elbette ki, Kur’an-ı Kerim’de Yüce Yaratıcımız ne eşcinselliğe ne de meşru kadın-erkek ilişkisi dışında herhangi bir başka ilişkiye müsaade etmiştir. Fakat konunun günümüzde vardığı noktayı düşünürsek, sayıları hızla artan farklı cinsel yönelimdeki bireyleri görmezden gelmek, dışlamak, ötekileştirmek asla çözüm olmayacaktır.

1.6. TOPLUMSAL CİNSİYET VE TOPLUMA YANSIMALARI

Toplumsal cinsiyet meselesinin topluma olan etkisi sanıldığından çok daha fazladır. Özellikle geçtiğimiz yıllarda “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)” kapsamında bazı okullarda cinsiyetsizlik/cinsiyet tercihi alt mesajı verildiği iddia edilen çalışmalar dikkat çekmektedir.¹⁵⁹ Yine bazı feministlerin seneler öncesinde (1991)

¹⁵⁶ Queer hakkında geniş bilgi için bkz. Kübra Çetin, *Queer Teori Eleştirisi ve LGBT+Bireylerin Queer Teoriye Yaklaşımı* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

¹⁵⁷ İnceler, “Cinsiyet Sapmaları”, 113.

¹⁵⁸ Arslan Yüzgün, *Türkiye’de Eşcinsellik* (İstanbul: Hür Yüz Yayınları, 1986), 49.

¹⁵⁹ Sema Maraşlı, “Etcep Projesi ve Milli Eğitim”, *Fikir Atlası* (Erişim 10 Kasım 2021). Ayrıca konu ile ilgili haber için bkz. Yeni Akit, “Meb açıklama yaptı ama Etcep projesi bitti mi?”, *Yeni Akit* (Erişim 10 Kasım 2021).

“kadının özgürlüğü karşısındaki tek engelin İslam olduğu”nu ifade etmesi de konunun vardığı boyutları göstermektedir.¹⁶⁰

Câhiliye dönemi Arapları, çocuğun oluşumunu hatta cinsiyetinin ne olacağını insanlara nisbet ederler, bu konuyu övme, övülme, kınama ve kınanma sebebi sayarlardı. Değişik toplumlarda görülen ve günümüzde de bazen açık bazen gizli biçimde insanlar üzerinde etkisini hissettiren bu düşünce tarzı, Kur’ân tarafından hükme bağlanmıştır.¹⁶¹

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ يَهْبُ لِمَنْ يَشَآءُ اِنَاثًا وَيَهْبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُوْرَ . اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرًا وَاِنَاثًا
وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَآءُ عَقِيْمًا اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ

“Göklerin ve yerin mülkü (hükümleri) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.”¹⁶²

Bu âyetin tefsiri için Fahreddin Razi'ye müracaat edildiğinde Razi beş önemli soru sorar ve cevaplar. Toplumsal cinsiyet meselesi bağlamında birinci soru ve cevabını nakletmek istiyoruz:

“Birinci Soru: Allah Teâlâ bu âyette, kızı, erkekten önce zikrederek, “Dilediğine kızlar, dilediğine erkek (çocuklar) verir” buyurmuştur. Bundan sonraki ifadede ise, erkeği kızıdan önce zikrederek “Yahut erkekler ve kızlar olarak, çift (cinsten) de verir” buyurmuştur. Bu önce ve sonra zikretmenin sebebi nedir?

1) Kerîm olan Zat, sonucun hayır, rahatlık, sevinç ve neşe üzere son bulması için himmet eder. Yüce Allah, bir kimseye önce kız verip, sonra da erkek çocuk verince, sanki o kimseyi kederden sevince geçirmiş olur ki bu, son derece keremli bir iştir. Ama önce erkek, sonra kız verince, sanki o kimseyi, sevinçten hüznü geçirmiş olur.

2) Yüce Allah, önce kız çocuk verdiğinde, insan Allah'a karşı gelemeyeceğini anlar, böylece de hükmüne razı olur. Daha sonra Allah aynı kişiye erkek çocuk verdiğinde, o, bu çocuğun Allah'ın kendisine bir ihsanı olduğunu anlar. Böylece daha fazla şükür ve itaatte bulunabilir.

3) Bir vaiz şöyle demişti: “Kız çocuğu zayıftır, eksiktir, güçsüzdür. Dolayısıyla ne zaman ihtiyaç ve aciziyet fazla olursa, Allah'ın inayet ve dikkati de o nispette çok olur. Bu hususa dikkat çekmek için, Yüce Allah burada önce kız çocuğundan bahsetmiş olabilir.”

¹⁶⁰ Yeşim Arat, “1980’ler Türkiye’inde Kadın Hareketi”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, (1991), 53.

¹⁶¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 4/760.

¹⁶² eş-Şûrâ 42/49-50.

4) Adeta “Ey zayıf ve âciz kız, baban ve annen, dünyaya gelmeden hoşlanmadılar. Her ne kadar onlar senin varlığından rahatsız oldularsa da sen, ihsan eden ve lütfedenin Allah olduğunu bilesin diye, önce seni zikrettim” denilmek istenmiştir. Hal böyle olunca bu kız, taat ve ibadetini artırabilir. Kızın, erkekten önce zikredilmesinin sebepleri işte bunlardır.

Âyetteki ikinci cümlede ise Allah, erkekleri önce zikretmiştir. Çünkü erkekler, kadınlardan daha mükemmel ve faziletlidirler. Kâmil ve efdâl olanlar ise, daha ez değerli olandan önce zikredilirler. Velhasıl çocuğun kız mı erkek mi olduğuna bakıldığında, erkeğin kızıdan önce zikredilmesi gerekir.”¹⁶³

Günümüzde bu tarz ifadeler çok tepki çekmektedir. Burada olduğu gibi bazı tefsirlerde, kadının tamamen alt kategori bir varlık gibi sunulması ne sünnetullâha ne sünnet-i rasûlullâha uymaktadır.

Sûrede Allah’ın önce kızı sonra da erkeği önce söylemesi, dönemin şartlarında, erkeğin üstün görülme zannını ortadan kaldırmak için olsa gerektir. Nitekim âyet-i kerimeye göre “Üstünlük ancak takva ile dir.”¹⁶⁴ Hz. Peygamber “Rabbiniz birdir, atanız birdir. Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, kızıl tenlinin siyaha, siyahın kızıl tenliye, takva dışında bir üstünlüğü yoktur.”¹⁶⁵ demiştir.

Bu konu geçmişte olduğu gibi, bugün de dengesini bulamamış, ifrat-tefrit arasında gidip gelmiştir. Bugün de özgürlük adı altında gerek kadınlara gerek diğer cinsiyet yönelimlerine dair, aşırıya varan ifadeler ortaya konulmaktadır:

“Cinsiyet ikili bir sınıflamaya karşılık gelir. Kadın ve erkek. Bebekler doğduklarında (hatta doğmadan önce) sahip oldukları cinsiyet organlarına bakılarak ya kadın cinsiyet grubuna ya da erkek cinsiyet grubuna ait olarak kimliklenir. Bundan sonra nüfus cüzdanlarının renginden seçecekleri mesleğe kadar tüm ayrımlar bebek için işletilmeye başlar. Fausto-Sterling (1998), insanların ille de erkek ya da kadın olarak kategorileştirilmesine karşı çıkar; ona göre insanları iki cinsiyetten birine ait olarak düşünmek yeterli değildir, bazı insanların biyolojik yapıları bu ikili sisteme uymayabilir. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, toplumsal cinsiyet rollerinin, bireyin cinsel tercihlerini belirleyici olmamasıdır. Birey, biyolojik olarak kadın ya da erkek olabilir; birey, toplumsal cinsiyet olarak geleneksel olan ya da olmayan rolleri benimseyebilir; birey, cinsel obje olarak karşı cinsiyetten ya da kendi cinsiyetinden bireyleri tercih edebilir.”¹⁶⁶

Yazar Dökmen, insanın olduğu cinsiyete adeta zorlandığını, biyolojik cinsiyetin belirleyici olmadığını savunmaktadır.

¹⁶³ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 19/479-480.

¹⁶⁴ el-Hucurât 49/13,

¹⁶⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, 5/411.

¹⁶⁶ Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 10-22.

“Kendimi çok güçlü, özel, bağımsız ve cesur hissediyorum”-Natalie, yaş 23. (eşcinsel)

“Bu bazen korkutucu bir duygu. Kendimden emin olamadığım zamanlar oldu ama bunun dışında kendimi harika ve gururlu hissettim.”-Tülin, yaş 19. (biseksüel)¹⁶⁷

Kendini eşcinsel veya biseksüel olarak tanımlayan bireyler, kendilerinden gurur duyduklarını söylemektedirler.

“Benlik saygısı düşük kadınların lezbiyen ve biseksüel kadınlarla bağlantı kurmayı seçmedikleri, eşcinselliği dinsel açıdan değerlendirip yargıladıkları bunun yanı sıra içselleştirilmiş homofobi düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların en önemli sonuçlarından birisi de toplum tarafından uygulanan homofobik politikaların ve uygulamaların lezbiyen ve biseksüel kadınların cinsel yönelimlerini saklama eğiliminde olmalarına yol açmasıdır.”¹⁶⁸

Farklı cinsel yönelimleri kabul etmeyen bireyler otomatik olarak homofobik kabul edilmektedir.

“...Toplum, her çocuğun kendi kendine estetik ve çok-disiplinli sürücülerinden belirli bir heteroseksüel davranış örüntüsünü yaratma gücünde her şeyi yapar. Bazen sosyal güçler bir nedenden ötürü etkisizdir ve ergen ya da yetişkin in kendi içinde belirli sapkın arzuları keşfeder. Toplum daha sonra, sapkın arzuları uzmanların sağladığı kalıplardan biri haline getirmek için elinden geleni yapar. Eğer size normal bir heteroseksüel kimlik vermediyse, size eşcinsel olarak sapkın bir kimlik verecektir.”¹⁶⁹

“1990 Ulusal Kadın Çalışmaları Derneği konferansında, “Feminist Olmak İçin Lezbiyen Olmanız Gerekir mi?” Başlıklı konuşmasında Marilyn Frye bu yönde önemli bir adım attı. Frye, radikal feminist lezbiyen anlamında 'bakireler' olmak zorunda olmadığımızı, yani gerçek, anlamlı olanın ataerkil tanımlarının yaratıcılığına karşı kadınlarda “kadınları” (Frye 1990: 23) yapmamızı şiddetle iddia etti. Bununla birlikte, Frye'nin konuşmasına yanıt olarak bir dizi mektup, lezbiyen tanımayan ya da heteroseksüel kadınların pek çoğunun, bunun aksini onaylamak için anladığını, bir feminist olmak için lezbiyen olmanız gerektiğini anladığını ortaya çıkardı. Ankete katılanların bu yanlış okuması, belki de birçok lezbiyen feministin, imkânsızlığı olan bir erkekle ilgili olarak feminist olma zorluğunu eşitleme eğiliminde olduklarından, meraklı veya saygılı olamadıkları duygusunu yansıtmaktadır.”¹⁷⁰

¹⁶⁷ “homoseksüellik”, biseksüellik, eşcinsellik üzerine (Erişim 08 Ocak 2021).

¹⁶⁸ Yılmaz, Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyet, 150.

¹⁶⁹ Storr, Bisexuality, 134.

¹⁷⁰ Storr, Bisexuality, 179.

Toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinden kadın haklarını gündeme taşıdıklarını savunan pek çok yazıda, arka planda cinsiyet seçim serbestliğine vurgu yapılması, konunun kadın haklarından çok öte olduğunu göstermektedir.

“Bilindiği gibi insanların biyolojik cinsiyeti doğal, toplumsal cinsiyeti, kısaca, kadın ve erkek olarak insanlara biçilen roller ve kalıplar, sosyo-kültürelidir. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet insan icadıdır. Sonradan öğrenilir ve bu nedenle de değişebilir. Hatta bu nedenle, toplumdan topluma, bir zaman diliminden diğerine farklılıklar gösterebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin hem kamusal alanda hem de özel alanda eşit haklara ve fırsatlara sahip olması ve her ikisinin de bu alanlarda eşit olarak katılımı demektir.”¹⁷¹

Örneğin Atılım Üniversitesi’nin yayımladığı bu kitapta, henüz giriş kısmında cinsiyetin toplum tarafından dayatılan ve değişebilir bir şey olduğundan bahseder. Soru şu ki, bunun kadın hakları ile ne ilgisi vardır? Ya da toplumsal cinsiyet meselesi sadece kadın-erkek eşitliği demekse –ki bunu da ikinci paragrafta söyleyen kendileridir- konuyu cinsiyet tercihiyle neden başlatmaktadırlar?

Bu ve benzeri onlarca makale, kitap, içerik taradıktan sonra gördüğümüz şey; çoğunlukla, toplumsal cinsiyet başlığı altında, kadın-erkek eşitliği söylemleri arasında, bireylere farklı cinsiyete yönelim mesajları verildiğidir. Yani bu konu suiistimal edilmekte, toplumsal cinsiyet konusunda, belirttiğimiz sebepten dolayı itiraz gösteren herkes homofobik ya da kadın düşmanı olarak damgalanmaktadır. Hal böyleyken, insanlar konu hakkında söylem oluşturmaktan geri durmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyetin topluma yansımaları başlığı altında mutlaka bahsetmemiz gereken şey, LGBTİQ dernekleridir. Bu dernekler aracılığı ile farklı cinsiyet yönelimindeki bireyler, kendilerini ait hissedebilecekleri ve dışlanmayacakları bir mecra bulmuş olmaktadır. Bu derneklere KAOS-GL, Pembe Hayat ve Lambdaistanbul örnek olarak verilebilir.¹⁷²

“Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve queer kelimelerini içeren kısa yollu bir kullanımdır. LGBT hareketinin hak mücadelesine ilişkin tarihçesi göz önünde bulundurulduğunda başlarda eşcinselleri önceleyen (gey ve lezbiyen) ve devamında transların intersekslerin ve quirlerin mücadele pratikleri doğrultusunda dahil olup hareket içerisinde yer alması ile birlikte LGBTİ (lezbiyen,gey, biseksüel, trans, interskes), LGBTT(lezbiyen, gey, biseksüel, trans, travesti), LGBTQİA (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, queer, interseks,

¹⁷¹ Lerzan Gültekin vd., *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları* (Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013), 1.

¹⁷² lgbtunited, “Lgbt Nedir?” (Erişim 21 Şubat 2021).

aseksüel),LGBTQ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, queer) ya da eşcinsel, trans ve biseksüelleri dışında kalanların plus (+) tabir edilen bir adlandırma yoluna giderek LGBT+ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, plus) gibi tanımlandığını görmek olasıdır. Örnekleri GLB, GLBT, LGB, LGBTİ+ şeklinde çoğaltmak mümkündür. Hareketin Türkiye'deki seyrinden yola çıkarak LGBTİ kullanımı daha güncel bir kullanım olduğu bilinmekle beraber, araştırma kapsamında cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin sınırlarına ilişkin tartışmalara biseksüeller üzerinden yoğunlaşmaya çalışılmıştır. Bu nedenle queerin de dışarıda bırakılmadan meselenin daha belirgin bir şekilde ele alınmasını sağlayacağı düşünülerek LGBTİQ şemsiye teriminin kullanılması uygun bulunmuştur.”¹⁷³

2000’li yılların başından bu yana farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine mensup kişilerin LGBTİ hareketi ile hak arama mücadelesi süregelmiştir. Bu hareketin sesi her geçen gün daha da duyulur hale gelmiştir. Homofobik, bifobik ve transfobik dedikleri tutum ve davranışlar karşısında kendi hak mücadelelerini verdiklerini iddia etmektedirler.¹⁷⁴

Farklı cinsel tercihlerin, insan hakları bağlamı içinde değerlendirilmesi ile eşcinsellik hukuki anlamda meşru zeminini bulmuştur. Böylece eşcinselliğin yasal zemine oturtulması için devletlere baskı kurulmaya başlanmıştır. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği nedeni ile uygulanan cezai yaptırımları, BM kurulunun 18 Aralık 2008’de bir bildirme yayınlamaya başlamıştır. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinde açıkça cinsel yönelim ifadesi kullanılarak, kişilerin cinsel yönelimlerinden ötürü herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamasına yer verilmiştir.¹⁷⁵ Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan bu hak karşısında farklı bir tavır sergilenememektedir.

Örneğin, Uganda, yürürlüğe koyduğu ceza kanunu ile 2014 Mart’ında eşcinselliği suç olarak tanımlamıştı. Bunun üzerine İngiltere, ABD, Danimarka ve Norveç bu ülkeye yaptıkları yardımı askıya alacaklarını duyurdular. Neden olarak, Uganda’nın dâhil olduğu “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesini”, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesini”, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini” bu yasayla ihlal ettiğini savunmuşlardır.

Uluslararası sözleşmelerde eşcinsellik; “eşitlik ve ayrımcılığa uğramama”, “kişi güvenliği”, “özel hayat”, “işkence, zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve muamelelere tabi tutulmama” hakları içine dâhil edilerek insan hakkı şeklinde tanımlanmıştır.

¹⁷³ lgbtunited, “Lgbt Nedir?”

¹⁷⁴ Yılmaz, *Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyet*, 10.

¹⁷⁵ ihd.org, “Madde 21. Ayrımcılık Yasağı”, ihd (Erişim 04 Aralık 2020). “Cinsiyet, Irk, Renk, Etnik veya Sosyal Köken, Kalıtsal Özellikler, Dil, Din veya İnanç, Siyasi veya Başka Herhangi Bir Görüş, Bir Ulusal Azınlığın Üyesi Olma, Hususiyet, Doğum, Maluliyet, Yaş veya Cinsel Eğilim Gibi Herhangi Bir Nedenle Ayrımcılık Yapılması Yasaktır.”

Eşcinsel bireylerin en önemli savunmaları “eşcinselliği biz seçmedik” cümlesidir. Eşcinselliği doğal bir hak olarak görenlere göre, insanın karşı cinse duyduğu ilgi ne kadar doğalsa, hem cinsine duyduğu ilgi de o kadar doğaldır. Bu sebeple, bir eşcinselden değişmesini istemek adeta ona karakterini kişiliğini değiştir demek gibidir.

Buna karşılık insanı onurlu ve en güzel bir yaradılışla yaratıldığını kabul eden bir Kur’ân bakış açısı vardır. Bu mükerremliğinin devamı için, insana gerçekten değer veren İslam, insana yaratılışını koruma sorumluluğu vermiştir.¹⁷⁶

Tüm bunlar olurken toplumun büyük bir bölümü homofobik olmakla suçlanmaktadır.¹⁷⁷ Homofobi, genel olarak günümüzde cinsel yönelimi heteroskesüel olmayanlara karşı ortaya çıkan ayrımcılığı ifade etmek amaçlı kullanılır. Eşcinsellik ve diğer cinsel yönelimlere yönelik önyargı ve nefreti anlatan bir terimdir. Bu tarz insanlara yönelik bir çeşit kaygı ve korku ifadesi olarak da görülmektedir. Homofobik olarak tanımlanan kişiler, lezbiyen, gey, biseksüel veya trans kişilerden korkar, hoşlanmaz ya da nefret etmeye bağlı olarak ayrımcılık yapar. Bunun yanında homofobi kavramının özelde “geyfobi”, “lezfobi”, “bifobi” ve “transfobi” şeklinde de ifade edildiği görülmektedir.

Homofobi kavramı ilk defa, Amerikalı klinik psikolog George Weinberg tarafından 1972’de yayınlanan “Toplum ve Sağlıklı Homoseksüel” başlıklı çalışmada kullanılmıştır. Weinberg homofobi kavramını, heteroseksüellerden farklı yönelimlere sahip olanlara karşı geliştirilmiş akıl dışı bir korku olarak tanımlamıştır.¹⁷⁸

Günümüzde toplumsal cinsiyet ve din başlığı altında çok az çalışma yapılmasının ana temelinde bu yaftalamaya maruz kalmama içgüdüğü olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca pek çok temel İslam bilimleri araştırmacısının, konuyu güncel bir problem olarak görmekten uzak, Lut kavminin helakini örnek vermekten öteye gidemeyen bir durumda olduğunu gözlemlemekteyiz. Oysa homofobik olmadan, bu kişileri ötekileştirmeden; İslam’ın cinsiyet meselesine bakışını anlamak ve özellikle gençlerimize anlatmak durumundayız.

Eşcinselliğin topluma yansımaları anlamında, lgbti bireylerin, bunun normal bir davranış olduğunu ispat ederken kullandıkları argümanlar arasında çok ilginç bir bilgiye rastlamaktayız:

“Eşcinsellik, hayvanlar dünyasında var olmadığından düşünülmesinden dolayı doğal bir davranış olarak görülmemektedir. Bu doğaya aykırı durumdan dolayı ise homofobinin ortaya

¹⁷⁶ Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 520.

¹⁷⁷ Ayrıntılı inceleme için bkz. Özge Danyeli Güzel, *Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transseksüellerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri* (Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

¹⁷⁸ Kaos Gl, “homofobi”, *Kaos Gl* (Erişim 18 Ekim 2020).

çıkıldığı ileri sürülmektedir. Ancak 450 kuş ve memeli türünde yapılan araştırmada eşcinsel davranışlara rastlandığı bilinmektedir. Buradan da eşcinselliğin doğal olmayan ya da doğaya aykırı bir davranış olmadığı sonucu çıkarılabilmektedir.”¹⁷⁹

Cinsiyet meselesinin topluma yansımaları anlamında, medyanın rolü oldukça büyüktür. Televizyon, sosyal medya ve dergilerde çıkan yazı ve haberler, insanların merakını celbetmektedir. Gençler, özellikle ‘fenomen’ olarak adlandırılan, eşcinsel, transseksüel insanların şaşalı hayatlarına özendirilmektedir. Youtube’da geniş kitlelere ulaşmış binlerce lgbt birey hesapları vardır. Pek çok yerli-yabancı videolarda, ‘dene’, ‘belki sen de eşcinselsin farkında değilsin’ gibi söylemlerle bireylerin aklı karıştırılmaktadır.

Henüz ülkemizde, farklı cinsel yönelimde olduğunu açıklamak hoş görülmediği için, gizli devam etmektedir. Fakat yurt dışında, pek çok ünlü bunu rahatlıkla dile getirebilmekte, gençleri artlarından sürükleyebilmektedirler. Örneğin, Ünlü İngiliz pop yıldızı Elton John, uzun süredir birlikte yaşadığı Kanadalı arkadaşı David Furnish ile eşcinsel evliliğe imkân sağlayan yeni yasa yürürlüğe girdikten sonra, İngiltere’de evlenmiştir.¹⁸⁰

Bu ve benzeri yüreklendirici, merak uyandırıcı ve özendirici durumlar yaşanırken; bunu deneyip nice zorluklar yaşayan bireylerin hali çok daha bambaşka olmakta, kişiler çoğu kez psikolojik destekle yaşama tutunmaktadırlar:

“A.Ç: Yani açıkçası psikolojik destek biraz işe yaradı ama zaten çok uzun süre devam etmedim ona. Ama ıı... Sanırım biraz kendi kendime hani aşmaya çalıştım... Ve çevremde arkadaşlarımın olması falan da buna ıı... Katkı sağladı. Eee... Yani... Bu şekilde ya biraz aslında kendime hani durumu itiraf edip işte ıııı... Hani kendi kendime açılabilmeyi başardıktan sonra birazcık daha kolay oldu çünkü arkadaşlarımla konuşmaya başladım. Eee... Konuştukça hani eee... Kendimi daha iyi hissettim filan o şekilde biraz üstesinden geldim.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)¹⁸¹

Lgbt anahtar kelimesiyle yaptığımız tez, makale taramasında, onlarca makale ve tez incelemesinden sonra gördüğümüz şey, bu bireylerin gerek aile gerek toplum tarafından dışlandıkları, yalnızlaştıkları ve bazılarının seks işçiliği gibi kötü durumlara yönelmek zorunda kaldıkları gerçeği olmuştur. Bir özgürlük arayışı içinde başlayan süreç, kişilerin psikolojilerini son derece bozacak bir duruma evirilmektedir.¹⁸² Bunun sorumlusu olarak da

¹⁷⁹ Güzel, *Sosyal Dışlanma Deneyimleri*, 15.

¹⁸⁰ Hürriyet Gazetesi, “Elton John evlendi”, haber, *Hürriyet* (Erişim 05 Haziran 2021).

¹⁸¹ Yılmaz, *Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatiği*, 20.

¹⁸² Güzel, *Dışlanma Deneyimleri*, 28.

homofobik tavırlar görülmekte, yönelimin kendi içinde ba lı başına bir fitrat çelişkisi olduğu gözlerden kaçırılmaktadır.

Cinsiyet kavramı hakkında genel bir bilgi sunduktan sonra, tezimizin konusu olan ‘‘cinsiyet adaleti’’ meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi için adalet ve eşitlik kavramları hakkında da genel bir bakış açısı sağlanması gerektiği kanaatindeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE ADALET VE EŞİTLİK

Adalet ve eşitlik kavramları genellikle birbirine karıştırılan, birbirinin yerine kullanılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa eşitlik her zaman adalet getirmeyeceği gibi, adaletli olmak da her zaman eşit davranmayı gerektirmez. İnsan hakları bağlamında konuşulurken genellikle ‘eşit haklar’ ifadesi kullanılmaktadır.¹⁸³ Fakat zaman içerisinde bunun doğru bir yaklaşım olmadığı anlaşılmaya başlandıkça, kadınlar için ‘pozitif ayrımcılık’¹⁸⁴ ifadesi gündeme alınmıştır. Aslında İslamiyet yüzyıllar öncesinden tam da bunu düzenlemiştir.

2.1. ADALET VE EŞİTLİK İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

2.1.1. ‘a-d-l (عدل/معدل)

عدل (‘a-d-l) sözlüklerde “doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek, adaleti tesis etmek, düzenlemek, eşitlemek” anlamlarında kullanılır.¹⁸⁵ Aynı kökten bir masdar olan عدل kelimesi ise, “denklik, eşitlik, eşit olarak paylaşmak” manalarında kullanılmaktadır.¹⁸⁶

Kur’ân’da, adaletli davranmak (her şeyi yerli yerinde şekillendirmek)¹⁸⁷, şirk koşturmak (bir şeyi Allah’a denk tutmak)¹⁸⁸, fidye (dengi bir ödeme)¹⁸⁹ gibi anlamlarda 28 yerde¹⁹⁰ geçer. Adalet anlamı taşıdığında; “konuşmada adalet”, “doğru şahitlik”, “ekonomik ilişkilerde adalet” şeklinde kullanılabilmektedir.¹⁹¹

‘ıdl’ ve ‘adil’ kelimeleri ise duyularla idrak edilen şeylerde kullanılır; tartılan, sayılan, ölçülen şeyler gibi. Şu hâlde ‘a-d-l hakkıyla paylaşmak anlamına gelir. Bu anlamda şöyle

¹⁸³ ihd.org, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, *ihd* (Erişim 02 Kasım 2021).

¹⁸⁴ “Toplumbilim terimi”, *Oxford Languages* (Erişim 10 Kasım 2021). Toplumbilim terimi: Toplumsal yaşamda iş, meslek edinme, yönetme gibi alanlarda kadınlara, çocuklara ayrıcalık tanıma, onlara toplumun öteki kişileriyle eşit bir duruma gelebilmelerinin yollarını açma.

¹⁸⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l- ‘Ayn*, 2/38-40; İbn Manzûr, *Lisânü’l- ‘Arab*, 10/61-65; John Penrice, *Kur’ân Sözlüğü*, çev. Ömer Aydın, (İstanbul: İşaret Yay., 2010), 200-201.

¹⁸⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 551-552.

¹⁸⁷ en-Nahl 16/90.

¹⁸⁸ el-En’âm 6/150.

¹⁸⁹ el-En’âm 6/70.

¹⁹⁰ Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemu’l-Müfehras*, 550-551.

¹⁹¹ Mehmet Okuyan, *Kur’an-ı Kerîm’de Çok Anlamlılık* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2013), 438.

rivâyet edilmiştir: “Gökler ve yer adaletle ayakta duruyorlar.”¹⁹² Bu hadis, hikmetin gerektirdiği şekilde âlemdeki dört temelden birinin diğerinden fazla veya eksik olması durumunda âlemin düzeninin bozulacağına dikkat çeker.¹⁹³ Beyzâvî’ye (ö. 685/1286) göre ‘adl, “inanç, ibadet ve davranışlarda orta yolu takip etmektir.”¹⁹⁴

عدل kelimesi ile aynı kökten masdar isim olan “adâlet (عدالة)” kavramı da yine benzer anlamlarda “karşılık vermede eş (denk) davranmak, davranış ve hükümde doğru olmak, gerçek ne ise ona uygun hüküm vermek, hak edene hakkını vermek anlamlarına gelir.¹⁹⁵ Hak ve hukuka uygun davranan kimselere adil denilir.¹⁹⁶

Adalet ile eşitliğin birbirine karıştırılması ve birbiri yerine kullanılmasının ardında belki de -yukarıda görüldüğü gibi- bazı sözlüklerde adalet kelimesine verilen ‘eşitlik’ manası sebebiyet vermektedir.

2.1.2. k-s-ṭ (قسط)

Sözlükte, “hisse, pay, ölçü, ‘adâlet, âdil pay, insaflı olma” gibi manalara gelir.¹⁹⁷ Fakat ilk akla gelen anlamı ‘adalettir. Bu kelime masdar olarak kullanıldığında, zıt anlama gelebilmekte; tam tersine “adâletsizlik yapma, hak edene hakkını vermeme” manalarında kullanılabilmektedir. قسط fiili ve türevleri Kur’ân’da farklı kalıplarda 25 kez zikredilmektedir.¹⁹⁸

Bir sâın yarısı tutarındaki ölçü birimine de kıst denir. Aynı kökten kast ve kusût “haksızlık etme, zalim olma”, kāsīt “haksızlık eden, zalim”, iksât “âdil olma”, muksīt “adaletli, herkese hakkını ve payını âdil bir şekilde veren” anlamlarına gelmektedir. Yine aynı kökten taksît, “borcu belli zaman aralığında geri vermek üzere eşit miktarlara ayırma” demektir.¹⁹⁹

Fakat tüm bu manalarına rağmen Kur’ân’da 15 yerde “adalet” manasında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin;

قُلْ أَمَرَ رَبِّي الْقِسْطَ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ

¹⁹² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. ‘Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, ed. Şu’ayb Arnavut-Muhammed Kâmil qarh Belelî (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, ts.). 3410.

¹⁹³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 551-553.

¹⁹⁴ Abdullâh Ebû Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl* (Beyrut: Dâru’l- Fikr, 1996), 3/416.

¹⁹⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 319-320.

¹⁹⁶ İşler, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 11.

¹⁹⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l- ‘Ayn*, 5/71; İbn Manzûr, *Lisânü’l- ‘Arab*, 7/100-101.

¹⁹⁸ ‘Abdu’l-Bâkî, *el-Mu‘cemu’l-Müfhehas*, 653.

¹⁹⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 670.

“De ki: “Rabbim **adaleti** emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O’na) doğrultun...”²⁰⁰

Atâ ve Süddî âyetteki "adalet ile" ifadesine, "Adaletle ve aklen güzel ve doğru olduğu zahir olan şekilde" manasını vermişlerdir. İbn Abbas (r.a) ise, buradaki "adalet" ile Lâilaheillallah" (Allah'tan başka ilah yoktur) sözünün kastedildiği ve bunun delilinin, "Allah kendinden başka hiçbir tanrı olmadığını tam adaletle hükmederek açıkladı. Melekler de ilim sahipleri de (böylece inandılar- şahitlik ettiler)." ²⁰¹ âyeti olduğunu bu adaletin, Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmekten başka bir şey olmadığını ve binaenaleyh âyetteki "kist" (adalet) sözü ile kelime-i tevhidin kastedildiğinin sabit olduğunu söylemiştir. ²⁰² Ayrıca “kâimen bi’l-kıst” ifadesi bazı âlimler tarafından, ilim ehlinin “adâleti şiar edinmesi, doğruluktan ayrılmaması” şeklinde anlaşılmaktadır. ²⁰³

2.1.3. v-s- t (وسط)

وسط fiili sözlükte yerleştirmek, ortada veya merkezde olmak, arabulucu olarak davranmak, aşırı uçlardan kaçınıp orta yolu tutmak gibi anlamlara gelmektedir. İsim olarak kullanıldığında orta, merkez, öz, vücudun orta kısmı, ifrat ve tefritten uzak, mutedil söz, davranış ve hareket, çevre, etraf, âlem, mümessil, araç, orta derece manalarına gelir. ²⁰⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de “içine girmek, ortasına dalmak, ortalama, orta, dengeli, makul, ‘adâletli, en akıllı, en âdil ve en dengeli” anlamlarında kullanılmaktadır. ²⁰⁵

Özellikle Bakara Sûresi 143. âyette geçen “vasat ümmet (أُمَّةٌ وَسْطًا)” ifadesi konumuz çerçevesinde önemli bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Vasat ümmet, Seyyid Kutub’a göre “inanç ve düşünce, madde ve mana, insanlar arası ilişkiler, zaman ve mekân yönünden orta bir ümmettir.” ²⁰⁶ Reşid Rıza’ya göre ise, “ifrat ve tefritten korunarak inancında, ahlakında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve ‘adâlet çizgisinde kalmayı başaran dengeli, sağduyulu, ölçülü, insafli ve uyumlu nesil, ‘adâletli toplum” demektir. ²⁰⁷ Anlaşıyor ki, mü’min kişiden beklenen, her türlü olay ve durum karşısında itidali korumasıdır. Asrın fitneleri, farklı ideolojileri, gündem maddeleri ne olursa olsun, bireyi itidalden ayırıp, aşırılığa yönlendirecek ne varsa, bu İslam tarafından hoş görülmemektedir.

²⁰⁰ el-A’râf /7/29.

²⁰¹ Âl-i İmran, 18.

²⁰² Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 10/339-340.

²⁰³ Mustafa Kara, “Kur’ân’da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”, *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2013), 152.

²⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 15/ 208-211; İsfahânî, *el-Müfredât*, 869-870.

²⁰⁵ el-Âdiyât 100/5; el-Mâide 5/89; el-Bakara 2/238; el-Bakara 2/143; el-Kalem 68/28.

²⁰⁶ Kutub, *Fî zılâl*, 1/131.

²⁰⁷ Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Menar*, 2/4-7.

2.1.4. n- ş-f (نصف)

Adalet ile ilgili kullanılan kavramlara baktığımızda çok sık olmasa da نصف kelimesine de rastlanmaktadır. Bu kelime ikiye bölmek, yarı yarıya bölüşmek, insafli davranmak, adaletli olmak, yarı yarıya, eşitlik manalarına gelmektedir.²⁰⁸

Gazzâlî (ö. 505/1111) insafli olmayı güzel ahlakın şartlarından göstermiş, İhyâü Ulûmi'd-Dîn adlı meşhur eserinin pek çok yerinde adalet, itidale dair pek çok atıfta bulunmuştur.²⁰⁹

Adalet kavramı ile ilgili Türkçe sözlüklere baktığımızda ise, hak ve hukuku gözetme, doğruluk, adalet işini yerine getiren devlet kurumları, herkese hakkı olanı verme, adalet dağıtma, kanunların saydığı hakları sahiplerine vermek, tanınmak manalarına geldiğini görüyoruz.²¹⁰

Adalet ve eşitlik kavramlarının -cinsiyet meselesi söz konusu olduğunda- nasıl sorunlu bir kullanıma sahip olduğunu anlayabilmek için, özellikle adalet kavramının çok iyi anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu sebeple, adalet kavramının ne anlama geldiği kadar ne anlama gelmediği de önem arz etmektedir.

2.2. ADALET KAVRAMININ BAŞLICA ZİT ANLAMLARI

2.2.1. Şirk (شرك)

Başkasını O'na denk tutarak Allah'a eş/ortak koşturmak, ibâdet, taatte veya amellerde ortak koşturmak, riya yapmak manalarında kullanılmaktadır. İnsanın dininde şirk koşturması iki şekilde olur:

a- Büyük şirk: Allah'ın ortağı/dengi olduğunu söylemek ve böyle inanmaktır. “Falanca kişi Allah'a şirk koştur”, denir. Bu, küfrün en büyüğüdür: “Allah, kendisine ortak koşturmasını bağışlamaz.”²¹¹ “Allah'a ortak koşturarsa, hakikaten çok uzak bir sapıklığa sapmıştır.”²¹²

b- Küçük şirk: Bazı işlerde Allah'ın memnuniyeti yanında başka şeylerin/kişilerin hoşnutluğunu da kazanmaya gayret etmektir. Araf Suresi 190.ayette “Allah, onlara salih (bir çocuk) verince, kendilerine verdiği şey konusunda O'na ortaklar koşturular. Allah onların

²⁰⁸ Muhtar, *Mucemül Lügatül Arabiyyetil Muasırati*, “nsf md.”; Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1179.

²⁰⁹ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınları, ts.). 3/30.

²¹⁰ *Büyük Türkçe Sözlük*, “adalet” (Yazar Yayınları, 2011).

²¹¹ en-Nisâ 4/481.

²¹² en-Nisâ 4/116.

koştuğu ortaklardan münezzehtir.” ve Yusuf Suresi 106.ayette “*Onların çoğu, Allah'a ortak koşmadan inanmazlar.*” şeklinde de bahsedildiği gibi küçük şirkte riya ve nifak vardır.²¹³

2.2.2. Nifâk (نفاق)

Nifak kelimesinin kök harfleri olan "nefaka" fiili; azalmak, yok olmak, malın revaç bulması, aldatmak gibi anlamlara gelmektedir. nâfika' isimli tarla faresi yuvasının isminden geldiği söylenir. Tarla faresi kasla' ve nâfika' diye iki yuva yapar ve gizli bir yol ile bunları birbirine bağlar ve tarla sahibi onu yakalamaya çalıştığında bu yuvalarla onu aldatır.²¹⁴ Sözlükte; diliyle imanını ikrar ettiği halde, kalbinde küfür gizlemek, yalan söylemek ve ikiyüzlü davranmak anlamına gelir. Nifâk da bir küfür çeşidi olduğu için adâlet kavramının zıt anlamlılarından²¹⁵

Ebu Hureyre (r.a)'dan gelen rivâyete göre; Rasulüllah (sav), “Münafıkların alameti üç tanedir. 1. Konuştukları zaman yalan söylerler. 2. Söz verdiklerinde sözlerinde durmazlar. 3. Kendilerine bir şey emanet edildiği zaman ona ihanet ederler.” buyurmuştur.²¹⁶ Tüm bu özellikleri barındıran bir kimsenin adil olması beklenemez.

2.2.3. Küfr (كفر)

Küfür kendi özel sahasının merkez sözcüğüdür. Zulüm, fiske, dalâl, istikbâr, şirk tekzip, isyan gibi kelimeler bu kavramın etrafındaki yakın anlamlı olarak kullanılan kelimelerdir. Bu kelimeler ya küfür kelimesinin özel bir manasındırlar yahut Kur'ân'da küfürle yakından münasebeti olan manalar taşırlar.²¹⁷ Dolayısıyla zulmün zıddı olan adâlet kavramı, küfrün de zıddı olmuş olu

2.2.4. Zulm (ظلم)

Şirk, hata işlemek suretiyle kişinin kendisine zulmetmesi manasında kullanılır. “Zâlimîn” lafzı, insanlara zulmeden kimseler hakkında, “yuzlemûn” lafzı, şüphe olmaksızın kendilerine zarar verenler ve sevaplarını, haklarını eksiltene hakkında kullanılmıştır.²¹⁸ Pek çok dilbilimciye göre zulüm, bir şeyi ait olduğu yerden alıp, başka yere koymak demektir.²¹⁹ Hz. Âdem'e, emre karşı çıkmasından dolayı Bakara Sûresi 35. âyette “zâlim” denilmiştir fakat İblis'e de zâlim denmiş olmasına rağmen, her iki zulüm arasında büyük fark vardır.²²⁰

²¹³ İsfahânî, *el-Müfredât*, 118-121.

²¹⁴ M.Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 37.

²¹⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 819

²¹⁶ Buhârî, “İman”, 25; Müslim, “İman”, 25.

²¹⁷ Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: İfav Yayınları, 2003), 135-136.

²¹⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 149-150.

²¹⁹ Balıkkaya, *Kur'ân'da Adâlet Kavramı*, 35.

²²⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 537.

2.2.5. İstikbâr (استكبر)

el-Kibr (الكبر), et-Tekebbür (التكبر) ve el-İstikbâr (الاستكبار) birbirine yakın anlamlara sahip aynı kökten türemiş kavramlardır. İstikbâr, kendisine verilen emre karşı tekebbür etmek, büyüklenmek, büyüklük taslamak demektir.²²¹ Oysa adalette bir denge hali (itidal) vardır. Kibir, bir kimsenin kendi kendisiyle gururlanması anlamına gelir. Bu, insanın kendi nefsinin diğer insanlardan daha büyük görmesine yol açar. Kibirleşmenin en büyüğü, hakkı kabul etmekten kaçınmak, Allah’a boyun eğmekten imtina ederek O’na karşı büyüklenmektir.²²²

İstikbârın manalarından biri olan ‘insanlar üzerinde zorla egemenlik kurma’ anlayışı, adeta başkalarının üzerinde Rableşme gibidir. Bu anlayış adâletin anlamlarından olan tevhd ilkesine zarar vermektedir.

2.2.6. Cevr (جور)

Kuralına uygun olmayan, haksızlıkla ya da taraf tutarak yapılan işlerdir. Zulüm ve insafsızlık olarak tanımlanmaktadır.²²³

Adalet kavramının zıt anlamlarını görmek adalet dengesini bozan şeylerin de anlaşılmasını kolaylaştırmış olmaktadır.

Adaleti incelerken İslam felsefesi açısından bakmamak mümkün görünmemektedir. Pek çok filozofun ontolojik açıdan varlığı, insanı ve yaradılış gayesini izaha çalışırken adalet atfı yaptığını görmekteyiz. Her varlık feyz ve sudûr sırasında, kendi mertebesine göre, “İlk Varlık” olandan (el-Vucûdu’l-Evvel, Allah) bir varlık payı alır. Buna göre, var olan her şeye varlık hiyerarşisi içindeki durumuna göre tamlık ve mükemmellik kazandırması; Allah’ın adâletidir. Bütün mevcûtlar, ancak kendi vücûduna mahsus cevherden taşıkları için O, cömerttir. Bütün mevcûtlar, sıralarına göre onun cevherinden paylarını alarak hâsıl oldukları için de O, âdildir. Farabî, adâlet sıfatının Allah’ın zatında/cevherinde bulunan bir nitelik olduğunu söyler.²²⁴ İnfitâr sûresinin yedinci âyetinde “الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوِّيكَ فَعَدَلَكَ” ifadesinde insanın yaradılışındaki uyum, âhenk ve estetik görünüm, “adâlet” kavramıyla ifade edilmektedir.²²⁵ Âyet örüntüsünün “ey insan” diye başladığı düşünüldüğünde, Yaratıcı’nın insan için ilk andan itibaren ‘bir adalet prensibi’ içerisinde hareket ettiği görülmektedir.

Adaletten bahsederken Eflâtun’un “Devlet” isimli eserinden bahsetmemek mümkün görünmemektedir. Eflatun’un önemli kavramları arasında “adâlet” ve “âdil” başta

²²¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 433.

²²² İsfahânî, *el-Müfredât*, 697.

²²³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, 6/176; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/236-238.

²²⁴ el-Fârâbî, *er-Risâle fî Ârâi Ehli’l-Medîneti’l-Fâzıla*, ed. Fuâd Sezgin (Frankfurt: Tarîhu’l-‘Ulûmi’l-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, 1999), 14/17.

²²⁵ Mustafa Çağrı, “adalet mad.”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1988), 1/341.

gelmektedir. Eski Yunan aydını Eflâtun, adâleti “Herkesin sadece kendi işleriyle uğraşması” olarak tarif etmektedir.²²⁶

2.3. KUR’AN-I KERÎM’DE ADALET

Adalet Kur’ân’da genellikle "düzen, denge, eşitlik, hakikate uygun hüküm verme, doğru yolda hareket etme, dürüstlük ve tarafsızlık" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu içeriği ile adalet, bireysel ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan, hiçbir zaman başkalarının gelişigüzel istek ve telkinlerinden etkilenmeyen istikrarlı bir doğruluk ve ahlâkî bir erdemdir.

Adaletin söz konusu olduğu alan olan insanlar, toplumlar ve insanlarla toplumlar arası ilişkileri düzenleyen ahlak ve hukukun en temel kavramı adalettir. Bireysel ve toplumsal bağlamda bir dirlik ve düzenden söz edebilmek için adaletin gözetildiği ilişkiler gereklidir. Keza adalet, ‘bir şeyi yerli yerine koymak’ demektir. Adaletin olmadığı yerde zulüm vardır. Yukarıda anlatıldığı üzere zulüm de bir şeyi ait olduğu yere koymamak demektir. Haklıya hakkını vermemek veya bir kimsenin hakkını çiğnemek demektir. İslam, bu manadaki zulmün her çeşidini şiddetle reddeder, çünkü Kur’ân’a göre daima asıl olan adalettir.²²⁷

Kur’an-ı Kerîm’de 83 âyette 680 yerde ‘adaletten bahsedildiğini görürüz.²²⁸ Âyetlerde pek çok farklı açıdan ele alınan bu kavram, konumuzun bağlamından çıkmamak adına, üç başlıkta incelenecektir. Dünya ve ahiret sisteminin -gerek birey gerek toplum bazında- cinsiyetlere yönelik, fakat cinsiyetçi tutum sergilemeden, Yüce Allah tarafından nasıl bir adalet üzerine inşa edildiği ancak âyet ve hadislerden anlaşılabilmektedir.

2.3.1. Allah’ın Dünyadaki Adaleti

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Allah, **adaleti** ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilah yoktur.”²²⁹

قَائِمًا بِالْقِسْطِ tabiri, “adaleti ayakta tutup, yerine getirerek” mânasındadır; فَلَانٌ قَائِمٌ بِالنَّدْبِيرِ “Falanca, işleri idare eden, yani, onları dosdoğru yürütendir” denilir. Fahreddin er-Râzî şöyle der:

“Adaletten, dünya ile ilgili olanlar ve din ile ilgili olanlar vardır. Dünya ile ilgili olanlar hususunda, önce Allah’ın, insanın uzuvlarını nasıl yarattığına bir bak! O zaman Allah

²²⁶ Eflâtun, *Devlet*, çev. Selahattin Eyüpoğlu - M. Ali Cimboz (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 4/124.

²²⁷ Demirci, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 305-307.

²²⁸ Muhammed Fuad Abdulbâkî, *el-Mu’cemu’l-Müfrehes*, “adl”.

²²⁹ Âl-i İmrân 3/18.

Teâlâ'nın, bunda da âdil olduğunu anlarsın. Sonra insanların güzel ve çirkin, zengin ve fakir, sıhhatli ve hasta, uzun ömürlü ve kısa ömürlü, lezzet ile elemeler bakımından farkı farklı oluşlarına bir bak ve bütün bunların Allah'ın adaleti, hikmeti ve doğru işi neticesi olduğuna kesin inan. Sonra maddelerin ve feleklerin nasıl yaratılmış olduklarına ve her birinin belli hususî bir miktar ile takdir edilmiş olduklarına bak ve bütün bunların bir hikmet ve isabet olduğuna kesin hükmet. Din ile ilgili adalet hususunda, insanların ilim ve cehalet, zekâ ve aptallık, hidâyet ve azgınlık bakımlarından farklı oluşlarına bak ve bütün bunların bir âdâlet ve denge neticesi olduğuna kesin hükmet."²³⁰

İnsan Rabbini O'nun varlığının delilleri (âyet) ile bilebilir. Kâinatın varlığı ve kâinatta oluşan tüm olaylar, bütün eşya ve mahlûkattaki inciler, Allah'ın varlığını, birliğini, iyilik ve kudretini ve en çok da adâletini gösterir. Yeryüzünde her şeyin olması gerektiği gibi, yerli yerinde ve tam bir ölçü içinde yaratılması da Allah'ın adâletinin kâinattaki yansımasıdır.²³¹

Rabbimizin dünyadaki adaletinden bahsederken, Kur'ân'dan verebileceğimiz en güzel örnek "*Ey İnsanlar*"²³² veya "*Ey iman edenler*"²³³ diye başlayan âyetlerdir. Burada hiçbir ayırım söz konusu değildir. Kadın-erkek²³⁴ herkes âyete muhatap olmakta, sorumluluk bağlamında bir-eş tutulmaktadır.²³⁵ Elbette bazı istisnalar vardır.²³⁶ Fakat bunlar da yine adaletin bir sonucudur.

Bir diğer âyet her cuma namazında duyduğumuz meşhur âyettir:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

*"Muhakkak ki Allah, **adaleti**, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"*²³⁷

İbn Mes'ud'dan şöyle rivayet edilir: "Bu âyet, Kur'ân'da, yapılacak hayrı ve kaçınılacak şerri kendisinde en çok toplayan âyettir."²³⁸

Âyette sırasıyla, adalet, iyilik yapmak, yardımlaşmak emredilirken, buna karşın hayâsızlık, haddi aşmak ve fena işler yasaklanarak, bu işlerin adalete/itidale aykırı olduğuna dikkat çekilmektedir. Cinsiyet bölümünde ele alınan bazı cinsiyet yönelimleri veya bunlara özendirici tutumlar da pek çok âyet ve hadiste 'haddi aşmak' olarak kabul edilmektedir.

²³⁰ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/220-221.

²³¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/366-367.

²³² 75 âyette 421 kez geçmektedir. Örneğin bkz. *Kur'an-ı Kerîm*, 2/21, 4/1, 5/48, 6/130, 7/3.

²³³ 94 âyette 957 kez geçmektedir. Örneğin bkz. *Kur'an-ı Kerîm*, 2/104, 3/100, 4/19, 5/1.

²³⁴ en-Nisâ 4/33.

²³⁵ el-Bakara 2/21.

²³⁶ Bkz. *Kur'an-ı Kerîm*, 4/11, 2/184, 5/6, 6/165.

²³⁷ en-Nahl /16/90.

²³⁸ Safvetü't-Tefasir, en-Nahl/16/90.

İbn Abbâs (ö.68/687-688)'a atfedilen rivâyetlerden birinde âyetteki “adâlet”, “Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, “ihsân” ise “farzların edâsıdır”. Diğer rivâyette “Adâlet, Allah’ın ortağı olmadığına inanmak, ihsân da Allah’a sen O’nu görüyormuşçasına kulluk etmen ve nefsin için arzuladığın şeyi insanlar için de arzulaman; kişi mü’min ise, îmânının artmasını ve kâfir ise senin İslâm’da kardeşin olmasını arzulamandır”. Diğer rivâyette “Adâlet tevhîd, ihsân ise onda ihlâstır” anlamı verilmiştir. Başkaları da “Cenâb-ı Hakk buradaki “adâlet” ile işlerdeki ve fiillerdeki adâleti ve iyiliği, “ihsân” ile sözlerdeki (adâlet) ve iyiliği kastetmiştir” demiştir.²³⁹

2.3.2. Allah’ın Ahiretteki Adaleti

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onların peygamberi geldiği (tebliğini yaptığı) zaman, aralarında **adaletle** hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.”²⁴⁰

Seyyid Kutub’un bu âyete dair yorumu dikkat çekmektedir:

“Bu âyette kendimizi “ilahlık gerçeği” ve “kulluk gerçeği” karşısında buluyoruz. Bu iki temel gerçek, İslam düşüncesinin bütün olarak ana temelini oluşturur. Kur’ân ’ın metodu da bu iki ana ilkeyi her vesile ile ve değişik açılardan ele alıp açıklamakta ve aydınlatmaktadır. Özet olarak Hz.Peygamber’e deniyor ki; bu inanç sisteminin ve onunla muhatap olan milletin dizgini bütünüyle Allah’ın elindedir. Senin elinde hiçbir şey yoktur. Bu işte senin görevin sadece açıklamak, mesajı ulaştırmaktır. Onun ötesindeki her şey Allah’ın elindedir. Sen icabında bütün ömrünü harcarsan da seni yalanlayan, sana karşı direnen ve sana eziyet edenlerin sonunu görmeyebilirsin. Çünkü yüce Allah’ın, onların sonunu ve onlara göndereceği cezayı sana göstermesi zorunlu değildir... Bu sadece yüce Allah’ın elindedir! Sana ve bütün peygamberlere gelince, size düşen görev açıklamaktır... Sonra peygamber yoluna devam eder. Ve işin tamamını Allah’a havale eder... Böylece kullar kendi konumlarını bilecektir. Davetçiler kadar işkenceye maruz kalsalar da zaman ne kadar uzasa da dava yolunda Allah’ın hükmünün acele gelmesini istemeyeceklerdir!”²⁴¹

Yüce Yaratıcı “Kim zerre kadar iyilik işlerse karşılığını, kim de zerre kadar bir kötülük işlerse karşılığını görecektir.”²⁴² buyururken ilahi adaletten bahsetmektedir. İbn Abbas’tan rivâyet edilmiştir ki, Rasulullah (sav), elini toprağa sokmuş kaldırmış, sonra üflemiş ve “işte bunlardan her biri bir miskal zerredir” demiştir.²⁴³ Zerre dediğimizin içinde

²³⁹ Ebû Câ’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîl’l-Kur’ân* (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 4/412-414.

²⁴⁰ Yûnus/ 10/47.

²⁴¹ Kutub, *Fî zilâl*, 3/1797.

²⁴² el-Zilzâl 99/7-8.

²⁴³ İmam Celâleddin es-Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Yasin Yayınları, 2011).

bile bir âlem vardır fakat beşerî hissin ilgilenebileceği en küçük ölçü zerre olduğu için, sorumluluğun en az derecesi onunla ifade edilmiştir. Asıl gaye ise, en minik bir hayır veya şer bile olsa, (onu yapan kadın olsun erkek olsun) Allah indinde kaybolmayacağını beyan etmektir.²⁴⁴

Adaletin zıt anlamına bakıldığında bir tanesinin de zulüm olarak karşımıza çıktığı düşünülürse, burada Allah'ın kullarına zulmetmeyeceği ile ilgili pek çok âyet²⁴⁵ yerini bulmuş olacaktır.

وَنُضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ۝

“Biz, kıyamet günü için **adalet** terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.”²⁴⁶

Allah Teâlâ bu terazileri “adalet”le vasıflandırmıştır çünkü teraziler, bazen doğru ayarlıdır, bazen yanlış olur. Böylece Yüce Allah, o terazilerin adalet ve doğruluk üzere olduklarını açıklamış ve bu konuyu, "Artık hiçbir kimse, asla haksızlığa uğratılmayacaktır" diye noktalamıştır. Katâde ve Dahhâk'den rivâyet edilmiştir ki, “Vezn (terazi ile tartma) ile anlatılmak istenen, insanlar arasında, amelleri hususunda, adaletle davranmaktır.” Buna göre kimin sevapları günahlarını aşarsa, terazisi ağır basmış demektir. Yani onun iyilikleri kötülüklerini siler götürür. Kimin de günahları sevaplarını aşmış ise, onun tartısı da hafif gelmiş demektir. Yani kötülükleri, iyiliklerini götürür.²⁴⁷

Yer-gök hizmetine verilmiş olan insan²⁴⁸ şüphesiz ki gayesiz yaratılmamıştır.²⁴⁹ İşte insan bu yaratılış gayesi uğruna çaba harcar, bir ömür boyu mücadele eder, etmelidir. Lakin her şeyin karşılığını dünyada alamaz, zaman zaman haksızlığa uğrayabilir, eziyetlere maruz kalabilir. Üstelik dünya hayatı boyunca insanlar sağlık, servet, zekâ, kabiliyet, gibi bazı açılardan birbirleriyle eşit durumda değillerdir. Tam da burada ahiret inancı devreye girer ve cennet-cehennem mana bulur.

2.3.3. İnsanın Bireysel Adaleti

Yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insan²⁵⁰ bu görevini yerine getirmekle nefesine karşı olan adaleti yerine getirmiş olacaktır. Nitekim “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara

²⁴⁴ Yazır, *Hak Dini*, 9/374

²⁴⁵ Âl-i İmrân 3/ 182, el-Enfâl 8/ 51, el-Hac 22/ 10.

²⁴⁶ el-Enbiyâ 21/ 47.

²⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 16/152.

²⁴⁸ İbrâhîm 14/33.

²⁴⁹ el-Enbiyâ 21/ 16.

²⁵⁰ el-Bakara 2/ 30.

teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”²⁵¹ buyurulmuş, Razi bu emaneti sorumluluk ve adâleti yerine getirme olarak izah etmiştir.²⁵²

İnsan, nefsinin kötülüklerden temizlemekten, şehvî arzulardan alıkoymaktan, onu doğru yola yöneltip tehlikelere atmamaktan yana sorumludur. Mâverî (ö. 450/1058)’ye göre bu insanın kendi nefsinin karşı adâletidir. Her daim nefsi takvâyâ sevk etmek, onu çirkin işlerden uzak tutmak, lakin ıslah hususunda da ifrât ve tefrite düşmemektir. Çünkü ifrât ve tefrit bir nevi zulüm ve ezadır. Nefsinin zulmeden başkasına da zulmeder, ondan adâlet beklenemez. Kendi nefsinin merhamet etmeyen, başkasına acımaz. Bazı hikmet ehli; “Kendi nefsinin önemsemeyen zâyî olur” der.²⁵³

İnsanın bireysel adaleti noktasında şüphesiz en güzel örnek Allah Rasulüdür.²⁵⁴ Onun daha peygamberlik gelmeden evvel “Muhammed’ül Emin” olarak anılması, güvenilirlik ve adalet noktasında çok önemli bir ispattır. Peygamberliği süresince gösterdiği itidal ise gerek kul olarak gerek baba olarak gerek eş olarak gerek dede olarak gerek ordu komutanı olarak, kısacası her alanda müşahade edilmiş bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁵

İnsanın bireysel adaleti denilince akla gelen ilk isimlerden olan Hz.Ömer (r.a.)’den de bahsetmek gerekmektedir. Bu sıfat Ömer (r.a.)’in en bariz sıfatıdır. Öyle ki “Ömer” veya “el-Faruk” kelimeleri onun vefatından sonraki asırlarda adaletin sembolü haline gelmiştir. Hz.Ömer’in mizacını adalet örneği olmaya uygun bulan İslam, onu eğitmiş, beslemiş ve böyle anılan bir Ömer haline getirmiştir. Ömer (r.a.) Amr b. As’a şöyle diyordu: “*Biz, adil olmaya Kisra’dan daha müstehakız!*” Ömer’in kurduğu adalet sistemi, her yerde kendisinden bahsedilen örnek bir sistem olmuştu. Tarih kitaplarına dayanarak şunu diyebiliriz ki, Ömer (r.a.)’in adaleti herkesi gölgesine alan, yakınıyla uzağını, Arabıyla Acemini birbirinden ayırmayan bir adalet olmuştur. Maalesef ki, atom çağını yaşayan bugünkü beşeriyet, Ömer b. Hattab’ın tesis ettiği adalet sistemine henüz ulaşamamıştır.²⁵⁶ Yine kadın noktasındaki İslam’ın sağladığı değişim de Hz. Ömer’in “Biz Cahiliye Dönemi’nde kadınları bir şey saymazdık. İslam gelip Allah onlardan bahsedince onların da bizim üzerimizde hakları olduğunu gördük.” deyişinden anlaşılmaktadır.²⁵⁷

²⁵¹ el-Ahzâb 33/72.

²⁵² Razi, *Mefatihül Gayb*, 234-235.

²⁵³ Balıkkaya, Kur’ân’da Adâlet Kavramı, 50.

²⁵⁴ el-Ahzâb 33/21.

²⁵⁵ Casim Avcı - Mevlana İdris, *Hz. Muhammed’in Hayatı* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 36.

²⁵⁶ S. Muhammed et-Temmavi, *Hz. Ömer ve Modern Sistemler* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004), 85.

²⁵⁷ Buhârî, “Libâs” 31 (61).

2.3.4. İnsanın Toplumsal Adaleti

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ
وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُ

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, **adaletle** şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmamaya itmesin. **Adaletli olun**; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah’a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.”²⁵⁸

Görüldüğü üzere aynı âyet içerisinde hem “kıst” hem “adl” geçmektedir. Âyetin rivâyet edilen nüzul sebeplerinden bir tanesine bakıldığında, adalet istenirken hiçbir ayırım yapılmadığına, konuya ‘insan’ odaklı bakıldığına şahit olunmaktadır. Rivâyette şöyle deniliyor: Hz. Peygamber (sav) ve ashabı Hudeybiye’de müşrikler tarafından Mekke-i Mükerreme’ye sokulmayıp bir antlaşmayla geri dönmeye zorlandıklarında oraya, umreye gitmekte olan doğudan gelen müşrik bir grup uğramıştır. Mekke’ye girmeleri engellenen ashab-ı kiram bunun acısını o müşriklerden çıkarmak istercesine: “Mekke’deki müşrikler bugün bizi Mescid-i Harâm’a girmekten nasıl alıkoydularsa, gelin biz de bunların Mescid-i Harâm’a girmelerini engelleyelim” demişler de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirmiştir. Buna göre âyet-i kerime Hicretin altıncı yılı sonlarında (Zilkade ayında), Hudeybiye musalahası sırasında nazil olmuş olmalıdır.²⁵⁹ Zemahşerî şöyle der: “Bu âyet, böyle kuvvetli bir vasıf olan adalet sıfatının, Allah’ın düşmanı olan kâfirlere karşı uygulanmasının vacip olduğuna önemle dikkat çekmektedir. Hal böyle olunca, Allah’ın dostları ve sevgilileri olan müminler hakkında niçin vacip olmasın!”²⁶⁰

İnsan ister şahit ister hâkim olsun ister davalı ister davacı olsun adaleti yanılabilir ama Allah’ın her şeyden haberdar olması, bir gün doğrunun mutlaka ortaya çıkmasını temin edecektir. Gerçek imanın görevi burada kendini belli eder. Mümin toplum, fert ve toplum hukukunda kayırmanın olmadığı toplumdur. Kayırma Allah’ın lütfunu uzaklaştırmakta ve imanın seviyesini düşürmektedir.²⁶¹

Bu ilahi sistem, kalpleri Allah’a bağlamak, ahlâk ve değer ölçülerini O’nun ölçüsüne uydurmak için değil, Arap/Arap olmayan, kadın/erkek, köle/hür tüm insanlığı cahiliyye asabiyetinden kurtarıp, dost ve düşmanlar karşısındaki davranışları düzenlerken ortaya

²⁵⁸ el-Mâide 5/ 8.

²⁵⁹ Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002), 1/299.

²⁶⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/476.

²⁶¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri* (Bayraklı Yayınları, 2013), 5/354.

çıkacak kişisel reaksiyonları, ailevî ve kabilevî his ve tepkileri ortadan kaldırmak için gelmiştir.²⁶²

İnsanın toplumsal adaletinden bahsederken aile içindeki adaletten de bahsetmek gerekir:

Aile toplumun yapı taşıdır ifadesi sürekli kullanılmakta, toplumun düzgün bir şekilde inşası aileye yüklenmektedir. Tabi ki, İslam da aileye ve aile içi adaletle çok önem verir. Gerek eşler arasında²⁶³ gerek çocuklar noktasında²⁶⁴ gerekse ellerinin altındaki yetim vb. için²⁶⁵ adil olunması hususunda Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Ayrıca Peygamber (sav), “Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adil davrananlar, Allah katında, Rahman'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklardır”²⁶⁶ demiştir. “Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli olun”²⁶⁷ uyarısında bulunmuş, aralarında adaleti gözetmenin çocukların anne babaları üzerinde bir hakkı olduğunu bildirmiştir.²⁶⁸

Peygamberin gönderiliş amacı adalettir.²⁶⁹ Kitabın indiriliş maksadı da adalettir.²⁷⁰ Bu kural genelde bütün kitaplar hakkında geçerli olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm hakkında daha da üst seviyede dikkate alınması gereken bir husustur.

Adalet ve eşitliğin toplum düzenine olumlu katkı sunabilmesi için aradaki o ince denge sağlanmalıdır. Zira eşitlik bazen zulüm olabilmektedir.

Âyet ve hadislerden anlaşılan en değerli düşünce ise, insanın ‘hür’ olma meselesidir. Her insan, inancında, inancını yaşamakta -bir diğerinin alanına müdahale etmemek kaydıyla- özgürdür. Dünya hayatının bir imtihan olması²⁷¹ hasebiyle imtihanın adil olabilmesi ve hukuken sorumlu sayılabilmesi için insanın hür olması gerekmektedir.²⁷² Tam da bu noktada imtihanlar, sorumluluklar ve getirdiği sonuçlar bağlamında Kur'an-ı Kerîm'de müşahade edilen, cinsiyet adaletidir. Yukarıda pek çok âyette de görüldüğü üzere Kur'ân'da cinsiyetler vardır, fakat cinsiyetçilik yoktur.²⁷³

²⁶² Kutub, *Fî zılâli'l-Kur'ân*. el-Maide 5/8.

²⁶³ en-Nisâ 4/129.

²⁶⁴ el-Bakara 2/ 233.

²⁶⁵ el-En'âm 6/152.

²⁶⁶ Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 4/405.

²⁶⁷ Müslim, “Hibe”, 13-14.

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Büyü' (İcâre)”, 83.

²⁶⁹ eş-Şûrâ 42/15.

²⁷⁰ el-Hadîd 57/25.

²⁷¹ el-Mülk 67/2.

²⁷² İsmail Karagöz, *İnsan, Din ve Özgürlük* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 41-42.

²⁷³ Mehmet Tayfun Amman, “Din Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet* (Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı 2, İstanbul, 2012).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE CİNSİYET ADALETİ

Yüce Yaratıcının dünya ve ahirette; yaratmada, yönetmede, emretmede, hesapta, tartıda, cennet ve cehennem hayatında, adaleti nasıl tesis ettiği bir önceki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde ise, tesis edilen bu adaletin cinsiyetlere yansımaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

*“Bunun üzerine Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, **erkek olsun kadın olsun** -ki hep **birbirinizdensiniz**- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu mükâfat, Allah tarafından. Allah; karşılığın güzeli O'nun katındadır.”²⁷⁴*

Âyet üstünlüğün erkeklik veya kadınlık (cinsiyet) ile değil, iyi işler yapmakla olacağına dair güzel bir örnektir. ‘Gerek erkek gerek kadın olsun’ buyruğunun manası, Allah'a itaate sınıksız sarıldıklarında, dualarının kabul edilerek kendilerine mükâfat vermek konusunda erkekle kadın arasında bir fark yoktur şeklinde anlaşılmaktadır. Bu da, diğer sıfatlarına bakılmaksızın, din konusunda üstünlük ve faziletin iyi amel işlemeye göre olacağını gösterir. Çünkü insanların erkek veya dişi, soylu ya da soylu olmayan bir nesepten olmalarının din konusunda herhangi bir tesiri bulunmaz. Bu âyetin bir benzeri de Yüce Allah'ın, “Ne sizin kuruntularınız ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.”²⁷⁵ âyetinde vardır. Böylece anlaşıyor ki, sorumlulukta veya hesapta cinsiyet ayrımı söz konusu olmamaktadır.

²⁷⁴ Âl-i İmrân 2/ 195.

²⁷⁵ en-Nisâ 4/ 123.

Toplumsal cinsiyet meselelerine, “İslam bütün meseleleri çözmüştür” veya “Bugünkü toplumun meseleleri İslam'ın meseleleri değildir” tarzında bir kolaycılığa kaçmadan bakabilmeliyiz. Bu meselelerin hepimizi ilgilendirdiğini artık kabul etmek gerekmektedir. Birçok tefsir ve hadis kitabındaki rivâyetlerde, bazı âyetlerin özellikle yukarıdaki âyetin de, Ümmü Seleme ile Ensar' dan bazı kadınların tam da toplumsal cinsiyet eşitsizliğine(!) atıfta bulunan serzenişleri üzerine nazil olduğunu söylenmektedir.²⁷⁶ Rivâyete göre Ümmü Seleme, “Ey Allah'ın Resulü! Ben, hicret konusunda Allah'ın sadece erkeklerden bahsedip kadınlardan bahsetmediğini duyuyorum” dediği zaman, işte yukarıdaki âyet nazil olmuştur.²⁷⁷

“Hep birbirinizdensiniz (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ)” ifâdesine gelince, bu hususta da şu izahlar yapılmıştır ki, en güzeli bu ifâdenin başındaki هـ harf-i cerrinin ك manasına olduğunun söylenmesidir. Yani, “Tâatlerinize karşılık mükâfat; günahlarınıza karşılık da bir cezanın verilmesi konusunda, birbirinize benzersiniz” manasına gelmektedir. Kaffâl (r.h) bu ifâdenin, Arapların, “Benim huyum ve gidişatım üzeredir” manasında olmak üzere, فَلَانٌ مِنِّي “Falanca bendendir” tabirinden alındığını söylemiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak, فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي “Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir.”²⁷⁸ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de, مَنْ غَشَّائَا فَلَيْسَ مِنَّا “Bizi aldatan, bizden değildir.”²⁷⁹

buyurmuştur. Buna göre بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ tabirinin manası, sizin bir kısmınız bir kısmına benzer, birbirinize benzersiniz, bu noktada bir farklılığın bulunması mümkün olamaz şeklindedir.²⁸⁰

Âyette “Birbirinizden meydana gelmişsinizdir.” anlamında cümleye yer verilmesi çok manidardır. Bu cümle kadınla erkeğin bir bütünün parçaları olduklarını ve birbirinin tamamlayıcısı olduklarını ifade eder. İki cinsten her birinin diğerinde olmayan özellikleri vardır fakat bunlar üstünlük sebepleri değil birbirini tamamlayıcı özelliklerdir.²⁸¹

İslamiyet'in getirmiş olduğu bu müthiş adaleti anlayabilmek için İslamiyet'ten önce, ilkel ve ilahi dinlerde cinsiyet noktasındaki eşitsizlik ve adaletsizlikleri gözler önüne sermek gerektiği kanaatindeyiz:

3.1. DİĞER İNANIŞLARDA/DİNLERDE CİNSİYET ADALET(SİZLİKLER)İ

Geçmişten günümüze pek çok dinden söz etmek mümkündür. Ancak bu dinlerin hepsinin cinsiyete bakış açılarını incelemek mümkün görünmemektedir. Konunun daha iyi

²⁷⁶ Öztürk, “Toplumsal Cinsiyet Meselelerine Çözüm Önerileri”, 105.

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/555-556._

²⁷⁸ el-Bakara 2/ 249.

²⁷⁹ Müslim, “İmân”, 164 (1/99).

²⁸⁰ Râzi, *Mefâtiḥü'l Gayb*, 410.

²⁸¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 1/742.

anlaşılması için, ilkel inanışlardan günümüz dinlerine kadar öne çıkan belli başlı dinleri ve onların özellikle cinsiyet ayrımcılığı noktasında özellikle sorunlu alan olarak görünen kadına bakış biçimlerini ele alacağız:

3.1.1. Totemizm

Totemizmde kadının rahmindeki bebeğe totemine²⁸² inanılır; bu yüzden de kadının totem sayıldığı söylenebilir. Totemizmde ölen bir insanla akrabalığı bulunan kadınların saçlarını kesmeleri, vücutlarına toprak sürmeleri ve yas süresince konuşmamaları gerekir. Bazen kadınların bu konuşma yasağının yıllarca sürdüğü de olmuştur. Erkekler rütbece kadınlardan üstün görülmektedir ve yaşlılar -dine kabul edilmiş olsa bile- gençlerden üstün kabul edilmektedir.²⁸³

Cinsiyet konularında yer yer tepki çeken görüşlere sahip olan Sigmund Freud'un 1913 yılında Totem ve Tabu isimli eseri yayımlanmış, bu kitapta totem fikri cinsel açıdan açıklanmaya çalışılmıştır. Freud'un bazı görüşlerini totem fikrine uyarlamaya çalışmış olması, bu doğrultuda insan ile bazı hayvanları eş tutması totemizmin cinsiyete bakışı anlamında dikkat çekici bir husustur.²⁸⁴

3.1.2. Hinduizm

Hinduizm'de ise kadınlara karşı her türlü baskı, şiddet ve aşağılama serbest görülmekte; Öyle ki, bu, kutsal bir kılıfla insanlara telkin edilmektedir. Bundan dolayı Hindular kadınlara zulmetmeyi, onları aşağılamayı maalesef bir ibadet olarak görürler. Kadınların mülk edinme hakları yoktur. Kadın herhangi bir işte çalışıp para kazanabilir fakat tüm kazandıklarını babasına, eşine veya dul ise oğluna vermelidir. Kadın kararlarını tek başına alamaz. Hatta herhangi bir kitap veya -Hinduların kutsal metinleri olan- Vedaları dahi okuyamazlar.

Hinduizm'e göre kız çocukları yedi yaşında evlendirilebilir. Hatta sekiz yaşında bir kız çocuğunun da ideal bir eş olduğuna inanılır. Kutsal Kitaplarında “...Eğer kocasının herhangi bir özel yönü yoksa bile, onu kendi tanrısı gibi saymalıdır.” şeklinde sapkın bir emirle boşanma hakkı sadece erkeğe hazfedilmektedir.

Eski dönemlerde Aryan erkekleri, eşleri izinsiz olarak evden çıktıkları zaman, onların kulaklarını ve burunlarını kesebilirlerdi. Bu uygulamanın günümüzde hala Hindistan'ın bazı

²⁸² Totemizmde bir çeşit hayvan, bitki ve nesnelere totem olarak bakıldığı, hatta bazen cansız bilinen bir şeye kaya vb. bazen bir tabiat olayı olarak gök gürültüsüne, yıldırıma veya bazı göksel cisimlere totem denildiği bilinmektedir.

²⁸³ Hikmet Tanyu, “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Bir Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 155-170.

²⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sigmund Freud, *Totem ve Tabu 1*, çev. Niyazi Berkes (MEB Yayınları, 1941).

kırsal bölgelerinde devam ettiği söylenmektedir. Kocasını ölen dulaların yakıldığı Hindistan’da bu uygulama genel bir kaide halini almıştır.²⁸⁵

3.1.3. Budizm

Budizm’de ise kadınlara yönelik tavır aynıdır. Hatta kutsal metinlerinde bu durum “Kadınlar, zavallı yaratıklar... Kadınlar nankördür, haindir... Bütün kadınlar aşağılıktır...” gibi cümlelerle ifade edilmektedir. Yine başka bir metinde de kadınların yılanla özdeşleştirildiğini görmekteyiz. “Ey keşişler, zehirli yılanların özellikleri: Nefret doludurlar ve hınç sahibidirler, zehirlidirler, Zor ortamlarda bulunurlar ve dostluğu engellerler. Ey keşişler, aynı şekilde kadınların özellikleri: Nefret ve hınçla doludurlar, dostlukları engellerler, bu kadınların zehridir. Çoğu zaman iftira atarlar.”²⁸⁶

Budizm’in kurucusu Buda, "Kadın aramıza girdikten sonra bu dinin (Budizm) uzun yaşayabileceğini sanmıyorum" diyerek, kadına bakış açısının ne kadar olumsuz olduğunu göstermektedir.²⁸⁷

3.1.4. Eski Çin

Eski Çinlilerde kadın kocasının kölesi olarak görülürdü. Kadın, kocası ve çocukları ile birlikte yemeğe oturamazdı. Yemek boyunca ayakta durur ve onlara hizmet ederdi.²⁸⁸ Hatta kadın insan bile sayılmaz, ona ad takılmazdı. Erkek çocuklar makbul sayılır, kız çocuklar “domuz” diye anılırdı.²⁸⁹

Özellikle Çin dinlerinden Kinizm ’de Çin toplumunda ilk tapınışın, ana tarafından atalarına yapıldığı bilinmektedir.²⁹⁰

3.1.5. Konfüçyanizm

Japon dinlerinden Konfüçyanizm’de, kadının erkeğe saygı duyması ve ona boyun eğmesi beklenir. Bir insanın evlenmeden veya bir erkek evlat bırakmadan ölmesi büyük günah sayılır. Çünkü ata ruhlarına ibadetin erkek evlat tarafından devam ettireceğine inanılır.²⁹¹

²⁸⁵ Nazife Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 4 (2010), 58-80.

²⁸⁶ Tipitaka, Anguttara Nikaya 3:23.

²⁸⁷ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 58.

²⁸⁸ Necla Arat, *Kadın Sorunu* (İstanbul: Say Yayınları, 1986), 25.

²⁸⁹ Bekir Topaloğlu, *İslam’da Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1988), 18.

²⁹⁰ Felicien Challenge, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1994), 78-79.

²⁹¹ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 58.

3.1.6. Yunan Kültürü

Medeniyetin beşiği olarak görülen Yunan kültüründe durum çok farklı değildir, kadın hemen hemen kölelerle bir tutulmaktadır. Koca karısını dövebilir, başkasına armağan edebilir ve tüm miras erkek çocuklara aittir. Kadın, tüm kötülüklerin kaynağı olarak kabul edilirdi. Eski Yunan'da ifade edilen “en iyi kadın hiç konuşmayan kadın” olduğu şeklindeki ifade; Avrupalı erkek yazarların metinlerinde de tekrarlanıp durmuştur. Sadece erkeğin gerçekten insan olduğuna dair inançları, ‘tavuğun kuş olmadığı gibi, kadının da insan olmadığını’ öne süren Rus atasözünün, çeşitli biçimlerde, Avrupa tarihinde hep yankılandığı bilinmektedir. Yine Bizans İmparatoru VI. Leon (886-912) kadınların tanık olarak mahkemeye çıkmasını ya da ifade vermesini yasaklamıştı.²⁹²

3.1.7. Yahudilik

Yahudiler her sabah dualarında “*Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun*” cümlesini tekrar etmektedir.²⁹³ Bundan da anlaşıldığı üzere kadının bir değeri yoktur.

Yahudilikte kadının yaratılışıyla ilgili kutsal kitapta “... *Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı bir kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi.*” denilmektedir.²⁹⁴ *Âdem “İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir.” dedi. Ona “Kadın” denilecek.*

Yine Yahudilikte erkeğin üstünlüğü vardır. Tevrat'ta “*Rab Tanrı kadına, “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim” dedi. “Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.*” denilmektedir.²⁹⁵

Tevrat'ta evlilik, boşanma ve mirasa ilişkin kurallar tümü ile erkeklerin lehinedir. Kadının boşama hakkı yoktur. Erkek gerektiğinde Tevrat'ın bildirdiği koşullar altında karısını boşayabilmektedir:

“*Eğer bir adam evlendiği kadında yakışksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmazsa, “Boşanma belgesi” yazıp ona verir ve onu evinden kovar...*”²⁹⁶

Günümüz Yahudi toplumuna baktığımızda, sahte özgürlük hareketlerinin ve kadın derneklerinin etkisiyle, kadının toplumdaki konumu eskisi kadar aşağı değildir. Fakat inanç anlayışlarının temelindeki mantık kadının ikincil varlık olduğudur.

²⁹² Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 58.

²⁹³ M. Tayyib Okiç, *İslamiyet'te Kadın Öğretimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1978), 7.

²⁹⁴ Tevrat, 10 Ocak 2021, Yar.2:21.

²⁹⁵ Tevrat, 10 Ocak 2021, Yar.3:16.

²⁹⁶ Tevrat, 10 Ocak 2021, Yasa.24:1.

3.1.8. Hristiyanlık

Hristiyanlık' ta 4. yy. kilise vaizlerine göre kadınlar öncelikle Havva'nın çocuklarıydı. İsteyerek ya da tabiatları gereği bir erkeği yoldan çıkarabilirlerdi. Orta çağ batısında, düşünen, soru soran kadınlar Engizisyon' un hışmına uğrar ve “cadılık” gerekçesiyle yakılırlardı. Hristiyanlığa ait inançta kadının konumu “Bir kadın evinden dışarıya üç kez çıkmalıdır: Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman.” atasözüyle de özetlenebilir.²⁹⁷

Hristiyanlık dünyası, uzun asırlar boyunca kadını murdar bir mahlûk bilip ibadet yerlerine girmesine dahi izin vermemiştir. Kadın, Hristiyanlığa göre eksik ve suçlu olup, günahı onu yeryüzüne indirmiştir. Bu nedenle kilise papazları evliliği kötölemişlerdir.²⁹⁸

Hristiyanlıkta büyük önem taşıyan “ilk günah meselesi” Hristiyanlık dininin sahip olduğu kadına bakış açısının ana göstergelerindendir. Kadın haram meyveyi Âdem (a.s)’a yedirerek cennetten kovulmasına ve böylece insanoğlunun günahkâr olmasına sebep olmuştur.

İncil'de şu şekilde belirtilmiştir: *“Fakat kadının öğretmesine ve erkeğe hâkim olmasına izin vermem. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı. Ve Âdem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü; fakat iman ve sevgi ve takdiste vakar ile dururlarsa çocuk doğurması ile kurtulacaktır.”*

Katolik kiliselerindeki evlenme törenlerinde edilen dualarda günümüzde hala “günahla düşmüşüm annemin karnına, günah işlemiş annem bana gebe kalırken” diye söylenmektedir.²⁹⁹

Aşırı derecede kadın düşmanı olan Yahudi geleneği, Hristiyanlıkta kadınlara silik bir kişiliği ve ağırbaşlılığı öğütleyen Saint Paul ile yeniden ortaya çıkmış görünmektedir. Saint Paul Tevrat'a ve İncil'e dayanarak kadının erkeğe bağlı olması gerektiğini savunur: “Kadın erkekten doğmuştur; kadın erkek için yaratılmıştır.” der. Başka bir yerde de: “Kadınlar, kilisenin İsa'nın emrinde olduğu gibi kocalarının emrinde olsunlar.”³⁰⁰ demiştir.

Hristiyanlıkta erkek hegemonyası ön plandadır. Bu konuyla ilgili İncil'den çeşitli örnekler verebiliriz:

²⁹⁷ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 58.

²⁹⁸ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın”, *Ankara Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997), 292.

²⁹⁹ Kurban Özügürlü, *Evlilik Raporu* (İstanbul: Altın Yayınları, 1985), 32.

³⁰⁰ Simone de Beauvoir, *Kadın “İkinci Cins” Genç Kızlık Çağı* (Payel Yayınları, 1993), 1/93.

“Kadınlar toplantılarda konuşmamalıdır. Kadınlar toplantılarda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa'nın belirttiği gibi, uysal olsunlar.”³⁰¹

“Kadın toplantılarda öğrenmek istediklerini, ancak eve geldiklerinde kocasına sorabilir.”³⁰²

“Kadın erkeğe egemen olmasın. Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum.”³⁰³

“Kadın erkeğin altında ikinci derecededir. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı. Aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Bu bakımdan yöneten, kadın değil erkek olmalıdır.”³⁰⁴

“Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı.”³⁰⁵

“Kocalarınıza bağımlı olun. Ey kadınlar! Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun.”³⁰⁶

“...Ey kadınlar, siz kocalarınıza bağımlı olun... Ey kocalar, siz de daha zayıf varlıklar olan karılarınızla anlayış içinde yaşayın.”³⁰⁷

3.1.9. Putperestlik

Cahiliye dönemi, İslam'dan önceki bir, bir buçuk asırlık dönem kapsayan dönemdir. Bu dönem, cinsiyet noktasından da öte, insanlık anlamında zaten adaletsizliğin hâkim olduğu bir dönemdi. Kadınlar toplumda iyi statüde ise, örneğin tüccar, kâhin gibi ilgi duyulan, güç vesilesi olan işlerle ilgileniyorsa iyi bir konumda idi. Bunun dışında kadının durumu içler acısıydı. Öyle ki, herkesçe malum olan kız çocuklarının diri diri toprağa gömülme meselesi, kadınların yoksulluk, esir edilme ve fuhuşa düşerek utanç vesilesi olmaları korkusundan kaynaklanıyordu. Erkek, karısının doğum sancıları başladığında doğacak çocuğun cinsiyeti bilininceye kadar saklanır, erkek olunca sevinir, kız olunca günlerce insanların arasına çıkamazdı.³⁰⁸ Evlilik ve aile kurumu ayaklar altında idi. Kadın birçok erkekle birlikte olduktan sonra hangi erkekte karar kılırsa çocuğun ondan olduğunu söylerdi.³⁰⁹

³⁰¹ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Korintliler.14:34.

³⁰² Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Korintliler.14:35.

³⁰³ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Tim.2:11.

³⁰⁴ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Tim.2:13,14.

³⁰⁵ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Kor.11:9.

³⁰⁶ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, Efes.5:22.

³⁰⁷ Kitab-ı Mukaddes, 15 Temmuz 2021, 1.Pet.3:1,7.

³⁰⁸ Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, 10/57.

³⁰⁹ Rıza Savaş, İslam'ın İlk Asrında Kadın (İstanbul: Han Basım Yayın Matbaacılık, 2017), 31-41.

Görüldüğü gibi ilkel dinler ve tek tanrılı dinlerde kadının konumu farklılık gösterse de; genel olarak bakıldığında kadınlar aşağılanmakta, temel işlevlerinin doğurganlık ve erkeğe eşlik olduğu belirtilmektedir.³¹⁰

3.2. İSLAMİYET’TE CİNSİYET ADALETİ

Öğretisi gereği esasen İslamiyet, kadın sorununa ilişkin temel problemleri çözmüştür. Devrim niteliğinde çabalarla kadına ilişkin cahiliye kabullerini değiştirmiştir. Bir elmanın yarısı gibi, insanlığın yarısını temsil eden kadın cinsini yeniden insanlığa kazandırdığı; genellikle de kabul gören bir gerçektir.³¹¹

Kur’ân’da ve hadislerde erkek ve kadına hitap edilirken çoğu defa kadın ve erkek ayrımı yapmadan, ikisini de kapsayacak şekilde hitap edilir.³¹² Bu hitapları, açık bir nass veya icmâ olmadıkça, erkeklere tahsis edip kadınları dışarıda bırakmak caiz olmaz. İbn Hazm’ın tespitine göre, Arap dilinin bir özelliği olarak müzekker ifâde edilmiş Kur’ân emirlerine, hanımlar kendilerine de muhatap saymakta en ufak tereddüt göstermiş değillerdir. Böyle anladıkları için, Peygamber devri hanımları, iffet sınırları içinde kalarak, erkeklerle birlikte İslam dâvetine koşmuştur. Hicreti göze almış, savaştan korkmamış yaralıların imdadına koşmuş, kâfirlere karşı mücadele etmiştir. İbâdet hayatının her çeşidinde erkeklerle bir olmuş, beş vakit namaza, cuma namazına, bayram ve cenaze namazlarına katılmıştır. Arafat’a çıkmış, Kâbeyi birlikte tavaf etmiştir. Yeri gelmiş, çarşı pazar teftişinden dahi kaçınmamıştır.³¹³

İnsanın yaratılışından bahseden âyetlerde erkek ile kadının cinsiyet farklılığına herhangi bir özellik, öncelik, ayrımcılık tanınmamıştır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi **bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan** ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”³¹⁴

Nisa Sûresi birçok şer’i hükümleri kapsamaktadır. İlk âyetlerde Allah’ın hakları, tüm insanların kardeşliği, kadınlara, yetimlere, çocuklara şefkat gösterme ve onlara haklarının teslim edilmesi, mallarının teminat altına alınması, evlenme ve miras gibi konularla ilgili

³¹⁰ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 60.

³¹¹ Cihan Aktaş, “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 5/4 (1991), 252.

³¹² et-Tevbe 9/71.

³¹³ Mehmed S. Hatiboğlu, *İslâm’ın Kadına Bakışı* (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1997), 22-38.

³¹⁴ en-Nisâ 4/1.

emirler ve hükümlerden bahsetmektedir. Sûrenin sonu da bu tarz konularla bitmiştir. Orta kısmında ise ailede başlaması gereken temizlik, amirlere itaat, namaz, cihad, gibi emirleri konu edinmektedir. Tüm bu konular, insanın yaratılışı ile ilgili olduğundan ve terbiye esasına bağlı olduğundan dolayı sûre يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının” hitabı ile başlamıştır. Bu konularda kadının çok önemli bir yeri bulunduğu için de ilk âyetinden itibaren kadının yaratılışına ve şerefine dikkat çekilmiştir. Sûrenin ismine de سُورَةُ النَّسَاءِ “Kadınlar Sûresi” denilmiştir.

Dikkat etmeye değer bulduğumuz bir diğer konu ise -ki cinsiyet adaleti bağlamında bunu önemli buluyoruz- Kur’ân’da يَا أَيُّهَا النَّاسُ “Ey insanlar!” hitabıyla başlayan iki sûre vardır: Birisi bu sûre (Nisâ Sûresi), diğeri ise Hacc Sûresi’dir. Bu sûrenin başında, yaratılışın başlangıcına dikkat çekilerek sakınmanın sebebi belirtilmiştir. Hacc sûresinde de yaratılışın sonu ve dönülecek yerin tanıtılması ile belirtilmiştir.³¹⁵

“...O sizi tek bir nefisten yarattı. (الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ)” ifadesine gelince; ilk önce bir tek insan yaratılmıştır. Bütün insanlık da ondan türetilip yeryüzüne yayılmıştır. Bu alakadan dolayı; akrabalık bağlarına ve tüm insan haklarına dikkat edilmelidir. Kur’ân’ın bir diğer sûresinden de bütün insanların kendisinden türetildiği ilk insan olan Hz. Âdem’in (s.a) “bir tek nefis” olduğunu öğreniyoruz. O. “...Ondan da eşini yarattı.” Fakat eşinin ondan nasıl yaratıldığı konusunda Kur’ân’da detaylı kesin bir bilgi verilmez. Müfessirler çoğunlukla Hz. Havva’nın (a.s) Hz. Âdem’in (a.s) kaburga kemiğinden yaratıldığını söylerler. Görülen o ki, Kitab-ı Mukaddes’te de aynı hikâye vardır. Talmud’ta ek olarak, onun Hz. Âdem’in (a.s) on üçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığı detayı verilir. Oysa Kur’an-ı Kerîm bu konuda sükût eder. Bunu destekler nitelikteki Hz. Peygamber’in (s.a) hadisi ise, daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, anlaşılardan farklı bir anlama delalet eder. Mevdûdî’ye göre yapılacak en iyi şey, bu konuyu Kur’ân’da bahsedildiği şekilde bırakmaktır.³¹⁶

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا “Bütün çiftleri yaratan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir”.³¹⁷ âyetinde de anlatıldığı üzere; her şey çift yaratılmıştır. İnsan da çiftiyle yaratılmıştır. Ondan dolayı bu nimetin değerini ve büyüklüğünü takdir etmeliyiz. Yaratılışın, eşyanın tabiatının eseri değil, eşyanın yaratıcısı olan Allah’ın kuvvetinin eseri olduğunu bilmeliyiz. O Yaratıcıya itaat etmeli ve azabından korkmalıyız.³¹⁸

Bazı ilim adamlarına göre “Ondan da eşini yarattı” ifadesi kadının yaratılışının, erkeği yalnızlıktan kurtaran büyük bir nimet olduğunu bildirmekte, bu nimetin kötüye

³¹⁵ Yazır, *Hak Dini*, 2/498.

³¹⁶ Mevdûdî *Tefhîmü’l Kur’ân*, en-Nisâ 4/1.

³¹⁷ Yâsîn 36/36.

³¹⁸ Yazır, *Hak Dini*, 6/415.

kullanılmamasının ve şükrünün yerine getirilmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Zevc kelimesinin Araplarda ‘ayakkabının diğer teki’ manasına geldiği de düşünüldüğünde mana yerini bulmaktadır.³¹⁹

Cinsiyet adaleti başlığı altında Kur’ân’da kadın-erkek adaletini açıkça vurgulayan bazı âyetleri vermek istiyoruz:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da **birbirlerinin velileridir**. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir. Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vâdetti. Allah’ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur.”³²⁰

Buradaki velilikten kasıt şöyle açıklanmaktadır: “Zorluk ve sıkıntı anında yardım etmek, dostluk, sevgi ve kardeşliği içeren genel anlamda birbirine velayet etmek... İnanan erkeklerle inanan kadınlar birbirlerinin velisidirler ve birbirlerine yardım ederler, birbirlerini destekler ve kollarlar. Sevinçte ve üzüntüde, zorluk ve bela anında; kardeşlik, dostluk, sevgi ve sadaka ile birbirlerine yardımcı olurlar.”³²¹

Tam da burada; Peygamberimiz (s.a.v.)’in gerek cinsiyet gerek insanlık adaletini anlatan o meşhur hadisini hatırlamalıyız: “Sevgi ve merhamet konusunda mü’minlerin durumu, (hastalanan) bir vücudun durumu gibidir. O vücudun bir organı hastalıktan şikâyetçi olunca, diğer organları da uykusuzluk ve ateşle onun için çalışırlar”.³²²

Bir diğer âyet Ahzâb Sûresi 35. âyettir.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

³¹⁹ Ali Rıza Demircan, “Fıtrat ve islam Çizgisinde Kadın Problemlerine Bakış”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet* (Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı, İstanbul, 2012), 132.

³²⁰ et-Tevbe 9/ 71,72.

³²¹ Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerîm Şîfa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2017), 3/366-367.

³²² Müslim, “Birr”, 66; Buhârî, “Edeb”, 27.

*“Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*³²³

Âyet gerçekten kadınların da erkeklerin de tek tek sayılması bakımından ilginç bir âyettir. Cahiliyedeki erkek hegemonyası düşünüldüğünde, Yüce Allah'ın ısrarla, erkeği de kadını da zikretmesi, onları ikna adına hiç de şaşılacak bir şey olmasa gerektir.

Nitekim Yüce Yaratıcının şunu demek istediği düşünülebilir: İbadet, iyilik ve erdem sahibi olmak, bunlar sayesinde kulluk imtihanını kazanmak, manevi dereceler ve ödüller elde etmek, sonuçta kemalata kavuşmak açısından kadınla erkek arasında bir fark yoktur. Her iki cins kâmil insan olma yolunda fırsat eşitliğine sahiptirler. Allah'ın ve resulünün rızasına ermek, âhirette eşi benzeri görülmemiş nimetler elde etmek için Peygamber eşi veya Ehl-i beyt olmak şart değildir. Onların özel bir yerleri elbette vardır fakat ilâhî lütuf ve nimet kapıları bütün müminlerin önünde açıktır.³²⁴ İşte bu, tam olarak İslamiyet'in kadın ve erkeğe bakış açısıdır.³²⁵

İslam, bir insan olarak erkeğe tanınan temel insan haklarının tümünü kadına da tanımıştır. Yukarıda bahsettiğimiz inanç sistemlerinde hiç de öyle olmadığı düşünüldüğünde bunun bir lütuf olarak görülmesi gerekmekte, fakat elbette olması gereken, sünnetullah'a yakışır bir adalet sisteminin de doğal getirisi olduğu kabul edilmelidir. Buna göre; hayat hakkı, inanç ve düşünce özgürlüğü, kanun önünde adaletle muamele görme hakkı, mesken dokunulmazlığı, mülkiyet ve tasarruf hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatının gizliliği ve dokunulmazlığı, şeref ve onurun korunması, siyasi haklar, geçim teminatı gibi temel haklar bakımından kadınla erkek arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.³²⁶

İslam'ın ilk yıllarındaki uygulamalar da bu iddiayı desteklemektedir. Örneğin, Hz. Peygamberin eğitim için kadınlara ayrıca zaman ayırdığı görülmektedir.³²⁷ Cuma ve bayram namazları da dâhil olmak üzere, müsait olan kadınların, bütün namazlara iştirak ettikleri de yine tarihi kaynaklarda mevcuttur.³²⁸ Müslüman kadınların Hz. Peygamber'in evine giderek

³²³ el-Ahzâb 33/ 35.

³²⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 4/383-384.

³²⁵ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 70.

³²⁶ Gürhan, “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, 75.

³²⁷ Buḥârî, “İlim”, 35.

³²⁸ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir Tabakat* (Siyer Yayınları, 2015), 8/181.

onunla sohbet ettikleri de bir vakıadır.³²⁹ Yine bu sohbetlerde kadınların Hz. Peygamber’le çok rahat konuştuklarını ve çokça soru sorduklarını görmekteyiz.³³⁰ Kadınlar kamu hizmetlerinde de görev alırlardı.³³¹ Savaşlarda lojistik destek, tıbbi hizmetler ve dahi çarpışmaya katılmaya kadar aktif görevlerde bulundukları rivâyet edilmektedir.³³² Görüldüğü gibi, İslam kadını hayatın dışında bırakmamış, aksine hayatın merkezine dâhil etmiştir.

Yine Veda Hutbesinde, ‘Allah’ın emaneti’ olarak nitelendirerek Hz. Peygamberin üzerinde en çok vurgu yaptığı konulardan birisi de kadın hakları olmuştur. Veda hutbesi bağlamında Fazlurrahman’ın (1919-1988) cinsiyet adaleti noktasında önemli düşünceleri vardır:

“Kur’ân’ın temel insan eşitliğini vurgulamasının sebebi, bir türün bazı fertlerinin, diğerlerine karşı ileri sürdükleri meşum üstünlük iddiasının bütün hayvanlara has bir özellik olmasıdır. İnsan aklının en sapık şekliyle ortaya çıktığı yer işte burasıdır... Tabii kusurlar hariç, türler arasında -örneğin kulağakaçan adı verilen türden iki böcek arasındaki fark gibi- hemen hemen hiçbir fark yoktur... İnsanlar arasındaki bu yapay, fakat güçlü ayrımın kaynaklarını dengede tutmak için, insanın kendisine devamlı (Hz. Peygamberin veda hutbesinde belirttiği gibi) “Âdem soyundan ve Âdem’in topraktan geldiğini” hatırlatması gerekir. Keza kendine ihtar etmelidir ki yerin karanlıklarında insanlar arasında hiçbir fark yoktur, gök ışığında görülen aradaki farkların ise temeli, takva denilen deruni fazilettir.”³³³

Nitekim İslam’da asla bir ayrımcılık veya adaletsizlik söz konusu değildir. “*Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.*”³³⁴ İmanın esası ve karakteri işte budur. Mü’min kadınlarla erkekler arasında ayrım yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Asr-ı Saadette kadınlar, hayâ, edep, din ve iffet giysilerine bürünüp güzelleşerek, savaşlarda ve diğer işlerde mü’min erkeklere güçleri elverdiği ölçüde yardımcı olmuş, zaferin sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır.³³⁵

Peki, İslam bu denli adalet çizgisinde iken, cinsiyet eşitliği meselelerinde yapılan bu kadar itiraz ve eleştiriler kaynağını nereden almaktadır? Şimdi bunları inceleyeceğiz:

³²⁹ Sa’d, *Kitabü’t-Tabakati’l- Kebir Tabakat*, 8/181.

³³⁰ Sa’d, *Kitabü’t-Tabakati’l- Kebir Tabakat*, 8/181.

³³¹ İbn Hanbel, *Müsned*, 6/ 149.

³³² Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), 236-241.

³³³ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, çev. Alpaslan Açıkgenç (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 113.

³³⁴ el-Hucurât 49/ 13.

³³⁵ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, 2/505.

3.3. EŞİTSİZLİK KAYGISI UYANDIRAN BAZI HÜKÜMLER

Kur'ân-ı Kerîm'deki kadın-erkek arasında farklılık arz eden hükümler bu iki cinsin biyolojik-fizyolojik vb. bazı farklılıklarından veya bazı konularda birbirlerine ya da topluma karşı üstlendikleri sorumluluklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar bireyin insanlıktaki değeri bakımından artı veya eksi bir değer ifade etmez. Bilakis her şey kendi türünden olan bir karşı cinse muhtaçtır ve birbirini tamamlayıcıdır. Örneğin pozitif iyonlar negatif iyonlara, protonlar nötronlara ihtiyaç duyar. Erkek-kadın açısından da durum böyledir.³³⁶ Esasen bu bir muhtaçlık, alçaklık veya yükseklik değil; tamamlayıcılıktır. el-Ehad ve es-Samed olan³³⁷ yalnızca Allah'tır.

Kadın-erkek eşittir demekten ziyade, ikisinin arasında bir yetenek ve görev dağılımı söz konusu olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır.³³⁸ Örneğin, erkeklerde tedbirlilik hâkimdir. Kadınlarda ise hissi hareket galiptir. Erkekler daha çok dışa, kadınlar ise daha çok içe yöneliktir. Bu gibi özellik farklılıkları sonucunda Rabbimizin uygun gördüğü görev dağılımları ve koyduğu bazı hükümler aile için de bir rahmet olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu durum onların, birbirlerinin tamamlamalarına imkân verir. Meseleye bu açıdan bakıldığında “erkek mi daha üstün yoksa kadın mı daha üstün?” ya da “kadın-erkek eşit midir?” tartışmalarının lüzumsuzluğu daha iyi anlaşılacaktır.³³⁹

Cinsiyet açısından, “eşitsizlik kaygısı” oluşturan konulardan olan ‘kadının yaratılması’ meselesinden ilk bölümde bahsedilmişti. “Kadının kaburga kemiğinden yaratılması” iddiasının klasik dönem tefsir kaynaklarında kadın ve erkek algısının önemli bir temelini oluşturduğu görülmektedir. Fakat özellikle yakın tarihli kaynaklara bakıldığında, bu algının isrâiliyyât ve dönemin şartlarının etkisi olduğu görüşü ağır basmaktadır.³⁴⁰ Nitekim herşeyi itidal üzere yöneten bir yaratıcının yaratma hadisesinde bir diğerini eksik/aşağılanmış gösterecek bir tavır içerisinde olması beklenmeyen bir durum olacaktır.

Bazı kaynaklarda bu ve benzeri bazı konularda (ilk günah, cennetten indirilme, ilk tövbe vb. kadını ötekileştiren, ikincil varlık statüsü veren yorumlar İslam'a ve Kur'ân'ın adalet anlayışına ters düşmektedir. Bu konular “hükümler” kapsamında olmadığından ve çoğunun kaynağı isrâiliyyât olduğundan burada tartışılmayacaktır. Hükümler Müslümanlığın hayata tatbik edilmesi açısından çok önem arz ettiğinden, bunlardan bahsedilecektir.*

³³⁶ Faruk Beşer, *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003), 19.

³³⁷ el-İhlâs 112/ 1-2.

³³⁸ Muhammed Hamîdullah, *İslâm'a Giriş* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 241.

³³⁹ Şadi Eren, *Kur'ân ve Toplum* (İstanbul: Zafer Yayınları, 1988), 29.

³⁴⁰ Ayşe Betül Oruç, *Klasik ve Modern Dönem Tefsir Kaynaklarında Kadın Algısı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

3.3.1. Şahitlik Edebilme

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا...

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda **adaletle** yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmassın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırdıkları vakit şahitler gelmemelik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur...”³⁴¹

Âlimler, kadınların mallarla ilgili davalarda erkeklerle beraber şahitlik yapmalarının caiz olduğu hususunda icma etmişlerdir. Malların haricindeki konulardaki şahitlik noktasında ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe, sadece kısas suçlarında kadının erkekle beraber şahitliğini caiz görmemiştir.³⁴² Âyetin bağlantılarının anlaşılabilmesi ve devamında gelen “Böylesi sizin için daha sağlamdır.” ifadesinin siyak-sıbak noktasında değerlendirilememesi, şahitlik konusunda yanlış fikirlere kapı aralamaktadır. Bazı âlimler “eğer iki erkek bulunmazsa şahitlerden razı olacağınız bir erkek bulun. Ayrıca biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatacağı iki kadın da olabilir.” ifadesini ancak erkekler bulunmadığı durumlarda kadınların şahitliğinin geçerli olabileceği şeklinde yorumlamışlardır. Ancak âyette “lem yüced” değil de “lem yekûna” lafzının kullanılmış olması, mevcut hükmün erkekler bulunduğu durumlarda da geçerli olduğunu göstermektedir.³⁴³

Âyeti açıklarken, cinsiyet anlamında, fizyolojik ve psikolojik etmenler göz önüne alındığında, herkesin kabul ettiği bir şey vardır ki, kadın, fitraten erkeğe göre duygusallığı

³⁴¹ el-Bakara 2/ 282.

³⁴² Karslı, *Kur’ân Yorumlarında Kadın*, 218-223.

³⁴³ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnu’l-‘Arabî, *Ahkâmü’l-‘Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003), 3/334.

ağır basan bir varlıktır. Duygusallık ve bunun getirdiği aşırı etkilenme unutmaya sebeplerindendir. Bir şeyi aklında iyi tutmak için sadece bir zekâ ve hafıza yeterli değildir. Ayrıca dış çevredeki olaylar kadınları daha çok ilgilendirir ve telaşa sevk edebilir.³⁴⁴ Başka bir etkileşim de hamilelik dönemine denk gelmesiyle yaşanabilir. Kadınların hamilelikte biyolojik ve ruhsal anlamda ciddi değişimler yaşadıkları bilimsel bir gerçektir.³⁴⁵ Âyette iki kadın ifadesinin bulunması, herhangi bir sebeple biri yanılacak olursa diğersinin ona hatırlatması içindir. Binaenaleyh Hz. Peygamberin uygulamalarında tek bir kadının şahitliğine dair örnekler de görülmektedir.³⁴⁶

Klasik kaynaklarda kadının şahitliği meselesini tartışmaları ile modern yorumcu diye tabir edilen günümüz ilim adamlarının konuya bakışları çok farklılık arz etmektedir.³⁴⁷ Bu yeni yorumlarda Bakara Sûresi 282. âyetinde öngörülen, bir erkekle beraber iki kadının şahitliği hükmünün, kadının insanlık değeri ve erkeğin üstünlüğü anlayışlarıyla bir alakası olmadığı özellikle vurgulamaktadır.³⁴⁸

Tüm bu bilgiler gösteriyor ki, “kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı kadardır” denilerek, bunu kadının aklının noksanlığı gibi hiç bir ahlaki ve insani değere uymayan bir sebebe bağlamak asla kabul edilemez bir düşüncedir. Bu düşünce doğru olsaydı, kadının sorumluluğun da erkeğin yarısı kadar olması beklenirdi.³⁴⁹

3.3.2. Boşama Yetkisi

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”³⁵⁰

Fıkıh terminolojisinde talâk kavramının anlamı “boşama” dır. Bu, tek taraflı beyanla yapılan boşamanın yanı sıra, eşlerin aralarında anlaşarak veya mahkeme kararıyla evliliğe son

³⁴⁴ Yazır, *Hak Dini*, 2/261.

³⁴⁵ Makbule Uysal Tepebaş, *Gebelik Dönemindeki Kadınların Ruh Sağlığının Zorlayıcıları Olarak Stres ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

³⁴⁶ Buḥârî, “Şehadet”, 13.

³⁴⁷ Karslı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın*, 230-234.

³⁴⁸ Hayreddin Karaman, *İslam'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 76.

³⁴⁹ Abdülaziz Bayındır, “İslami Açıdan Toplumsal Cinsiyet” (Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet, Tartışmalı Dini İhtisas Toplantısı, İstanbul, 2012), 66.

³⁵⁰ Talak 65/1.

vermeleri de boşanmayı kapsar. Tek taraflı irade beyanı ile boşama yetkisinin erkeğe verilmiş olması, bu yetkinin sadece onun tarafından kullanılacağı anlamında dinî bir emir hükmü değildir. Olayın sebep-sonuçlarıyla ilgili, -şahitlik konusunda da açıkladığımız- mâkul izahı olan bir düzenlemedir. Aslında, tarafların anlaşması halinde, ister nikâh akdi esnasında, istenirse de evlilik sırasında kadın da boşama hususunda yetkili kılınabilir.³⁵¹ Kişinin boşanma yetkisini eşine vermesine İslâm hukukunda “tefviz-i talâk” adı verilmektedir.³⁵² Bu hak dışında yine fakihler, kadının boşanma sebeplerinden birini ileri sürerek (kocasında bulunan bir özür veya hastalık, kocasının evini geçindirememesi veya terk etmesi, şiddetli geçimsizlik veya sevginin bitmesi vb.) mahkemeye başvurabileceği ve bu şekilde evlilik hayatını sona erdirebileceğini belirtmişlerdir.³⁵³

Câhiliye döneminde erkek eşini sınırsız olarak boşama hakkına sahip bulunuyordu. Ama Kur’ân’ın gönderilmesi ile bu uygulamaya son verilmiş; dolayısıyla kadın maddî ve manevî yönlerden haksızlığa uğramaktan kurtarılmıştır.³⁵⁴

Bu meselenin meşruluğu âyet ve hâdisle sabittir. Bizzat Hz. Peygamber’in eşinden günümüze aktarılan “Hz. Peygamber bizi serbest bıraktı. Biz ise onu tercih ettik”³⁵⁵ ifadesi bu hususa delildir. Aynı zamanda şu âyet de bu konuya delil niteliğindedir: “*Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: “Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.”*”³⁵⁶

Özetle; klasik dönemlerde esas itibarıyla boşama yetkisinin kocaya ait olduğu kabul ediliyordu. Bununla beraber, kadının, kocasından gelebilecek muhtemel bazı haksızlıklara karşı korunması için, aile hayatının sona erdirilmesi konusunda alternatif bazı çözüm yolları gösterilmiştir. Bu yollardan biri, yukarıda belirttiğimiz üzere geçimsizlik halinde kadının kocasına bedel ödemesi şartıyla gerçekleşir. Diğer, kocanın boşama yetkisini eşine de vermesidir. Üçüncüsü de kadının mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunmasıdır.³⁵⁷ Modern dönemde ise konuya bakış çok daha farklı olmuştur. Âyetlerde³⁵⁸ boşanma ile ilgili kadın-erkek ayrımı yapılmadığı, evlilik akdi sırasında nasıl haklar varsa boşanmada da aynı hakların geçerli olması gerektiği, aksi bir durumun İslâm’ın adalet çizgisine uymayacağı

³⁵¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 5/380.

³⁵² Muhammed b. Ferâmurz Molla Hüsrev, *Dureru’l-ḥukkâm şerḥu gureri’l-aḥkâm* (b.y.: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.), 2/185-191.

³⁵³ Karslı, *Kur’ân Yorumlarında Kadın*, 185-191.

³⁵⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2014), 1/399.

³⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Kitâbü’t-Talâk”, 12.

³⁵⁶ el-Bakara 2/ 228.

³⁵⁷ Karslı, *Kur’ân Yorumlarında Kadın*, 185-191.

³⁵⁸ el-Bakara 2/ 229.

belirtilmiştir.³⁵⁹ Modern dönemde artık boşanma mahkemeler tarafından sağlanmakta olduğundan, bireylerin daha evlenirken resmi şartları kabul ederek evlendiği ve boşanmayı da aynı resmi şartlarda uygulayacaklarını baştan kabul ettiklerinden, tek taraflı bir irade beyanıyla boşanma gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmektedirler.³⁶⁰

Tüm bu bilgilerin yanı sıra evlilik birliğini bozan durumlarla karşılaşıldığında ve evliliğe son verilmek zorunda kalındığında, elbette bazı dikkat edilmesi gereken yahut tavsiye edilen hususlar vardır.³⁶¹ Boşama son çarede kullanılabilecek bir helaldir.

3.3.3. Peygamberlik Görevi

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسِئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz.”³⁶²

Peygamberlerin kadın mı erkek mi olması gerektiği konusunda Mâtüridîlerle Eş’arîler farklı görüşlere sahiptirler. İki mezhep de gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin erkek olduğu noktasında aynı fikirdedirler. Kadınların da peygamber olabilmelerinin mümkün olduğunu savunanlar Eş’arîlerdir. Mâtüridî mezhebine mensup kelamcılara göre risâlet görevi, tabiatı gereği erkeklere daha uygun olduğu için peygamberlerin erkeklerden olması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara, Allah’ın bu görevi erkeklere vermesinin altında birçok hikmet vardır. Davet görevini yerine getirirken, inkârcıların nice kötü muamelelerine maruz kalınacaktır. Gerektiğinde savaşılabilecek, kısacası kadınların rûhen ve bedenen çok fazla tahammül edemeyeceği durumlar hâsıl olacaktır. Tüm bu durumlar kadınların bu görevi eksiksiz yapabilmesinin önünde engel teşkil etmekle birlikte, kadını aşırı derecede yıpratacaktır.³⁶³ Burada yine kadının korunması söz konusudur.

3.3.4. “Kavvâm” Meselesi

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için **erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur**. Onun için sâliha

³⁵⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’ân’daki İslam* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2018), 435.

³⁶⁰ Hamza Aktan, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü” (1. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu, Mehîr Vakfı, 2018). Nihat Dalgın, “Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni yaklaşımlar ve Yorumlar”, *Küreselleşen Dünyada Aile* (Kutlu Doğum Sempozyum ve Müzakereleri), TDV Yayınları, 2009).

³⁶¹ el-Bakara 2/ 226-232.

³⁶² el-Enbiyâ 21/ 7.

³⁶³ Yazır, *Hak Dini*, 5/440.

kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”³⁶⁴

“Kavvâmü’l-mer’eti” tarzında kullanıldığında bu kelime “bir kadının işlerine bakan ve onun korunmasına değer veren ve onun işlerini idare eden kimse manasındadır.”³⁶⁵ İbn Manzûr, bu kelimenin mastarı olan “el-kıyâm”ı, “himaye edip ıslah etme” manasında kullanmaktadır. Ayrıca erkeğin, eşinin işinden sorumlu olması ve durumunu gözetmesi manasını da buna ilave etmektedir.³⁶⁶ İsfahânî’ye göre, burada geçen “feddale” kelimesi, erkeğin yapısından kaynaklanan bir meziyeti ve toplumdaki itibarı, malı, makamı ve gücünden ileri gelen bir üstünlüğü ifade etmektedir.³⁶⁷ Geçmiş dönem müfessirlerinin zaman zaman kavvam kavramına “erkeğin üstünlüğü” cihetinden bakması dönemin sosyoekonomik şartlarına bağlıdır. Ne var ki geçmiş süreçlerde kadın eğitim veya iş imkânlarından günümüzdeki kadar faydalanamamaktaydı. Böylece çevresindeki erkeklerin bakımına/himayesine bugünküne oranla çok daha muhtaç idi.³⁶⁸

Oysa kadınla erkek arasında hiyerarşik yapılarıdaki gibi bir alt-üst ilişkisi bulunmamaktadır. Yukarıda bahsi geçen yaklaşımlar kadını erkeğe bağımlı göstermekte, onu sosyal hayattan soğutmakta ve beşerî faaliyet alanından oldukça koparmaktadır. Bu nedenle âyet günümüz şartlarında artık çalışan, aile geçimine katkıda bulunan, kamusal alanda söz sahibi kadın profiline karşın yetki ve inisiyatifi azalan erkek profili göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, kavvam kavramından erkeğin sorumluluklarını bilmesi, evinde ve toplumda kadına destek olması, ihtiyaç halinde onu koruyup kollaması anlaşılmaktadır.³⁶⁹

Şu bir gerçektir ki, medenî bir toplumda o toplumun huzurunu sağlamak için âdaletli bir hukuk sistemine ve bu hukuk sistemini yönetecek bir otoriteye gereksinim vardır. Bu otorite bazen toplumun en küçük grubu olan aile bazen devlettir ve bunlar her hâlükârda, sorumluluk altındadır.³⁷⁰ Erkeğin ailedeki konumu da ona birtakım sorumluluklar yüklemektedir. “Kavvâmü’l-mer’eti” deyimi, bir bakıma erkeğin kadına hâkimiyetini ifade

³⁶⁴ en-Nisâ 2/ 34.

³⁶⁵ Yazır, *Hak Dini*, 2/557.

³⁶⁶ İbn-i Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/ 355.

³⁶⁷ el-İsfahânî, *Müfredat*, 382.

³⁶⁸ Karslı, *Kur’ân Yorumlarında Kadın*, 141-145.

³⁶⁹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, 127.

³⁷⁰ Emannullah Polat, “Kavvâmün’ İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te’dibi”, *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014), 358.

Örneğin, bir toplum içerisinde savaş vb. sebeplerle kadın-erkek arasındaki sayı dengesi değişebilir. Erkek sayısı kadın sayısına oranla azalabilir. Bu durumda Müslümanlar şu üç halden birini kabul etmek mecburiyetinde kalacaklardır:

1. Erkekler bir kadınla evlenirlerse; bu durumda diğer kadınların bunu bir imtihan kabul etmeleri gerekecektir. Evlilik ve sıcak bir aile nimetinden yoksun bir şekilde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalacaklardır.

2. Bir erkek sadece bir kadınla evlenirse; diğer bazı kadınlar, cismani ve ruhani fitri ihtiyaçlarını gayrı meşru yollarla karşılayacaklardır.

3. Bir erkek birden fazla kadınla evlenirse; diğer kadınlar bu vesileyle hem günden korunacaklar hem de bir yuva sahibi olarak kadınlık şerefine uygun yaşayacaklardır.³⁷⁷

Burada İslâm'ın çok eşliliği teşvik etmediğini dikkatten kaçırmamak gerekir. Ayrıca daha önce uygulanmakta olan sınırsız evlilik, dört eş ile sınırlandırmıştır.

a) Tek hanımla evli olanlar – bir zaruret bulunmadıkça– bununla yetinmelidirler. Çünkü Allah ilgili âyetlerde adalet ve hakkaniyete vurgu yapmaktadır. Oysa erkekler birden fazla kadınla evlenmeleri halinde haksızlıklar olacak ve bundan dolayı günaha girebileceklerdir.

b) 3. Âyetin tefsirinde açıklanan zaruretlar neticesinde birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi insanın elinde olmayan durum ve farklılıklar dışında, kadınlarına maddî konularda objektif, ölçülebilir hak ve menfaatlerde eşit davranacak, biriyle evlilik hayatını fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddî bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır.³⁷⁸

Peygamber Efendimiz “Kimin iki hanımı olur da onlardan birisine daha fazla meyletirse, o kıyamet günü bir tarafı meyletmiş (felçli) olarak gelir.” buyurmuştur.³⁷⁹

Bir başka olay ise şöyledir: Rivâyete göre Hz. Ömer (r.a), Hz. Peygamber'in hanımlarına bir miktar mal gönderdi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a), “Ömer, bunu Resûlullah'ın bütün zevcelerine mi gönderdi?” diye sorunca, onu getirenler, “Hayır, bunu Hz. Peygamber'in Kureyşli hanımlarına gönderdi. Diğerlerine başka şey gönderdi” dediler. Hz. Aişe de malı getirene, “Başını kaldır ve Ömer'e şöyle de: Allah'ın Resulü, gerek malı gerek kendisi hususundaki taksimatta, aramızda adaletli olurdu” dedi. O adam gidip bunu Hz.

³⁷⁷ Seyyid Kutub, *Cihan Sulhu ve İslâm*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Hikmet yayınları, 2007), 92,93.

³⁷⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/155.

³⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmizî, “Nikâh”, 42

Ömer'e söyledi. Hz. Ömer de Peygamberin bütün hanımlarına aynı şeyi verdi. Sonra Yüce Allah, “Eğer bölüştürme hususunda adil olmak şartıyla (nefsinizi) ıslah eder ve zulümden sakınırsanız, bilin ki Allah, kalbinizde hanımlarınızdan bazısına değil de diğer bazılarına karşı meydana gelen meyili affedip mağfiret eder” buyurmuştur. Bu ifadenin manasının şöyle olduğu da söylenmiştir: “Kalbinizdeki meyilleri düzeltir ve onları tövbe ile onarır (ıslah eder) ve gelecekte aynısını yapmaktan çekinir, ittika ederseniz, Allah bundan önce meydana gelen bu gibi meyillerden dolayı doğacak günahları bağışlar.” Bu mana, doğruya daha yakındır. Çünkü kalpteki meyil ve sevgi bakımından olan farklılık, insanın elinde olmayan bir şey olunca, bu hususta mağfiret istemeye ihtiyaç olmaz.³⁸⁰

Yine Allah Rasulü (s.a.v.) “Bir yargıya varırken adil olanlar, âilesine ve velâyeti altında olanlara âdil davrananlar, kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedir”³⁸¹ buyurmuş, adâleti teşvik etmiş ve âdil kişileri övmüştür. Bir başka hadiste ise: “Sizin en hayırlınız ehline (hanımına, çoluk-çocuğuna, hane halkına) karşı iyi davrananızdır.”³⁸² sözleriyle inananlara ailede iyilik hususunda bir hedef göstermiştir. Keza; bu iyi davranma, dürüstlük, adâlet ve dengeli olmayı ifâde etmektedir.

3.3.6. Miras Hukuku

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”³⁸³

Miras âyetinin iniş sebebinde Ata, şöyle rivâyet etmiştir: “Sâd b. Rabi' (r.a.) şehid olmuştu. Geride iki kızı, bir hanımı, bir de kardeşi kalmıştı. Sâd'ın kardeşi, malın hepsini aldı.

³⁸⁰ Râzi, Mefâtihi'l-Gayb, 8/352-353.

³⁸¹ Müslim, “İmâre”, (18), 1827.

³⁸² Tirmizî, “Rızâ”, (11), 1162.

³⁸³ en-Nisâ 4/ 11.

Kadın Peygambere gidip, durumu anlattı. Peygamber (s.a.v.) de, “Haydi şimdilik git, umarım ki, Allah bu konuda hükmünü yakında verecektir.” buyurdu. Bir süre sonra kadın yine gelip ağlayınca bu âyet indi. Peygamberimiz Sad’ın kardeşini çağırdı, “Sad’ın iki kızına üçte iki ve bunların annesine sekizde bir ver! Kalanı da senin.” buyurdu.” Ve işte bu âyet gereğince İslam’da ilk paylaştırılan miras bu oldu. Âyetin inişinin en büyük hikmeti, kadınların ve çocukların mirasçılığa hakkıyla katılmasıyla ortaya çıkmıştır. Evlenme hem koca hem hanım için miras sebepleri içine konmuş, mirasçılığın nicelik ve niteliği kesin bir şekilde belirlenmiş ve bundan önceki geleneklerin ve hükümlerin hükümsüz kılınması ve yürürlükten kaldırılması sağlanmıştır.

İslâm miras hukukunda, ölenin yakınlarından her biri bireysel olarak ele alınarak, grup veya zümre tahsisi yapılmadığı ve mirastaki paylar fert fert belirlendiği için bu sisteme “ferdiyetçi sistem” denilmiştir.³⁸⁴ İslâm dininin miras aktarımının bir hükme bağlamasındaki amaçlardan en önemlisi, hakların da korunması suretiyle, paylaşım sırasında akraba arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemektir.

Bir erkeğin hakkı iki dişi hissesi kadardır. İşte önce erkek ve kadının yaratılışının mahiyetinde bulunan bir esas kural vardır ki, mirasla ilgili kuralların pek çoğu bu esas üzerine çözümlenir. Belli hisselerin değerlendirilmesinde de bu kural önemlidir. Küçük ve büyükler hak etmede eşittir ve bu konuda erginlik ve büyüklüğün hiç etkisi yoktur. Bunu şer’i delile dayandırmak için, kuralın anlatılmasında erkek ve kadın denilmez; zeker (erkek) ve ünsa (dişi) denilir. Bu kural, cahiliyede yapıldığı gibi çocukların mirastan mahrum edilmesine meydan vermemek içindir. Yetimlerden bahseden âyetten hemen sonra gelmesi de özellikle bu noktaya dikkat çekmiştir. En fazla payı çocuklar, çocuklar içinde de erkek olan çocuklar alacaktır.³⁸⁵

Miras İslam hukukunda belli başlı konulardandır ve üzerine çok uzun mülahazalar yapılmıştır. Miras ile ilgili farklı durumlarda yeni hükümler oluşabilmekte, âlimler bu noktada Kur’ân hükümleri doğrultusunda herhangi bir adaletsizliğe mahal vermemek adına tabiri caizse kılı kırk yarmaktadırlar. Dolayısıyla burada konunun sadece genel çerçevesini verebilmekteyiz.³⁸⁶

Özetle, İslam, aile hayatında harcama sorumluluğunu erkeğe yüklemiştir. Miras ile ilgili kuralları da buna göre düzenlemiştir. Bu durumda da erkek bir kendisi, bir de eşi olmak

³⁸⁴ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974), 359.

³⁸⁵ Miras (feraiz) hakkında bilgi için bkz. Yazır, *Hak Dini*, 2/520.

³⁸⁶ Miras (feraiz) hakkında bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Feraiz”, *Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/362-363. Hilal Özey, “İslam Miras Hukukunun Özellikleri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* Aralık/2 (2018), 203-224.

üzere en az iki kişiden sorumlu olmaktadır. Böylece onun gideri kadının giderinden daha çok olacağı için, miras hisselerinde bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Erkeğe kadının iki misli hisse belirlenmiştir.³⁸⁷

Fahredden Razi burada şöyle bir özet yapmıştır: “*Cahiliyye halkı iki şey ile birbirinden miras alıyorlardı: Biri neseb, diğeri anlaşma. Neseb yönünden ne çocukları ne de kadınları mirasçı yapmazlardı. Ancak akrabalarından at üzerinde savaşmaya ve düşmana vurmaya ve ganimet almaya gücü yeten erkekleri mirasçı kılarılardı İslam'daki mirasçı olma sebeplerine gelince, anlaşma ve evlat edinme onaylanmış ve bunlara iki şey daha eklenmişti. Biri hicret, diğeri kardeşlik bağları idi. Hicret ki bir Muhacirin diğeri Muhâcir'le fazla düşüp kalkması ve birbirine içten dostluk bağlantısı bulunduğu zaman, akrababalığı olmasa bile mirasçılığı sabit oluyor ve Muhacir olmayan kimse, akrabasından dahi olsa o Muhâcir'e mirasçı olamıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunlardan her iki kişi arasında bir kardeşlik akdi yaptırıyor, bu da karşılıklı varis olma sebebi oluyordu. Sonra Yüce Allah, وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ “Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar...” (Enfal, 8/75) âyetinin hükmü ile bunların hepsini hükümsüz kıldı ve İslam'da yerleşen miras sebepleri şu üçü oldu: Neseb, evlenme ve vela (köle azadı veya anlaşma ile meydana gelen varislik)”.³⁸⁸*

Ayrıca miras hukukunda bulunan kaza-i taksim ve rıza-i taksim hususu gereği, bazı durumlarda eşit taksim, hatta malın hepsinin kadına verilmesi söz konusu olabilmektedir.³⁸⁹

Yukarıda izah edilmeye çalışılan “eşitsizlik kaygısı uyandıran durumlar” da hünsânın nasıl bir hükme tabii olacağı hususu da âlimler tarafından tartışılan bir konudur. Esasında hünsânın İslâm hukukundaki yeri, kadın ve erkeklerden çok da farklı değildir çünkü İslâm'ın değer atfettiği varlık, insandır. Haklara sahip olmak ve sorumluluk alabilmek için insan olmak kâfidir. Yalnızca, cinsiyete göre, adaletin sağlanması adına, bunları yerine getirme şekilleri değişir. İşte buna göre, hünsâ (ihtiyaten) zaman zaman kadın, zaman zaman da erkek gibi kabul edilmiştir. Bazen de onun hakkında her iki cinsten de farklı başka bir düzenleme getirilmiştir. Genel olarak nikâh, diyet, miras, kazf, irtidat, , gusül, namaz, isim koyma, sünnet, cenaze konularında kadın ve erkekten farklı sayılmıştır. Emzirme konusunda erkek gibi; âkile, hâkim olma, hilâfet, kasâme ezan, imamlık, tesettür, halvet, şehadet, savaş, ganimet, cizye, hac konusunda kadın gibi değerlendirilmiştir. Ehliyet ve kısas konusunda kadın ve erkekle aynı hüküm verilmiştir. Böylece getirilen çözümlerle problem giderilmeye çalışılmıştır.³⁹⁰

³⁸⁷ Cumhur Demirel, “Kadın Erkek Eşitsizliği Vehmini Uyandıran Konular ve Bu Konularla İlgili Âyetlerin Yorumları”, *İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016), 10.

³⁸⁸ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 9/210.

³⁸⁹ Hamza Aktan, “Kısmet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/497-498.

³⁹⁰ Duman, “İslâm Hukukunda Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)”, 20.

Görüldüğü gibi hükümler cinsiyetler açısından herhangi bir adaletsiz tavra meydan bırakmamakta, konulan hüküm zaman zaman kadını, zaman zaman erkeği, velhasıl insanı korumakta, fakat hiç bir zaman insana kaldıramayacağı bir yükü de yüklememektedir.³⁹¹

Din, Allah tarafından kemale erdirilmiştir. Bu sebeple, Kur’ân’daki bütün hükümler tüm zamanlar için geçerlidir.³⁹² Dolayısıyla gerek 1400 yıl önce, gerek 21.yüzyılda – günümüzde- Kur’ân’ın kadın-erkek noktasındaki adaleti değişmez. Daima güncelliğini korur. Uygulamadaki hatalar, İslam’a mal edilmemelidir. Bu manada postmodern dünyanın getirdiği bazı yeniliklerin (iktisadi ve sosyal), kadına ayrı bir yük yüklemekte olduğu gözlenmektedir. Günümüz şartlarında kadın İslam’ın kendisine sağladığı bahsedilen itidalden faydalanamamaktadır. Özellikle pandemi sürecinde çalışan kadının yaşadığı zorluklar pek çok kadın derneği tarafından da müşahade edilmiş, bu konu hakkında makaleler yazılmıştır.³⁹³

Araştırıldığında ya da o açıdan bakmak istenildiğinde -bir nevi algıda seçicilik olarak- eşitsizlik kaygısı uyandıran pek çok konu bulunabilir. Esasında bu sadece kadın-erkek bağlamında değil, tüm insanlar arasında sorgulanan bir problemdir. Her insana bahsedilen fitri özellikler, imkânlar, hayat şartları velhasıl kader örgüsü farklıdır.³⁹⁴

³⁹¹ el-Bakara 2/ 286.

³⁹² Öztürk, “Toplumsal Cinsiyet Meselelerine Çözüm Önerileri”, 45.

³⁹³ Kadem, “Pandemi Sürecinde Kadın” (7. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi, İstanbul, 2021).

³⁹⁴ Abdullah Namlı, “Kur’ân’ın Işığında Kader Konusuna Bakış”, *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, (2018), 83.

SONUÇ

Gerek Türkçe’de gerek Arapça’da ve diğer pek çok dilde, cinsiyet konusunda bir belirsizlik söz konusu değildir. Cinsiyet denildiğinde, erillik ve dişillik akla gelmektedir. Araştırmamızda bahsi geçen diğer tüm cinsiyetler (lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, queer) yapılan tüm itirazlara ve eleştirilere rağmen; sadece yönelimdir. Bu yönelimler kişinin gerçek cinsiyetini yansıtmamakta, bir takım genetik, sosyo psikolojik, çevresel vb. faktörler sebebiyle, bireyde cinsiyet kayması/sapması/yönelimine sebebiyet vermektedir. Bu kabul doğrultusunda, cinsiyet adaleti konusu kadın-erkek bağlamında incelenmek durumundadır.

Kur’an-ı Kerîm’de cinsiyet kavramı geçmediği için bunu karşıladığı düşünülen ezvac ve nefis kavramları tanımlanmaya çalışılmış; buna göre, insanoğlunun tek bir nefisten yaratıldığı, tanışıp anlaşmaları için kabilelere ayrıldığı, her şeyin çift çift yaratılmış olduğunu belirten âyetler incelenmiştir. Cinsiyet başlığı altında Kur’ân’da kadının ve erkeğin yeri araştırılmış, bunların kavramsal değeri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. “Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması” meselesi üzerinden, -İslamiyet’in bireyler arasında hiyerarşiyi kaldırmak ve adaleti sağlamak amacıyla indirilen bir din olması ana fikrinden hareketle- İsrailiyat etkisi altında kalan bazı tefsirlere eleştiriler getirilmiş; konu doğru ve güncel kaynaklardan hareketle izah edilmiştir. Yapılan araştırmalar esnasında gerek âyetlerde gerek hadislerde “kadının alt kategori olarak hissedilmesini sağlayan” bir ifadeye rastlanmadığı gibi, aksine İslamiyet’in bu anlamda, dönemin şartlarına karşı çok net bir duruş sergilediği görülmüştür.

Cinsiyet adaletini anlatmak için “toplumsal cinsiyet” kavramı hakkında birtakım araştırmalar yapmak gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet denildiğinde pek çok kişi kadın-erkek eşitliğini anlamaktadır. Oysa günümüzde “toplumsal cinsiyet yazıları” altında bireylere cinsiyetsizlik veya farklı cinsiyet yöneliminin normallığının aşılanıyor olduğu görülmektedir. “*Kişinin biyolojik cinsiyetinin, toplumsal cinsiyetini yansıtmayacağı*” na dair görüşler azımsanmayacak kadar çoktur. Kendini “dindar” addeden eşcinsel blogları veya oluşumları incelendiğinde, konunun etki alanının tahminlerin çok ötesinde ve çocukluk çağından itibaren herkesi ilgilendiren bir mesele olduğu anlaşılabacaktır. Buna karşın, toplumda özellikle dindar ailelerin, çocuklarının bu tip yönelimlere maruz kalmayacağına dair sağlam bir inanca sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu da özellikle konu hakkında konuşması gereken din adamları ve dindar kesimin meseleye gereken ilgiyi göstermediği kanaati uyandırmaktadır. Sadece

“hepsi lut kavminin torunları” diyerek dışlamak, ötekileştirmek ve cehenneme mahkûm etmek kolay gelmekte, “ben ne yapabilirim”in ardına çok az kimse düşmektedir.

İslam’ın bir “eşcinsel bireye” de diyecek sözü bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah, firavuna karşı dahi “*kavl-i leyyîn*”i tavsiye etmektedir. Bireylerin ve özellikle gençlerimizin bu çıkmaza düşmemeleri adına, onlara İslam dinindeki cinsiyet meselesinin, adalet perspektifinde anlatılması gerekmektedir. Nitekim araştırmalarımızda cinsel kayma/sapma yaşayan pek çok kişinin bunalıma girdiği, psikolojik destek aldığı görülmektedir. İlginç olan ise, kişiler bunalıma girdikçe bu yönelimine daha sıkı sarılmakta ve toplumdan dışlanmakta, bunalımının sebebini de bu dışlanmaya bağlamaktadırlar. Dolayısıyla çözüm yanlış yerde aranmakta; bu fitrat dışı cinsel yönelimi tercih eden bireyler adeta toplum baskısı olmayıp da özgürce cinselliğini yaşasa her şey düzelecekmiş gibi düşünülmektedirler. Hal böyleyken konu hakkında aksi bir söz söyleyen herkes homofobik olarak suçlanmakta, susturulmaya çalışılmaktadır.

Cinsiyet adaleti başlığına geçmeden evvel bilinmesi gereken bazı kavramlar vardır. Adalet ve eşitlik, eş ve zıt anlamlarıyla anlaşılmadan konunun cinsiyete bakan yönünün anlaşılamayacağı kanaatinden yola çıkılmış; -incelenen kavramlar ve izah edilmeye çalışılan başlıklardan hareketle- adaletin dünyada ve ahirette bir “denge hareketi” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İslamiyet’in ilk yıllarından itibaren köle azadının tavsiye edilişi ve kölelik sisteminin kaldırılışı, yetimler için getirilen pek çok hüküm, kadınların muayyen günlerinde bazı ibadetlerden muaf oluşu ve çok farklı alanlardan verilebilecek örneklerden anlaşılabileceği üzere, getirilen pek çok uygulama bu denge hareketini sağlamaya yönelik atılan adımlardır. İslam evde, işte, ailede, şahitlikte, hakemlikte, mirasta, annelikte, babalıkta, eşlikte vs. bireysel ve toplumsal her alanda bizden itidal beklemekte; Kur’an-ı Kerîm’de geçen “vasat ümmet” ifadesinden de anlaşılabileceği üzere İslam’ın insanları her türlü aşırılıktan men ettiği anlaşılmaktadır.

Bakara 187. âyette “*kadın ve erkeğin birbirlerine elbise yapıldığı*” gibi naif bir ifade varken, İslam’da cinsiyetler arasında bir adaletsizlikten asla söz edilemez. Nitekim yukarıda belirttiğimiz gibi Kur’an-ı Kerîm’de, insanlar arasında bir değer farkı olacaksa bunun, iman, amel, takvâ, bilgi gibi erdemlerdeki derecelere bağlı olduğu çokça ifade edilmiştir.³⁹⁵

İslam kadın ile erkeği birbirine eş/zevce/aile kabul etmişken bazı ülkelerde eşcinsel bireylerin evlat edindikleri ya da sahip oldukları çocuklarla birlikte ‘aile’ olarak kabul edilmesinin önünü açan yasalar çıkarılmaktadır. Sosyal medyada, televizyonda ve pek çok

³⁹⁵ el-En’âm 6/132; ez-Zümer 39/ 9; el-Mücâdele 58/11.

mecrada lgbti bireyler “sempatik”, “özgürlükçü”, “modern”, “şaşalı” hayatlarıyla gündemi meşgul etmekte, pek çok youtube kanalında “sen de dene” sloganıyla “lgbti özendirici” videoları yayınlanmaktadır. Bu ve benzeri sayılabilecek pek çok nedenle konu hakkında daha net çözümler üretilmesi, ailenin önemi ve korunmasına dair daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Cinsiyet adaleti meselesinde “kadın” kavramı ön plana çıkmaktadır. Geçmişten günümüze Yunan kültüründen, Hristiyanlığa, totemizmden putperestliğe kadar belli başlı inanış ve dinlerde kadının konumuna bakıldığında, kadının “ikincil varlık” statüsünden kurtulamadığı görülmektedir. Her ne kadar İslam kadını bu statüden kurtarıp, “üstünlük takva iledir” prensibini getirse de; İslam karşıtı söylem niyetinde olan pek çok kimsenin kullandığı ilk konulardan biri yine kadın konusu olmaktadır. Kadın-erkek eşitliği altındaki samimiyetsiz ve alt fikirsiz suçlamalarda; şahitlik, boşama yetkisi, peygamberlik, erkeğin kavvam oluşu, çok eşlilik ve miras gibi hususlar sürekli gündeme taşınmaktadır. Çalışmamızda bunların da hikmetlerine yer verilmekte, kadının geçmişten günümüze yaşadığı tüm evreler ışığında İslam’daki o muhteşem varoluşuna ışık tutulmaktadır. Keza ‘kadının insan olup olmadığı’nın tartışıldığı Ortaçağ Avrupa’sı, insanların köle gibi alınıp satıldığı, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü cahiliye dönemine karşın; kadına zaten sahip olduğu değeri tekrar gösteren bir sistem ile adeta devrim yapılmıştır. “Cennet annelerin ayakları altındadır” diyen ve “İyilik yapmaya en layık olan kimdir?” diye soran bir sahabeye “Annen, annen, annen, sonra baban ve yakın akrabalarıdır.” diye cevap veren bir peygamber ahlakı, kadına karşı şiddetin arttığı 21.yy.’da, en çok ihtiyaç duyduğumuz bakış açılarından olsa gerektir.

Bu bağlamda kadını ve erkeği değerlendirirken, toplumsal yapının mevcut normlarının yanında, bu yapıya tesir eden dış etkenleri ve hepimizin içinde yaşadığı büyük değişim süreçlerini ve aile olabilmeyen önemini de dikkate almak gerekir. Değişen şartlarda, artık pek çok alanda, daha çok söz sahibi olan kadın, bunun güzelliğini yaşayabilmeli, aile ve toplum hayatına en üst düzeyde katkı sunabilmelidir. Öte yandan, bu değişim süreçlerinin getirdiği yoğun yükün etkisi altında bulunan sadece kadın değildir. Bu süreçte kadını, erkeği ve kendini daha farklı tanımlayan lgbti bireyleri, eşitlik/özgürlük altında at başı yarıştırmak çözüm getirmeyecektir. İşte tam da bu noktada eşitliğin bazen zulüm olabileceği gerçeği ön plana çıkmaktadır. Tabii ve sosyal fonksiyon çeşitliliklerini ve oradaki fiziksel ve ruhsal farklılıkları dikkate almadan düşünülen eşitlik görüşü, kolaylıkla başka bir haksızlığın kaynağı haline gelebilir. Bir hukuk sistemi ancak insan tabiatına uygun olduğu zaman adalet temeli üzerine oturtulmuş olur. İtidal/adalet üzere takınılacak bu tavır, tüm bireyleri rahatlatarak, böylece toplum refahı sağlanabilecektir.

Özellikle lgbti bireyler için İslami camiada daha yapıcı, çözüm odaklı ve bilimsel gerçeklere dayalı çalışmalara büyük ihtiyaç vardır. Kanaatimizce, onların cinsiyet niteliklerine uygun rolleri üstlenmelerine fırsat tanımak (tedavi, ameliyat vb.) ve hayatın yükünü onların arasında paylaşmak, onları anlamaya çalışmak ve gerekli desteği, yönlendirmeyi yapmak (psikososyal destek, iyileştirme, manevi rehberlik vb.) daha yerinde bir tutum olacaktır. Bu durum cinsler arasında bir adalet sağlayacağı gibi, dünyayı değiştirmek ve hayata anlam kazandırmak ve daha yaşanabilir kılmak için, insanlara önemli bir güç kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Şur‘ânî’l-Kerîm*. Kahire-Beyrut: yy, 1945.
- Abdü’ttevvab, Ramazan. *el-Medhal ilâ ilmi’l-luga ve menâhici’l-bahsi’l-luğavî*. Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 3. Basım, 1997.
- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerîm’de Kadın”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 5/4 (1991), 262.
- Akdemir, Salih. “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerîm’de Kadın”. *Ankara Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997).
- Akgökçe, Necla. “Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması: Gender Mainstreaming Nedir?” *Tez-Koop-İş Kadın* 2 (30 Kasım 2000). <http://www.tezkoopis.org/contents/yayindetay/74/374/686>
- Akgün, Hüseyin. “Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi (Rivâyetlerin Aslu’l-Hadîs ve Hadis Rivâyet Coğrafyası Açısından Ele Alınması)”. *Dini Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 323-338.
- Aktan, Hamza. “Kısmet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/497-498. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aktan, Hamza. “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”. Mehîr Vakfı, 2018.
- Aktaş, Cihan. “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 5/4 (1991), 252.
- Aktaş, Mehmet Nurullah. “Kur’ân’da Kadının Kavramsal İfadesi”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016), 9.
- Ali Bardakoğlu. “Feraiz”. *Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerîm Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 17. Basım, 2014.
- Amman, Mehmet Tayfun. “Din Sosyolojisi Açısından Toplumsal Cinsiyet Meselelerine İlişkin Çözüm Önerileri”. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*. İstanbul, 2012.
- Arat, Necla. *Kadın Sorunu*. İstanbul: Say Yayınları, 1986.
- Arat, Yeşim. “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 53.
- Ataman, Hakan. “LGBT Hakları İnsan Haklarıdır”. *İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları*.

- Atay, Hüseyin. *Kur'ân'a Göre Araştırmalar I-III*. Ankara: Atay Yayınları, 1997.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2014.
- Avcı, Casim - İdris, Mevlana. *Hız Muhammed'in Hayatı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2018.
- Azız, Ahmad Khalil. "Kur'ân'da Cinsiyet Kalıpları: Sosyolengüistik Bir Yaklaşım". çev. Burhan Sümertaş. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010), 295-306.
- Baimurzaev, Chyngyz. *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Başaran, Nurettin. *Tıbbi Genetik*. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, 1996.
- Bayındır, Abdülaziz. "İslami Açından Toplumsal Cinsiyet". 66. İstanbul, 2012.
- Bayraklı, Bayraktar. *Asrın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. Bayraklı Yayınları, 2013.
- Beauvoir, Simone de. *Kadın "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*. 1 Cilt. Payel Yayınları, 1993.
- Beşer, Faruk. *Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.
- Beydâvî, Abdullâh Ebû Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1996.
- Bolay, M. Naci. "Beş Külli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 545-546. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Bozkurt, Nebi. "Fuhuş". 13/212. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Challage, Felicien. *Dinler Tarihi*. çev. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1994.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Çağırıcı, Mustafa vd. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Çağırıcı, Mustafa. "adalet mad." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/341. TDV Yayınları, 1988.
- Çağırıcı, Mustafa. "mürüvvet". 32/61-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çeker, Orhan. "hünsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/491-492. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çetin, Kübra. *Queer Teori Eleştirisi ve LGBT+Bireylerin Queer Teoriye Yaklaşımı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Çetiner, Bedreddin. *Esbab-ı Nüzul*. Çağrı Yayınları, 2002.

Dağabakan, Fatma Öztürk. “Dillerde Cinsiyet, Almanca ’da ve Türkçe ’de Cinsiyet Kavramları”. *Atatürk Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 46 (2011), 286.

Dalgın, Nihat. “Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni yaklaşımlar ve Yorumlar”. *Küreselleşen Dünyada Aile*. TDV Yayınları, ts.

Demircan, Ali Rıza. “Fıtrat ve islam Çizgisinde Kadın Problemlerine Bakış”. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*. 132. İstanbul, 2012.

Demirci, Muhsin. *Kur’ân’ın Ana Konuları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2003.

Demirci, Muhsin. *Kur’ân’ın Ana Konuları*. İstanbul: İfav Yayınları, 2012.

Demirel, Cumhuri. “Kadın Erkek Eşitsizliği Vehmini Uyandıran Konular ve Bu Konularla İlgili Âyetlerin Yorumları”. *İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (2016), 10.

Dilipak, Abdurrahman. “Kendini Tavuk Sanan Horoz”. *Yeni Akit Gazetesi*. Erişim 16 Temmuz 2021. <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/abdurrahman-dilipak/kendini-tavuk-sanan-horoz-ya-da-36316.html>

Doğrul, Ömer Rıza. *Tanrı Buyruğu Kur’ân-ı Kerîm’in Tercüme ve Tefsiri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1980.

Dökmen, Zehra Y. *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım, 2017.

Duman, Hilâl. “İslâm Hukukunda Hüsnâ (Çift Cinsiyetliler)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 296.

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf*. İstanbul: Ekin Yayınları, ts.

Eflâtun. *Devlet*. çev. Selahattin Eyüpoğlu - M. Ali Cimboz. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.

Eren, Şadi. *Kur’ân ve Toplum*. İstanbul: Zafer Yayınları, 1988.

Erten, Mevlüt. “Kur’ân’da ‘Zevce’ Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu”. *Ekev Akademi Dergisi* 17 (2003), 49-58.

Ertuğrul, Resul. *Kur’ân’a Göre İnsanın Psiko-sosyal Açından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2004.

Esed, Muhammed. *Kur’ân Mesajı*. çev. Cahit Koytak. Ankara: İşaret Yayınları, 2002.

Etöz, Abdülkadir. *İslam’da Kadının Değeri ve Psikolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996.

- Ezdî es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el-
Sünen-i Ebî Dâvûd. ed. Şu'ayb Arnavut-Muhammed Kâmil qarh Belelî. b.y.: Dâru'r-
Risâleti'l-Âlemiyye, ts.
- Fârâbî. *er-Risâle fî Ârâi Ehli'l-Medîneti'lFâzıla*,. ed. Fuâd Sezgin. Frankfurt: Tarîhu'l-
Ulûmi'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1999.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. çev. Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları,
1993.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed el- - tah. Abdu'l-Hamîd Henedâviy. *Kitâbu'l-'Ayn*. Beyrut: Daru'l-
Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu 1*. çev. Niyazi Berkes. MEB Yayınları, 1941.
- Gültekin, Lerzan vd. *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. Ankara: Atılım Üniversitesi
Yayınları, 2013.
- Güneş, Kadir. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Gürhan, Nazife. "Toplumsal Cinsiyet ve Din". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 4 (2010),
58-80.
- Güzel, Özge Danyeli. *Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transseksüellerin Sosyal Dışlanma
Deneyimleri*. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm'a Giriş*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. Kahire: Şuayb el-Arnaûd, 1895.
- Harman, Ömer Faruk. "Havva". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/542. TDV Yayınları, 1998.
- Hatemi, Hüseyin. *İlahi Hikmet'te Kadın*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2013.
- Hatiboğlu, Mehmed S. *İslâm'ın Kadına Bakışı*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi, 1997.
- Hicazi, Muhammed Mahmud. *Furkan Tefsiri*. İstanbul: İlim Yayınları, 2019.
- Horâsânî, Mukâtil B. Süleyman el-Belhî el-. *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İşaret
Yayınları, 2004.
- Hökelekli, Hayati. "Cinsiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/21-24. İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İbnu'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahikâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-
İlmiyye, 2003.
- ihd.org. "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi". *ihd*. Erişim 02 Kasım 2021.
<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>

- ihd.org. “Madde 21. Ayrımcılık Yasağı”. *ihd*. Erişim 04 Aralık 2020. <https://www.ihd.org.tr/>
- İmam Müslim. *Şahîh-i Müslim Muhtasarı*. çev. Hanefi Akın. İstanbul: Polen Yayınları, 2021.
- İnceler, Halime. “Cinsiyet Sapmaları ve Sosyal Yapımızdaki Etkileri”. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 109-136.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-. *el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. Mısır: Mektebetu'l-Küllîyyâtî'l-Ezheriyye, 1973.
- İsfahânî, Râgıb el-. *ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerî'a*. Kahire: Ebü'l-Yezîd el-Acemî, 1985.
- İşler, Emrullah - Özay, İbrahim. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Kadem. “Pandemi Sürecinde Kadın”. İstanbul, 2021.
- Kara, Mustafa. “Kur'ân'da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”. *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 152.
- Karagöz, İsmail. *İnsan, Din ve Özgürlük*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Karaman, Hayreddin. “Cinsiyet Değişikliğinin Yeri Nedir?”,. *hayrettinkaraman.net*. Erişim 12 Ocak 2021. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0106.htm>
- Karaman, Hayreddin. *İslam'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974.
- Karaman, Hayrettin vd. *Diyanet Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Karslı, İbrahim H. *Kur'ân Yorumlarında Kadın*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Kesîr, Ebü'l-Fidâ İbn. *Büyük Kur'ân Tefsiri*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Arslan Yayınları, 2017.
- Kınar, Kadir. “Arap Dilinde Cinsiyet Olgusu ve Diğer Dillerle Bir Mukayesesi”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/19 (2014), 7-28.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 14. Basım, 2021.
- Komisyon. *Hadislerle İslam*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Kurtubî vd. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Kütüb el-Mişriyye, 1964.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. İstanbul: Buruç Yayınları, 2019.
- Kutub, Seyyid. *Fî zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru's-Şuruk, 2003.

Küçük, Ali. *Besâiru'l Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Beka Yayınları, 2019.

lgbtunited. “Lgbt Nedir?” Erişim 21 Şubat 2021.
https://lgbtunited.org/?page_id=141&lang=en

Longhofer, Jeffrey. “Güçlü ve Zayıf Yapısalcılık: Queer Teori ve Psikoanaliz”. çev. Ezgi Turgut. *Kaos Gl Dergi* 136 (2014).

Mâlik, İmam. *el-Muvaṭṭa*. Dimaşk-Beyrut: Takıyyüddin en-Nedvî, 1991.

Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem İbn. *Lisânü'l- Arab*. ed. Abdullah Ali el-Kebîr. Kahire: Dârü'l-Maârif, trs.

Maraşlı, Sema. “Etcep Projesi ve Milli Eğitim”. *Fikir Atlası*. Erişim 10 Kasım 2021.
<http://www.fikiratlası.com/2019/01/15/etcep-projesi-ve-milli-egitim-sema-marasli/>

Martı, Huriye. *Hadislerle Kadın*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2019.

Martı, Huriye. *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2018.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ El-. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Molla Hüseyin, Muhammed b. Ferâmürz. *Dureru'l-hukkâm şerhu gureri'l-aḥkâm*. b.y.: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Murat, Laure. *Cinsiyet Yasası Üçüncü Cinsin Kültürü Tarihi*. çev. İsmet Birkan. İstanbul: Dost Kitabevi, 2013.

Mutcalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Münâvî, Zeynu'd-dîn 'Abdurra'ûf b. Tâcu'l-Ârifin. *Feydu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-Şagîr*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1937.

Namlı, Abdullah. “Kur'ân'ın Işığında Kader Konusuna Bakış”. *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 83.

Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. İstanbul: Babil Yayınları, ts.

Oğuz, Mücahit. “İslam'da Eşcinsellik”. *Kaos Gl Dergi* 144 (ts.), 36-40.

Okiç, M. Tayyib. *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1978.

Okuyan, Mehmet. *Kur'an-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2013.

Oruç, Ayşe Betül. *Klasik ve Modern Dönem Tefsir Kaynaklarında Kadın Algısı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

- Ögke, Ahmet - Taşpınar, İsmail. *Kur'an'da Nefs Kavramı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Özay, Hilal. “İslam Miras Hukukunun Özellikleri”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* Aralık/2 (2018), 203-224.
- Özcan, Abdülkadir. “Bahname”. 4/489-490. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Öztürk, Mustafa. “Toplumsal Cinsiyet Meselelerine Çözüm Önerileri”. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 2*,. İstanbul, 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'daki İslam*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2018.
- Özüğurlu, Kurban. *Evlilik Raporu*. İstanbul: Altın Yayınları, 1985.
- Penrice, John. *Kur'an Sözlüğü Dictionary and Glossary of the Holy Qur'an*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2010.
- Polat, Emannullah. “Kavvâmûn' İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi”. *Ekev Akademi Dergisi* 59 (2014), 358.
- Raid, Mesud Cubran er-. *Mu'cemun Luğaviyyun ,II*. Beyrut, 1967.
- Râzi, Fahrüddin er-. *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Rıza, Muhammed Reşid. *Tefsiru'l-Menar*. Beyrut, 1999.
- Sa'd, İbn. *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir Tabakat*. Siyer Yayınları, 2015.
- Said M. Badawi el-Muhammad Abdel Haleem. *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*. Leiden-Boston: Brill, 2008.
- Savaş, Rıza. *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Savaş, Rıza. *İslam'ın İlk Asrında Kadın*. İstanbul: Han Basım Yayın Matbaacılık, 2017.
- Seyyid Kutub. *Cihan Sulhu ve İslâm*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Hikmet yayınları, 2007.
- Storr, Merl (ed.). *Bisexuality: a Ciritical Reader*. London: Taylor & Francis e-Kütüphanesi, 2002.
- Süyûtî, İmam Celâleddin es-. *Celâleyn Tefsiri*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Yasin Yayınları, 2011.
- Şahin, Nurten Zeliha. “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”. *Ekev Akademi Dergisi* 62 (2015), 507-529.
- Şakka, Abdülhalim Ebu. *Tahrirü'l Mer'e (İslam Kadın Ansiklopedisi)*. istanbul: Denge Yayınları, 1996.
- Şimşek, M.Sait. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.

- Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl'l-Kur'ân*. İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Tanyu, Hikmet. "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Bir Araştırmalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 155-170.
- Temmavi, S.Muhammed et-. *Hız.Ömer ve Modern Sistemler*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2004.
- Tepebaş, Makbule Uysal. *Gebelik Dönemindeki Kadınların Ruh Sağlığının Zorlayıcıları Olarak Stres ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Topaloğlu, Bekir. *İslam'da Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1988.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'ân-ı Kerîm Şifa Tefsiri*. İstanbul: Candaş Yayınları, 2017.
- Topyay, Yusuf (Yazar). *Kutsal kitap'ta ve Kur'an-ı Kerim'de "Nefs"ve "Ruh"sözcüklerinin artsüremlî (diachronic) semantik incelemesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Doktora, 2016.
- Tûsî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, ts.
- Umut Güner. *Türkiye'de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*. 1 Ocak–30 Haziran 2010. İstanbul, 2011.
- Veliyyullah, Şah. *Hüccetullâhi'l-bâliga*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayınları, 1994.
- Yaşar, Ahmet. "hünsâ". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Şamil Yayınları, 1990.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. çev. İsmail Sarıçam vd. İstanbul: Azim Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Müge. *Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatiği ve Ayrımcılıkla Baş Etme Stratejileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Yüzgün, Arslan. *Türkiye'de Eşcinsellik*. İstanbul: Hür Yüz Yayınları, 1986.
- Büyük Türkçe Sözlük*. Yazar Yayınları, 2011.
- Kaos Gl. "Biseksüellik Hakkında". Erişim 10 Haziran 2021. <https://kaosgl.org/haber/biseksuellik-hakkinda>
- Türk Dili Kurumu Sözlükleri*. Erişim 18 Ekim 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Wikipedia. Erişim 15 Ekim 2020. <https://en.wikipedia.org/wiki/Cinsiyet>
- Türk Dili Kurumu Sözlükleri*. Erişim 16 Ekim 2020. <https://sozluk.gov.tr/>

- Hürriyet Gazetesi. “Elton John evlendi”. Haber. *Hürriyet*. Erişim 05 Haziran 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/elton-john-evlendi-3684523>
- Haber7. “Biyolojik cinsiyet sabittir değiştirilemez diyen profesör istifa ettirildi”. Erişim 10 Kasım 2021. <https://www.haber7.com/dunya/haber/3157967-biyolojik-cinsiyet-sabittir-degistirilemez-diyen-profesor-istifa-ettirildi>
- Kaos Gl. “homofobi”. *Kaos Gl*. Erişim 18 Ekim 2020. <https://kaosgl.org/haber/kaos-gl-sozluk-homofobi>
- “homoseksüellik”. *biseksüellik, eşcinsellik üzerine*. Erişim 08 Ocak 2021. <https://homoseksuellik.wordpress.com/category/arsiv/page/2>
- Kitab-ı Mukaddes*. Erişim 15 Temmuz 2021. <https://kutsalkitap.info.tr/?q=1ko%2014:34>
- Kur’ân Yolu*, 2018. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Yeni Akit. “Meb açıklama yaptı ama Etcep projesi bitti mi?” *Yeni Akit*. Erişim 10 Kasım 2021. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/meb-aciklama-yapti-ama-etcep-projesi-bitti-mi-583085.html>
- Tevrat*. Erişim 10 Ocak 2021. <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%202:21>
- Oxford Languages. “Toplumbilim terimi”. Erişim 10 Kasım 2021. <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/>

ÖZ GEÇMİŞ

..... yılında doğdu. Orta ve lise öğrenimini İmam Hatip’te bitirdi. 2006 yılında Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Kur’an Kursu Öğreticisi olarak göreve başladı. Gençlik Koordinatörlüğü ve Manevi Rehberlik görevlerinde bulundu. yılında.....Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tefsir alanında yüksek lisansını tamamladı. Halen Müftülüğünde Kur’an Kursu Öğreticiliği görevine devam etmektedir. Evli ve üç kız annesidir.